Metodika nastave likovne kulture: Suvremene umjetničke olfaktorne prakse - mogućnost integriranja teme u nastavu Likovne umjetnosti

Šindilj, Veronika

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Fine Arts / Sveučilište u Zagrebu, Akademija likovnih umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:215:693346

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Academy of Fine Arts in Zagreb

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

SUVREMENE UMJETNIČKE OLFAKTORNE PRAKSE – MOGUĆNOSTI INTEGRIRANJA TEME U NASTAVU *LIKOVNE UMJETNOSTI*

Veronika Šindilj

Mentor: dr. sc. Frano Dulibić, red. prof.

ZAGREB, 2018.

Temeljna dokumentacijska kartica
Sveučilište u Zagrebu Diplomski rad
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

SUVREMENE UMJETNIČKE OLFAKTORNE PRAKSE – MOGUĆNOSTI INTEGRIRANJA TEME U NASTAVU LIKOVNE UMJETNOSTI

Contemporary olfactory art – possibilities of integration in *Visual Art* teaching

Veronika Šindilj

SAŽETAK

Kroz diplomski rad se iz više aspekata predstavlja olfaktorna umjetnost Ona se obrađuje iz povijesne, povijesno-umjetničke, kulturološke i neurološke perspektive. Navode se glavni pristupi i problemi. Na temelju ovih informacija predlaže se oblik radionice namijenjen dodatnom poučavanju učenika četvrtih razreda srednjoškolskog obrazovanja. Radionica je podijeljena u dva dijela: teorijski rad kroz u kojem je naglasak na kognitivnoj i afektivnoj domeni te praktični rad u kojem je naglasak na psihomotoričkoj domeni. Naglasak radionice je na interdisciplinarnom radu te razvijanju kooperativnosti i sistematskog rada.

Rad je pohranjen u: knjižnici Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu.
Rad sadrži: 125 stranica, 44 reprodukcije. Izvornik je na hrvatskom jeziku.
Ključne riječi: Likovna umjetnost, olfaktorna umjetnost, miris, projektna nastava, radionički tip nastave
Mentor: dr. sc. Frano Dulibić, red. prof.; savjetnica u radu: dr. sc. Jasmina Nestić, docent, Filozofski fakultet u Zagrebu
Ocjenjivači: dr. sc. Frano Dulibić,red. prof., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
red. prof. art. Daniel Kovač, Akademija likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu
doc. dr. art. Ivan Fijolić, Akademija likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

Datum prijave rada: 15. prosinca 2016.
Datum predaje rada: 23. svibnja 2018.
Datum obrane rada: 6. lipnja 2018.
Ocjena: _____

Ja, Veronika Šindilj, diplomantica na Nastavničkom smjeru diplomskoga studija Likovna kultura na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom „Suvremene umjetničke olfaktorne prakse - mogućnosti integriranja teme u nastavu Likovne umjetnosti“ rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 23. svibnja 2018. *Vlastoručni potpis*

Zahvale:

Zahvaljujem se mentoru dr. sc. Frani Dulibiću i savjetnici u radu dr. sc. Jesmini Nestić na ukazanom povjerenju u mogućnost kvalitetnog ostvarenja diplomskog rada na ovu temu te korisnim savjetima tijekom pisanja.

Zahvaljujem se povjesničarki umjetnosti, nezavisnoj kustosici i likovnoj kritičarki Sunčici Ostoić kao savjetnici pri pisanju diplomskog rada koja je svojim znanjem i bodrenjem doprinijela njegovu nastanku.

Zahvaljujem umjetnicima Oswaldu Maciji, Maki Uedi i Gayil Nalls koji su svojim vremenom i iscrpnim odgovorima na intervjue pomogli u boljem razumijevanju i nastajanju gotovo svakog segmenta rada.

Zahvaljujem prof. dr. sc. Igoru Jerkoviću s Kemijsko-tehnološkog fakulteta u Splitu na strpljivosti i posvećenom vremenu pri razgovorima o stručnim temama. Također zahvaljujem na velikodušnosti i skriptama koje su također poslužile pri pisanju poglavlja „Metode kreiranja i izlaganja olfaktornog umjetničkog rada".

Zahvaljujem doc. dr. sc. Tomislavu Portadi s Instituta Ruđera Boškovića, Zavoda za molekularnu kemiju i biokemiju koji me uputio na korisne izvore koji su mi osobno pomogli u razumijevanju sadržaja kako bi ga i sama mogla što bolje i jasnije izložiti.

Za kraj, ponajviše zahvaljujem roditeljima i prijateljima na ukazanoj podršci tijekom ne samo pisanja diplomskog rada, već cijelog studija.

Sadržaj:

1. Uvod..... 1

2. Značenje mirisa kroz povijest zapadnog društva..... 4

2.1. Antičko doba..... 4

2.2. Od ranog srednjeg vijeka do 19. stoljeća 7

3. Biološka podloga osjeta mirisa i neurološka pozadina procesa..... 10

3.1. Generalne činjenice o osjetilu njuha..... **10**

3.2. Od udaha do fiziološke reakcije..... **11**

3.3. Transformacija utjecaja mirisa posredništvom ostalih osjetila i okolnosti..... **13**

3.4. Sinestezija i mirisi..... **14**

4. Povijest olfaktorne umjetnosti..... 16

4.1. Olfaktorna umjetnost do 2000. godine 16

4.2. Olfaktorna umjetnost od 2000. godine do danas..... 33

4.2.1. Olfaktorna umjetnost u kojoj je jedina komponenta miris..... 33

4.2.2. Olfaktorna umjetnost kao glavna komponenta umjetničkog rada..... 42

4.2.3. Olfaktorna umjetnost kao podržavajuća, ali integralna komponenta rada..... 51

5. Metode kreiranja i izlaganja olfaktornih umjetničkih radova..... 61

5.1. Mikroenkapsulacija i *scratch&sniff*..... 64

5.2. *Headspace* tehnologija..... 65

5.3. Destilacija..... 67

6. Problemi pri izlaganju olfaktornih radova..... 70

6.1. Problemi kao posljedica nedovoljnog znanja na polju olfaktorne umjetnosti..... 70

6.2. Problemi kao posljedica specifičnosti medija..... 72

7. Radionica *Olfaktorna umjetnost u teoriji i praksi*..... 77

7.1. Struktura, metoda rada i ciljevi..... 77

7.2. Teorijska nastava..... 80

7.2.1. Prvi tjedan: Uvodni sat..... 80

7.2.2. Treći tjedan: *Olfaktornost kroz povijest, filozofiju i kulturu* 81

7.2.3. Četvrti tjedan: *Neurološka podloga olfaktivnih senzacija*..... 82
7.2.4. Peti tjedan: *Olfaktorna umjetnost do 2000. Godine*..... 83
7.2.5. Šesti tjedan: *Olfaktorna umjetnost nakon 2000.* godine i *Destilacija i ekstrakcija*..... 85
7.2.6. Osmi tjedan: *Mikroenkapsulacija, headspace i scratch&sniff tehnologija te njihova primjena u olfaktornoj umjetnosti*..... 86
7.3. Praktični dio radionice..... 87
7.3.1. Deseti tjedan: Razgovor s umjetnikom..... 88
7.3.2. Jedanaesti tjedan: Posjet Institutu Ruđera Boškovića..... 82
7.3.3. Dvanaesti tjedan: Radionica destilacije..... 89
7.3.4.Trinaesti tjedan: Završavanje radova za postav izložbe..... 89
7.3.5. Četrnaesti tjedan: Postavljanje izložbe u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu... 90
8. Zaključak..... 91
9. Prilozi..... 92
9.1. Vremenik..... 95
9.2. Preporučena literatura i izvori za pripremu učeničkih predavanja..... 93
9.3. Intervju (predložak na engleskom jeziku)..... 95
9.4. Intervju (predložak na hrvatskom jeziku)..... 96
9.5. Vježba 4..... 98
9.6. Vježba 5..... 99
9.7. Prijedlozi pitanja za intervju..... 100
10. Popis literature..... 101
10.1. Knjige..... 101
10.2. Poglavlja u knjigama..... 101
10.3. Članci..... 102
10.4. Internetski izvori..... 104
11. Popis slikovnih priloga..... 112
11.1. Popis slikovnih priloga za *Vježbu 4*..... 116
12. Sažetak/Summary..... 118

1. Uvod

Olfaktorna umjetnost specifičan je oblik likovne umjetnosti koji kao svoj glavni element izražavanja koristi miris. U suvremenoj umjetnosti olfaktorne radove ne susrećemo često i nerijetko je ovaj tip umjetnosti nepoznat čak i profesionalnoj publici. Olfaktornu umjetnost u diplomskom radu obrađujem kroz pet poglavlja, dok je poglavlje koje slijedi iza toga (u tesktu diplomskog poglavlje pod brojem sedam) posvećeno razradi prijedloga nastavne radionice pod nazivom *Olfaktorna umjetnost u teoriji i praksi*, predviđene za srednjoškolske učenike.

Značenje mirisa kroz povijest zapadnog društva prvo je poglavlje u kojem se izlaže kratak osvrt na kulturološke stavove prema mirisu, njegovoj važnosti te primjeni određenih mirisa u svakodnevnom životu ili religijskim ceremonijama. Temeljni izvor koji koristim za ovo poglavlje zajedničko je djelo povjesničarke Constance Classen (rođ. 1957.),[1] antropologa David Howesa (rođ. 1957.) te antropologa i sociologa Anthonyja Synnotta pod nazivom *Aroma: The Cultural History of Smell* (2003.).[2]

Biološka podloga osjeta mirisa i neurološka pozadina procesa poglavlje je u kojem se definiraju biološki procesi pri percepciji mirisa, povezanost mirisa s ostalim osjetilima i međudjelovanje više osjetila koja utječu na konačnu percepciju i sinestezija. Izvori za ovo poglavlje uglavnom su znanstveni članci preuzeti s različitih mrežnih stranica.

U dijelu *Povijest olfaktorne umjetnosti* navodim umjetničke primjere iz povijesti olfaktorne umjetnosti, a kojom se bavio tek manji broj umjetnika kroz povijest pa čak i sve do danas. Pri podjeli u skupine radova koristim sistematizaciju koju navodi umjetnica Linda Solay u svom diplomskom radu *Scent in Contemporary Art: An Investigation into Challenges & Exhibition Strategies* (2012.)[3] te obrađujem pojedina djela umjetnika koja sam odabrala prema vlastitoj procjeni. Najveći izvor informacija o suvremenoj olfaktornoj umjetnosti su mrežne stranice samih umjetnika te onih koji se bave ovom tematikom. Potrebno je istaknuti da se odabrani umjetnici ne bave isključivo jednim „tipom“ olfaktorne umjetnosti, no proučavajući njihove biografije izdvojila sam djela za koja smatram da najbolje prezentiraju njihov opus. Osim toga, jasna je razlika u količini informacija koju navodim o pojedinim umjetnicima. To ne

[1] U cijelom diplomskom radu navodim cjelovite podatke o mjestu i godinama rođenja i smrti navedenih osoba, osim u slučaju manjkavih izvora.

[2] Vidi: Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma: The Cultural History of Smell*, Taylor & Francis e-Library, 2003. (prvo izdanje 1994.), Preuzeto s mrežne stranice: www.faulknerfornewyork.com/library/download/asin=041511473X&type=full

[3] Vidi: Linda Solay, *Scent in Contemporary Art: An Investigation into Challenges & Exhibition Strategies*, diplomski rad, Singapur, LASALLE College of the Arts i London, Goldsmiths College, 2012.

znači nužno da su umjetnici o kojima manje pišem manje važni ili da je njihov opus manje vrijedan, već se radi o dostupnosti informacija o pojedinim umjetnicima, njihovim radovima, intervjuima i izjavama. Osim toga, za neke umjetnike navodim dodatne informacije o njihovim stavovima i radovima koji su preuzeti iz vlastitih intervjua provedenih s nekolicinom umjetnika.

U poglavlju *Metode kreiranja i izlaganja olfaktornih umjetničkih radova* osvrćem se ponovo na sistematizaciju Linde Solay, koju ipak mijenjam sukladno mojim osobnim promišljanjima o logičnostima kategoriziranja. U ovom dijelu teksta objašnjene su one glavne i manje shvatljive metode nastanka olfaktornih djela. Metode izlaganja navedene su u tablici u ovom dijelu rada, u pokušaju što jasnije vizualne sistematizacije.

Problemi pri izlaganju olfaktornih radova poglavlje je u kojem su obuhvaćeni kako tehnički problemi, tako i problemi needuciranosti današnjeg profesionalnog kadra u prezentiranju ovakvih djela te needuciranost publike čija je posljedica nerazumijevanje ovakvih radova. Kao bazu za proučavanje ove teme ističem inervjue s umjetnicima te, još jednom, rad Linde Solay.

Pri oblikovanju strukture i razrade predložene radionice *Olfaktorna umjetnost u teoriji i praksi* pokušala sam se voditi prijedlozima samih umjetnika, za koje osobno smatram da su, s obzirom na njihovu stručnosti u ovom području, u velikoj mjeri kompetentni za davanje savjeta o tome kako učenike podučavati olfaktornoj umjetnosti. Oswaldo Maciá (Cartagena de Indias, rođ. 1960.) naglašava važnost učenja kroz igru smatrajući da je to najbolji način da se kod učenika počne stvarati pozornost prema mirisima, ali također i da ih se potakne na razmišljanje koliko smo zapravo ograničeni u vokabularu te, kako Maciá naglašava, kako 70% izraza za miris ima lošu konotaciju. Učenike je stoga potrebno podučavati mirisima kroz jezik, upoznajući ih i sa stavovima koje drugi narodi imaju o mirisima.[4] Rezultat prijedloga u ovom intervjuu je svakako vježba u trećem tjednu radionice.

Gayil Nalls (Washington, rođ. 1953.) naglašava kako je prvo potrebno upoznati učenike s njušnim sustavom i utjecajem koji na percepciju imaju kultura i genetika. Predlaže diskusiju i razmatranje te preporuča uključivanje učenika u istraživanje o mirisu – osobno proučavanje mirisa koji nas okružuju, prikupljanje te donošenje određenih predmeta koji emitiraju mirise. Sve ove aktivnosti, kako Nalls tvrdi, omogućit će učenicima bolje shvaćanje olfaktorne umjetnosti.[5] Navedene prijedloge sam usvojila inkorporirajući segmente kroz više dijelova radionice.

Sam prijedlog nastave u sedmom poglavlju nalazi se u skraćenom obliku s obzirom na činjenicu da su sadržaji koji bi se nalazili u samoj radionici već razrađeni kroz prethodna

[4] Dio je preuzet iz osobnog intervjua s Oswaldom Maciom održanog 26. lipnja 2017. putem Skype-a.
[5] Osobni intervju s Gayil Nalls proveden pismeno putem e-maila 21. srpnja 2017.

poglavlja. Dijelovi koji se ne nalaze u prethodnim poglavljima navedeni su i opisani kroz šesto poglavlje.

2. Značenje mirisa kroz povijest zapadnog društva

Osvrnemo li se u prošlost shvatit ćemo koliko se ljudska percepcija o različitim mirisima mijenjala. Ne samo da se mijenjao stav društva prema mirisima, već se jednako tako mijenjalo i korištenje određenih mirisa kao i njihova važnost. Kroz ovo poglavlje obrađuju se pretežito stavovi zapadnjačkog svijeta prema mirisima te promjene kojima su, zahvaljujući povijesnim okolnostima, ti isti stavovi bili podložni.

2.1. Antičko doba

U antičkoj Grčkoj su se cvjetni mirisi povezivali s mladošću[6] – ono što danas ne bismo toliko često povezivali, makar ne na svjesnoj razini. Ipak, cvjetni mirisi nisu bili jedini koji su obilježavali antički svijet Grčke i Rima. Miris zemlje također je bio visoko cijenjen. Mnoge arome tog doba bile su dostupne na domaćem tlu, dok se dio uvozio. U tu kategoriju spadali su mnogi začini, kao što su cimet, mira i tamjan koji su se uvozili iz arapskih zemalja. Unatoč važnosti koje su pojedine arome imale u vrijeme antičke Grčke i Rima, njihovo korištenje u svrhu parfumiranja gotovo je zanemarivo u odnosu na Bliski Istok. Zahvaljujući književnicima tog doba, danas znamo čak i nazive, ali i sastave pojedinih parfema, kao i to da se pojedinim mirisima pripisivala ljekovita funkcija. Parfeme, koji su se u to doba izrađivali poprilično drugačijim metodama nego danas, koristili su i muškarci i žene. Ipak, za razliku od današnjeg doba, istodobno se koristilo više mirisa koji su se stavljali na određeni dio tijela.[7] Uobičajena je bila i pojava da zaljubljeni jedni drugima darivaju krune spletene od mirisnoga cvijeća, jer se vjerovalo da cvjetni mirisi privlače samu ljubav.[8]

Zanimljivo je kako se već u antičko doba mirišljavost vezala uz određene slojeve društva. Za razliku od visokih slojeva, za niže slojeve se vezao zaudarajući miris kojemu čak ni parfemi

[6] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma: The Cultural History of Smell*, Taylor & Francis e-Library, 2003. (prvo izdanje 1994.), str. 14.
[7] Usp. Isto, str. 14.-16.
[8] Usp. Isto, str. 26.

nisu pomagali pri suzbijanju neugodnoga vonja. Ne samo da je antičkom čovjeku zaudarao *običan* niži sloj populacije, već i kategorija prostitutki i žena starije dobi.[9]

Mnogim mirisima pridavala se moć liječenja, kao naprimjer menti koja se koristila za liječenje pri bolovima želuca.[10] U kontekstu današnje fitoaromaterapije ovakvo gledište je potpuno opravdano.[11]

Stari Rimljani nisu se ni nakon smrti odvajali od mirisa te je tako bio običaj spaljivanja tijela vladara na mirisnim lomačama, a njegove kosti bi potom bile prikupljene, oprane u vinu, namirisane mirisnim mastima i pospremljene u urnu. Osim praktične funkcije suzbijanja negativnih mirisa, ovakav običaj trebao je udobrovoljiti bogove, ali i samog pokojnika koji je, prema rimskim vjerovanjima jednako kao i za života trebao uživati u mirisima.[12] Može se reći da su mirisi doslovno pratili Rimljane od kolijevke (običaj paljenja mirisa pored kolijevke novorođenog djeteta),[13] pa do groba.

Karakteristični mirisi su često obilježavali i antičke hramove. Mirodije su se miješale na licu mjesta i zbog toga su hramovi često odisali individualiziranim mirisima.[14] Vrlo često su se u antičkim sakralnim zdanjima u određeno doba dana spaljivale specifične biljke.[15] Antička božanstva bila su neodvojivo vezana za mirise te je stoga običaj bio korištenje cvjetnih girlandi u religijskim svečanim povorkama. Dva mirisa koja se vrlo često vežu za grčka božanstva su ambrozija i biljni nektar, koji simboliziraju život.[16] Važnost mirisa vjerojatno jako dobro potvrđuju i mitovi koji se vežu uz pojedine aromatične biljke. Menta je navodno, prije no što je postala biljka, postojala u obliku nimfe koju je progonio Zeus, na što je njegova ljubomorna žena Hera reagirala bacivši je na Zemlju gdje ju je on potom pretvorio u biljku koju danas prepoznajemo pod ovim imenom.[17] Slična priča veže se i uz biljku lovor koja je simbolom boga

---

[9] Usp. Isto, str. 33.-38.
[10] Usp. Isto, str. 40.
[11] Usp. Stribor Marković, „Ketoni“, u: Stribor Marković, *Fitoaromaterapija: Monografije esencijalnih ulja i ljekovitih biljaka: Temelji fitoaromaterapije*, Zagreb: Centar Cedrus, 2005., str. 240.
[12] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma*, 2003., str. 42.-44.
[13] Usp. Hippolyte Etienne Dussauce, „History of Perfumes“, u: Hippolyte Etienne Dessauce, *A Practical Guide for the Perfumer: being a new treatise on perfumery the most favorable to beauty without being injurious to the health, comprising a description of the substances used in perfumery, and the forumlae of more than one thousand preparations such as cosmetics, perfumed oils, tooth powders, waters extracts, tinctures, infusions, spirits, vinegars, essential oils,pastils, creams, soaps, and many new hygienic products not hitherto described*, Philadelphia, Henry Carey Baird, Industrial Pupblisher, 1868., str. 33. Knjigu je moguće naći na mrežnoj stranici: http://www.icsarchive.org/paperback/receipts/a_practical_guide_for_the_perfumer_1868.pdf
[14] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma*, 2003., str. 17-18
[15] Usp. Hippolyte Etienne Dussauce, „History of Perfumes“, u: Hippolyte Etienne Dessauce, *A Practical Guide for the Perfumer*, 1868., str. 33
[16] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma*, 2003., str. 45-48
[17] Usp. Stribor Marković, „Ketoni“, u: *Fitoaromaterapija*, 2005., str. 240

Apolona postala nakon što je Penej, Dafnin otac, svoju kći pretvorio u stablo lovora pokušavajući ju zaštititi od zaljubljenog i napasnog Apolona.[18]

Mirisi su bili i ključni dio javnih zabava pa su iz tog razloga antičke pozornice bile prskane mirisom šafrana, ali i drugih začina. Mirisne fontane koristile su se u amfiteatrima, što je donekle imalo i praktičnu funkciju suzbijanja mirisa krvi i leševa.[19]

No nisu samo hramovi i javni prostori odisali aromama, već i kuće imućnijih građana čiji su podovi i zidovi bili namirisani. Fascinacija mirisima bila je tolika da su nerijetko Rimljani parfumirali čak i kućne ljubimce.[20] Večere bogate mirisima bile su jednako tako tipične za više slojeve društva – podovi prekriveni laticama, girlande od raznih cvjetova i začinskog bilja, stolovi utrljavani listovima mente te mirisne vodice za pranje ruku, sve je to bilo sastavni dio luksuza. Zanimljiva je činjenica da su se gostima na takvim večerama često nudili i parfemi, a sve to dokazuje potrebu za uživanjem mirisa kod antičkog čovjeka.[21] Još nešto što je današnjem čovjeku nezamislivo jest činjenica da je antički čovjek nerijetko dodavao parfeme vinima, ali i hrani.[22] Zaista, takvi postupci bili su u to vrijeme mogući zbog same tehnologije izrade parfema, ali i sastojaka koji su se pri tome koristili. Štoviše, u antičkoj Ateni najcjenjenija vina bila su ona aromatizirana cvjetovima ljubičice i ruže te ona obogaćena mirom, mastikom i aloe verom.[23] Uporaba parfema bila je tolika da su u nekom trenutku čak postojali zakoni koji su ograničavali njihovu uporabu.[24] Možda se ovakav zakon čini potpuno opravdan kada znamo da je nakon smrti kralja Aleksandra Velikog (Pela, 356. pr. Kr. – Babilon, 323. pr. Kr.) potrošnja mirisa bila tolika da su se privremeno iscrpile zalihe, kako na području Indije, tako i na području arapskih zemalja. Slična situacija uslijedila je i nakon smrti Popeje Sabine (oko 31. – Rim, 65.), žene cara Nerona (Antium, danas Anzio, 37. – Rim, 68.), kada je potrošeno više cimeta i mire nego što su arapske zemlje mogle proizvesti u godinu dana.[25] Unatoč ovakvoj *ovisnosti* antičkog čovjeka o mirisima, stav antičkih filozofa dokazuje kako osjetilo mirisa tada nije bilo ni približno cijenjeno koliko bismo možda očekivali. Dokaz za to su riječi filozofa Platona (Atena, 427. pr. Kr. – Atena, 347. pr. Kr.) koji u djelu *Hippias Major* (oko 390. pr. Kr.) piše kako se ljepota može

[18] Usp. *The story of Daphne (bay leaf)*, http://www.turkishbayleaf.com/the-story-of-daphne/ (posjećeno 6. travnja 2017.)
[19] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma*, 2003., str 26.
[20] Usp. Isto, str 18.-19.
[21] Usp. Isto, str. 21.
[22] Usp. Isto, str. 23.-24.
[23] Usp. Hippolyte Etienne Dussauce, „History of Perfumes“, u: *A Practical Guide for the Perfumer*, 1868., str. 36.
[24] Usp. Isto, str. 20.
[25] Usp. Isto, str. 35.

jedino doživjeti osjetilom vida i sluha, a sve ono što se doživljava kroz ostala osjetila ne možemo okarakterizirati kao lijepo.[26]

2.2. Od ranog srednjeg vijeka do 19. stoljeća

Nakon trijumfa kršćanstva (4. st.), sukladno religijskim stavovima, mijenjaju se i stavovi prema mirisima. Kršćanstvo je u svom ranom periodu ugodne mirise, a posebno parfeme, povezivalo s idolatrijom te se smatralo da takvi mirisi u ljudskom biću izazivaju požudu.[27] Reakcija kršćana na pogansku tradiciju uljepšavanja gledala je upravo suprotno. Kršćani ranog perioda cijenili su fizičku nečistoću i zaudaranje koje je bilo znak čistoće duše – slične stavove će u kasnijem periodu zagovarati puritanci.[28] Ipak, sredinom srednjeg vijeka za svete ljude, redovnike, svece i svetice govorilo se da prirodno odišu slatkim mirisom koji bi bio najintenzivniji u trenucima ekstaza, a pogotovo umiranja – takvi slatki mirisi bili su znak prisustva Duha Svetoga. Za usporedbu, tijelo vještica osuđenih na lomaču zaudaralo je, a time i upozoravalo narod na grijehe koje su počinile.[29] Tako je i vrijeme kasnog srednjeg vijeka bilo podjeljeno između mirisnog svijeta koji je simbolizirao svetost, Boga i crkvu te smrada koji se pripisivao zloj sili. Ovakva podjela nije bila potpuno bezazlena, već se indirektno vezala i na klasnu podjelu prema kojoj je kralj kao Božji poslanik neupitnog autoriteta bio pomazan svetim uljem.[30]

Zaokupljenost mirisom stanje je koje se nastavilo i kroz kasnija stoljeća (16. i 17. stoljeće). Ovu tvrdnju najbolje potkrjepljuju literarna djela iz tog perioda u kojima se kroz razne opise naglašavala važnost i simbolika mirisa,[31] često na taj način progovarajući o moralu.[32]

Kada razmišljamo o srednjem vijeku, ali i ne tako davnom periodu, dobu industrijske revolucije, možda ono što ne bi bila naša prva asocijacija jest vonj gradskih ulica i rijeka koje su

---

[26] Usp. Yulia Kriskovets, Larry Shiner, „The Aesthetics of Smelly Art“, u: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Svezak 65, Broj 3 (2007.), str. 4. Članak je dostupan na mrežnoj stranici https://www.jstor.org/stable/4622240?seq=1#page_scan_tab_contents (posjećeno 13. prosinca 2016.)
Navedeni autori detaljnije obrađuju filozofsku misao na temu osjeta mirisa te kao izvor za Platonove tvrdnje navode njegovo djelo *Hippias Major*. U samom djelu, pisanom u obliku dijaloga između Hippiasa i Sokrata navodi se kako ono ugodno što je doživljeno kroz osjetilo vida i sluha je ujedno i lijepo, dok senzacija preko ostalih osjetila može biti isključivo ugodna, ali ne i lijepa.
Objavljene dijaloge, nastale u periodu od 448./447. pr. Kr. do 438./437. pr. Kr. moguće je pronaći na mrežnoj stranici http://pendientedemigracion.ucm.es/info/diciex/gente/agf/plato/The_Dialogues_of_Plato_v0.1.pdf (posjećena 20. lipnja 2017.) s referentnim dijelom na stranicama 403. i 404. u prijevodu Benjamina Jowetta.
[27] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma*, 2003., str. 51.
[28] Usp. Isto, str. 51. i 73.
[29] Usp. Isto, str. 52.-54.
[30] Usp. Isto, str. 53.-54.
[31] Usp. Isto, str. 74.
[32] Usp. Isto, str. 76.

zapravo imale funkciju odvodnih kanala. Sav otpad bacao se ravno na ulice ili u rijeke.[33] Ipak, kuće imućnijih građana i aristokracije bile su bogato ispunjene mirisnim biljem kao što su lavanda, ružmarin, timijan. Takvo bilje se koristilo za stavljanje u jastuke, ali i za poliranje namještaja kako bi poprimilo miris.[34]

Stav prema pranju tijela također se vremenom mijenjao. Ipak, i tijekom 13. stoljeća, ali i kasnijih stoljeća smatralo se da voda izlaže tijelo opasnostima, ali i pridonosi senzualnosti tijela što je pogotovo u doba ranog kršćanstva bilo neprihvaćeno. Samo kupanje, u nešto kasnijem periodu, zamijenilo je čišćenje tijela uporabom mirisnih tkanina, a parfemi su služili za prekrivanje neugodnih mirisa. Osim standardnih cvjetnih i začinskih nota, u 18. stoljeću su iznimno traženi bili mirisi životinjskog porijekla. Neki od tih mirisa su cibet, mošus i ambra.[35] Cibet, miris koji izlučuje životinja koja je po njemu i dobila ime cibetka,[36] nastaje slično kao i mošus koji izlučuje kašmirski mošusni jelen,[37] dok je ambra „sivosmeđa kruta tvar ugodna mirisa iz crijeva glavate ulješure, koja nastaje od žučne izlučevine jetre pomiješane sa poluprobavljenim dijelovima kostura glavonožaca“. [38]

Pomamu za jakim mirisima krajem 18. stoljeća zamijenila je pomama za onim herbalnim i cvjetnim kao što su ružmarin, tamjan, lavanda, ruža. Ipak, izražajnija potreba za održavanjem higijene neće se pojaviti sve do 19. stoljeća kada će europski gradovi postati leglo neizdrživog vonja i bolesti kao što su kolera i tifus. Vrijeme je to nakon kojeg će uslijediti polagani trijumf čistoće, a financijske nemogućnosti nižih slojeva da si priušte kupaonice dovest će do dubokog klasnog jaza uzrokovanog upravo ovom kategorijom – mirisom. Uporaba parfema također će se promijeniti. Osim što se smanjilo njihovo korištenje, parfemi će postati karakterističniji za žensku populaciju. Sve ovo vodilo je tome da se osjet njuha počeo vezati za intuitivno, animalno, žensko. Upravo takva relacija vodila je dodatnom zanemarivanju ovog osjetila.[39]

U već navedenom dobu industrijske revolucije dio populacije našao je i opravdanje za neugodne mirise koji su vladali gradom pripisujući im blagotvorna djelovanja. Vjerovalo se da

[33] Usp. Isto, str. 54.-56.
[34] Usp. Isto, str. 64.
[35] Usp. Isto, str. 70.-71.
[36] Usp. *Civet perfume ingredient, Civet fragrance and essential oils*, https://www.fragrantica.com/notes/Civet-104.html, (posjećeno 12. travnja 2017.)
[37] Usp. Marina Milojević, *Musk perfume ingredient, Musk fragrance and essential oils Moschus Moschiferus*, mrežna stranica: Fragrantica, https://www.fragrantica.com/notes/Musk-4.html, (posjećeno 12. travnja 2017.)
[38] *Ambra: Hrvatska enciklopedija*, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2171, (posjećeno 17.travnja 2017.)
[39] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma*, 2003., str. 78.-84.

smrad čini zrak pogodnijim za udisanje, jer potpuno čisti nije dobro udisati. Osim toga, vjerovalo se da takav zrak spriječava pojavu bolesti.[40]

Današnjem čovjeku jako je teško zamisliti olfaktivne senzacije u netom opisanim razdobljima. Ni mirisno razdoblje antike koja je aromatično bilje koristila u svim aspektima života, ali ni ulice obavijene ustajalim smradom nisu nešto što je blisko čovjeku 21. stoljeća. Ono što nam preostaje jest blijeda slika i sposobnost vlastite maštovitosti da stvori sinergiju svih znanja, a potom producira mentalnu *sliku* mirisa kroz prošlost.

[40] Usp. Isto, str. 57.

3. Biološka podloga osjeta mirisa i neurološka pozadina procesa

Kako bi se bolje razumjela olfaktorna umjetnost potrebno je razjasniti i neke fiziološke procese te specifičnosti ovog sustava koje su, naposljetku, fascinacija i inspiracija mnogim olfaktornim umjetnicima koji mahom istražuju upravo ovo područje kako bi svojim radovima dali čvrstu konceptualnu bazu.

3.1. Generalne činjenice o osjetilu njuha

Njuh je jedno od osjetila kojeg najmanje razumijemo. Mnoge stvari s područja olfaktornog osjetila ne mogu se objasniti, kao i na koji način mirisi aktiviraju sjećanja.[41] Čovjek ima otprilike četiri stotine mirisnih kemoreceptora kojima može detektirati trilijun različitih mirisa.[42] Njemački genetičar Andreas Keller naglašava kako svatko od nas svijet doživljava olfaktivno drugačije, što se može potkrijepiti činjenicom da, osim jednojajčanih blizanaca, nitko nema isti genetski kod, što znači da i mirise različito poimamo.[43] Osim toga, tvrdi da svatko ima anozmiju, odnosno nedostatak osjeta njuha, za jedan specifičan miris.

Detekcija mirisa je otprilike deset puta sporija od detekcije vizualnog podražaja, jedan receptor može prepoznavati više molekula, ali i više molekula može biti prepoznato s više receptora.[44] Ipak, jako je teško procijeniti točan broj različitih mirisa koje čovjek može razlikovati, s obzirom na to da fizičke granice i olfaktorni podražaji u mirisu nisu poznati kao recimo kod vida gdje govorimo o valnoj duljini i intenzitetu, a kod sluha o frekvenciji i glasnoći.[45] Općenito, žene u svakoj dobi imaju bolje razvijen njuh od muškaraca, a nepušači bolje percipiraju mirise od pušača. Sposobnost prepoznavanja mirisa najrazvijenija je između 20-

[41] Usp. Andreas Keller, Leslie B. Vosshall, *Human olfactory psychophisics*, Mrežna stranica: http://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822(04)00780-8?_returnURL=http%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS0960982204007808%3Fshowall%3Dtrue (posjećeno 1. kolovoza. 2017.)

[42] Usp. Gayil Nalls, *What It's Like to Be an Ant- Facts So Romantic- Nautilus*, 2017., Mrežna stranica: http://nautil.us/blog/what-its-like-to-be-an-ant (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

[43] The smelling test- The genetics of olfaction, http://www.independent.co.uk/news/science/the-smelling-test-the-genetics-of-olfaction-2192370.html (posjećeno 14. kolovoza 2017.)

[44] Usp. Gil Morrot, Frédéric Brochet, Denis Dubourdieu, *The Color of Odors*, 2001., str. 309. Preuzeto s mrežne stranice: https://web.stanford.edu/class/linguist62n/morrot01colorofodors.pdf (posjećeno: 1. kolovoza 2017.)

[45] Usp. C Bushdid, *Humans Can Discriminate More than 1 Trillion Olfactory Stimuli*, 2014., str. 2. Preuzeto s mrežne stranice: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4483192/ (posjećeno 27. lipnja 2017.)

e i 40-e godine života, s vremenom sposobnosti opadaju, a kod starijih ljudi javlja se i anozmija. Razlozi ovih promjena nisu potpuno jasni, no pretpostavlja se da se radi o degenerativnim promjenama na njušnom epitelu te kroničnim bolestima dišnog sustava.[46] Ipak, mnoge mirise mogu detektirati čak i ljudi koji pate od anozmije, jer dio mirisa ne aktivira samo njušne receptore već i receptore za temperaturu i bol, stoga je i kod takvih ljudi moguća reakcija na mirise, doduše posredno s obzirom na to da se promjena u okolini prepoznaje drugom skupinom receptora.[47]

3.2. Od udaha do fiziološke reakcije

Prilikom udaha kroz nos ulaze mirisne molekule te dolaze do olfaktornog epitela koji je od mozga odvojen kribriformnom pločom,[48] koja je dio rešetnice (os ethmoidale).[49] „Osjetni receptori pretvaraju energiju fizičkog podražaja u neuralne impulse, što prema mozgu putuju kao akcijski potencijali primarnih aferentnih vlakana.“[50] Između mozga i kribriformne ploče nalazi se njušna lukovica koja je produžetak mozga sastavljena od snopa živaca čiji se dendriti protežu kroz kribriformnu ploču do olfaktornog epitela, a na kraju svakog od tih dendrita[51] primarnih njušnih neurona nalaze se trepetljike (*cilium*) koje sadrže receptorne molekule s njušnim proteinima (*odorant-binding protein*) čija fiziološka funkcija još uvijek nije potpuno razjašnjena,[52] no zna se da je namijenjena prepoznavanju specifične molekule. Receptora može biti više, no u njušnoj lukovici oni aktiviraju jedno posebno područje koje se naziva mirisni

[46] Usp. R. L. Doty, P. Shaman, S. L. Applebaum, R. Giberson, L. Siksorski, L. Rosenberg, „Smell identification ability: Changes with age“, u: *Science* 226(4681), 1984., str. 1441.- 1442. Preuzeto s mrežne stranice: http://science.sciencemag.org/content/226/4681/1441 (posjećeno 8. kolovoza 2017.)

[47] Usp. *The Smell Report- The human sense of smell*, http://www.sirc.org/publik/smell_human.html (posjećeno 14. kolovoza 2017.)

[48] Usp. *Olfaction - structure and function* (video), https://www.khanacademy.org/science/health-and-medicine/nervous-system-and-sensory-infor/taste-gustation-and-smell-olfaction-2014-03-27t18:46:12.074z/v/olfaction-structure-and-function (posjećeno 24. lipnja 2017.)

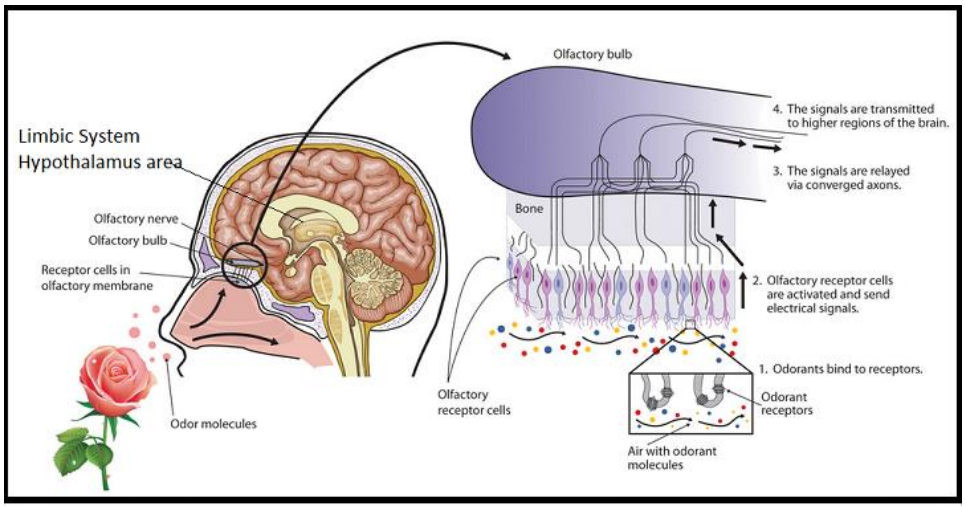
[49] Usp. Mrežna stranica *med.mefmo.ba*, http://med.mefmo.ba/eucenje/claroline/backends/download.php?url=L1ByZWRhdmFuamEvVE5aX09zamV0bmlfc3VzdGF2X01pcmlzaV9va3VzaV8yMDE2LnBkZg%3D%3D&cidReset=true&cidReq=TNZ_001 (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

[50] Mrežna stranica *med.mefmo.ba*, http://med.mefmo.ba/eucenje/claroline/backends/download.php?url=L1ByZWRhdmFuamEvVE5aX09zamV0bmlfc3VzdGF2X01pcmlzaV9va3VzaV8yMDE2LnBkZg%3D%3D&cidReset=true&cidReq=TNZ_001 (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

[51] Usp. *Olfaction- structure and function* (video), https://www.khanacademy.org/science/health-and-medicine/nervous-system-and-sensory-infor/taste-gustation-and-smell-olfaction-2014-03-27t18:46:12.074z/v/olfaction-structure-and-function (posjećeno 24. lipnja 2017.)

[52]Usp. Mrežna stranica *med.mefmo.ba*, http://med.mefmo.ba/eucenje/claroline/backends/download.php?url=L1ByZWRhdmFuamEvVE5aX09zamV0bmlfc3VzdGF2X01pcmlzaV9va3VzaV8yMDE2LnBkZg%3D%3D&cidReset=true&cidReq=TNZ_001 (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

glomerul. Taj mirisni glomerul povezan je s drugom vrstom stanica – mitralnom stanicom[53] – „stanica njušne lukovice trokutastoga oblika koja prima živčane impulse od njušnih stanica i šalje njušne signale prema njušnim područjima mozga, svaka vrsta glomerula veže se na različitu mitralnu stanicu.“ [54] (sl. 1).

Slika 1: Olfaktorni sustav

Zanimljivo je koliko je osjetilo okusa povezano s mirisom. Štoviše, osjet mirisa zaslužan je za percepciju arome. To najbolje možemo primijetiti prilikom prehlade, kada možemo prepoznati samo okus, ali ne i aromu jela.[55] Ta njušna područja mozga obuhvaćaju limbički sustav – amigdalu, hipokampus i talamus – koji su odgovorni za memoriju i emocije. Osjetilo njuha je jedino koje signale šalje direktno u ovo područje mozga. To je razlog zbog kojeg je reakcija na mirise instantna i nekontrolirana. Također, istraživanja su pokazala da su sjećanja pokrenuta mirisima daleko emotivno snažnija od onih koji su prizvani drugim podražajima. Za ponovno proživljavanje emocija povezanih s mirisima inicijalno je zaslužna amigdala, a potom kortikalne regije desne polutke mozga.[56]

---

[53] *Olfaction - structure and function* (video), https://www.khanacademy.org/science/health-and-medicine/nervous-system-and-sensory-infor/taste-gustation-and-smell-olfaction-2014-03-27t18:46:12.074z/v/olfaction-structure-and-function (posjećeno 24. lipnja 2017.)

[54] *Mitralna stanica*, http://struna.ihjj.hr/naziv/mitralna-stanica/26837/ (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

[55] Usp. *Olfaction - structure and function* (video), https://www.khanacademy.org/science/health-and-medicine/nervous-system-and-sensory-infor/taste-gustation-and-smell-olfaction-2014-03-27t18:46:12.074z/v/olfaction-structure-and-function (posjećeno 24. lipnja 2017.)

[56] Usp. Mark Hughes, “Olfaction, Emotion & the Amygdala: arousal-dependent modulation of long-term autobiographical memory and its association with olfaction: beginning to unravel the Proust phenomenon?“, u: *The Premier Journal for Undergraduate Publications in the Neurosciences.* Preuzeto s mrežne stranice: https://pdfs.semanticscholar.org/5a9e/ffcaf9c4e7f74b76409b37a1afcbfa3fc23b.pdf?_ga=2.100667975.773480714.1502212625-1884864069.1502212625 (posjećeno 24. lipnja 2017.)

Zanimljivo je dokazano djelovanje mirisa na podsvjesnoj razini. U istraživanju znanstvenika Andreas Kellera i Leslie B. Vosshall (Švicarska) dokazane su fizičke promjene u funkcijama tijela pri izlaganju pojedinim mirisima, prezentiranim u takvim dozama da ih je nemoguće percipirati na svjesnoj razini.[57]

3.3. Transformacija utjecaja mirisa posredništvom ostalih osjetila i okolnosti

Osjetilo njuha uvelike je podložno utjecaju osjetila vida. To jako dobro oslikava istraživanje provedeno s vinima, u kojem su mnogi kušači miris bijelog vina obojenoga u crveno opisivali upravo kao da opisuju miris crvenog vina.[58] Nadalje, mirisi koji su prezentirani uz šećer okarakterizirani su kao manje kiseli.[59] Naše reakcije i poimanje mirisa uvjetovani su ipak i našim kulturološkim i društvenim zaleđem.[60] Afrički narod Serer Ndut iz Senegala mirise dijeli u pet kategorija: urinarne, trule, mliječne ili riblje, kisele ili jetke i mirišljave. U te kategorije prema određenom mirisu svrstavaju bića i predmete s kojima se susreću. Osim što mnoge ove kategorije europska kultura ne prepoznaje, zanimljivo je da narodu Serer Ndut skupini mirišljavih mirisa zajedno uz cvijeće i limete pripada i luk. Također, podjela predmeta i živih bića u ove kategorije je zanimljiva i može biti shvaćena samo iz perspektive Serer Ndut kulture.[61] Možda još bolji primjeri ovakve kulturološke uvjetovanosti je etiopsko pleme Dessanetch: „Stočarsko etiopsko pleme, naprimjer, najprivlačnijim mirisom smatra miris stoke, za njih ono ima posebno značenje plodnosti i socijalnog statusa. Muškarci Dessanetch plemena ukrašavaju tijelo kostima i kožom stoke te čak peru ruke u njihovom urinu i umazivaju njihov izmet na tijelo.“[62]

---

[57] Usp. *The smelling test - The genetics of olfaction*, http://www.independent.co.uk/news/science/the-smelling-test-the-genetics-of-olfaction-2192370.html (posjećeno 14. kolovoza 2017.)

[58] Usp. Gil Morrot, Frédéric Brochet, Denis Dubourdieu, *The Color of Odors*, 2001., str. 316. Preuzeto s mrežne stranice: http://www.daysyn.com/Morrot.pdf (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

[59] Usp. Andreas Keller, Leslie B. Vosshall, *Human olfactory psychophisics*, http://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822(04)00780-8?_returnURL=http%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS0960982204007808%3Fshowall%3Dtrue (posjećeno 1. kolovoza. 2017.)

[60] Usp. Gayil Nalls, *What It's Like to Be an Ant*, 2017., http://nautil.us/blog/what-its-like-to-be-an-ant (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

[61] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma: The Cultural History of Smell*, 2003., str. 102.-103.

[62] Usp. Isto, str. 124. U izvorniku (Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott): „The cattle-raising Dassanetch of Ethiopia, for example, find nothing more attractive than the odour of cattle, a scent which carries notions of fertility and social status for them. Dassanetch men, consequently, decorate themselves with cattle bones and hides and even wash their hands with cattle urine, as well as smearing their bodies with cow manure.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

3.4. Sinestezija i mirisi

Kada govorimo istodobno o neurologiji, mirisima i umjetnosti potrebno je spomenuti i jedan zaista zanimljiv i još uvijek nedovoljno istražen fenomen – sinesteziju. Pojava je to u kojoj podražaj jednog osjetila izaziva nekontrolirane reakcije u drugom osjetilu, za što je zaslužan hipokampus. Sinestezija je u medicini poznata već tri stotine godina, no ipak je dugo vremena stajala zanemarena.[63] Prema istraživanjima, 3,7 % od ukupne populacije su sinesteti.[64] To je nasljedna karakteristika koju prenose i muškarci i žene, iako neurolog Richard Cytowic (SAD) naglašava kako u svom dosadašnjem istraživanju nije naišao na slučaj da se s oca prenosi na sina. Osim toga, čak i kada se sinestezija nasljeđuje, to ne znači da će se raditi o istom obliku sinestezije kod potomka. Ovo istraživanje dovelo je do razmatranja o utjecaju okoline na razvitak oblika sinestezije, budući da se radi i o naučenim stvarima, npr. riječi koje izazivaju pojavu obojenosti.[65] Činjenica da isti podražaj u različitih sinesteta razvija različitu reakciju neki znanstvenici uzimaju kao argument da sinestezija nije stvarna.[66]

Zanimljivo je da kod osjetila mirisa dolazi do neizbježne *sinestezije*. Organi za doživljaj mirisa i okusa su međusobno anatomski odvojeni, sve dok se ne konvergiraju u orbitofrontalnom korteksu. Mnogi ljudi se začude da je mogućnost prepoznavanja arome jela određena osjetom njuha. Ovo se vrlo jednostavno može utvrditi tako da pokušamo žvakati i progutati hranu sa začepljenim nosom.[67] Događa se to da otpuštanjem molekula, dio njih odlazi do njušnog epitela te se istodobno s okusom aktivira i osjet njuha.[68]

Od ukupnog postotka sinesteta 7% je onih kod kojih podražaj u osjetilu mirisa izaziva vizualne reakcije.[69] U istraživanju među šestero sudjelovatelja koji tvrde da imaju olfaktorno-

---

[63] Richard E. Cytowic, „Synesthesia: Phenomenology And Neuropsychology A Review of Current Knowledge“, u: *PSYCHE*, 2(10), 1995., Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.yumpu.com/en/document/view/11637574/synesthesia-phenomenology-and-neuropsychology-assc (posjećeno 3. kolovoza 2017.)

[64] Usp. *Synsthesia*, http://www.daysyn.com/Types-of-Syn.html (posjećeno 3. kolovoza 2017.)

[65] Usp. Richard J. Stevenson, Caroline Tomiczek, „Olfactory-Induced Synesthesias: A Review and Model“, u: *Psychological Bulletin*, svezak. 133, br. 2, 2007., str. 298. Preuzeto s mrežne stranice: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17338601 (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

[66] Usp. Richard E. Cytowic, *Synesthesia: Phenomenology And Neuropsychology A Review of Current Knowledge* , 1995., preuzeto s mrežne stranice: https://pdfs.semanticscholar.org/29f3/b340d23f23a6b36e3bea2e7fbded6b33affa.pdf (posjećeno 23. ožujka 2017.)

[67] Usp. Richard J. Stevenson, Caroline Tomiczek, „Olfactory-Induced Synesthesias: A Review and Model“, u: *Psychological Bulletin*, svezak. 133, br. 2, 2007., str. 296. Preuzeto s mrežne stranice: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17338601 (posjećeno 1. kolovoza 2017.)

[68] Usp. *Olfaction - structure and function* (video), https://www.khanacademy.org/science/health-and-medicine/nervous-system-and-sensory-infor/taste-gustation-and-smell-olfaction-2014-03-27t18:46:12.074z/v/olfaction-structure-and-function (posjećeno 24. lipnja 2017.)

[69] Usp. Alex Russell, Richard J. Stevenson, Anina N. Rich, *Chocolate smells pink and stripy: Exploring*

vizualnu sinesteziju vizualne reakcije opisivane su drugačije nego kod ljudi kod kojih vizualne reakcije izazivaju grafemi. Dok se kod tih ljudi radi o jednoj jedinstvenoj boji, prva skupina sinesteta opisuje kompleksna vizualna iskustva uzrokovana mirisnim podražajem.[70]

Sredinom 19. stoljeća sinestezija je postala velika preokupacija umjetnika koji su ju često koristili kao idejnu podlogu za svoje radove. Ipak, u tom slučaju ne govorimo o onoj pravoj, nenamjernoj sinesteziji.[71] I u olfaktornoj umjetnosti postoje umjetnici koji se kroz svoja djela bave ovim fenomenom što će se moći vidjeti u daljnjem tekstu.

olfactory-visual synesthesia, Cognitive Neuroscience, 2015., str. 2. Preuzeto s mrežne stranice: http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17588928.2015.1035245 (posjećeno 8. kolovoza 2017.)

[70] Usp. Isto, str. 10.

[71] Usp. Richard E. Cytowic, *Synesthesia: Phenomenology And Neuropsychology*, 1995., str. 7

4. Povijest olfaktorne umjetnosti

Olfaktorna umjetnost odnosi se na umjetnički rad koji koristi specifičan element mirisa kako bi prenio poruku. Ipak, sagledavajući realizirana djela s polja ove umjetnosti, možemo vidjeti da se radi o zaista različitim pristupima. Velik dio radova, unatoč korištenju mirisa, uvelike se oslanja i na vizualnu komponentu, dok je ta vizualna komponenta u drugim radovima samo nužno, pomoćno sredstvo. Iako umjetnička djela koja koriste miris svrstavamo u skupinu *olfaktornih djela*, sama neslužbena kategorizacija je, kao što će biti izloženo u idućim poglavljima, ipak ponešto složenija.

„Pojam olfaktorne umjetnosti ne smije se miješati s parfumerstvom čiji je primarni cilj stvaranje ugodnih mirisa namijenjenih uljepšavanju ljudi, nepomičnih objekata ili fizičkih prostora. [...] Olfaktorna umjetnost stvara svoje vlastito estetsko carstvo kao dio suvremene umjetnosti koja istražuje ograničenja i mogućnosti najmanje zastupljenog osjetila.“[72] Umjetnik Oswaldo Maciá je također to jako lijepo izrazio riječima izjavivši kako umjetnost mora zadavati glavobolju, jer ona nije ni iluzija ni zabava, i upravo zbog toga miris je odličan medij.[73] Maciá se ovim riječima htio osvrnuti na posebnost rada u ovakvom tipu umjetnosti, jer je ona javnosti još uvijek jako strana i nepoznata te samim time izaziva jake reakcije publike koja nikad ne ostane ravnodušna.

4.1. Olfaktorna umjetnost do 2000. godine

Od začetka ideje galerijskog prostora kao bijele kocke, možemo posvjedočiti da je ona i dalje zadržala svoju važnu poziciju u izlaganju umjetničkih djela. Nastala je kao idealan izložbeni prostor izoliran od bilo kakvih mogućih podražaja. Upravo takvo *ubojstvo osjetila* u umjetnosti dovelo je do avangardnih pokreta čiji je cilj bio oživjeti sve ono što je do tada bilo

[72] Eduardo Kac, *Osmoboxes,* http://www.ekac.org/osmobox.html (posjećeno 23. lipnja 2017.) U izvorniku (Eduaro Kac): „Olfactory art is not to be confused with perfumery, which has as its primary goal the production of pleasant scents to adorn living bodies, inert objects, or physical spaces. [...] Olfactory art shall invent its own aesthetic realm and be understood as a form of contemporary art that explores the limits and possibilities of the most underrepresented of the senses.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

[73] Tumačenje je dio osobnog skype intervjua s Oswaldom Maciom održanog 26. lipnja 2017. U izvorniku (Oswaldo Maciá): „The art needs to give you headache, the art is not illusion, art is not entertainment so in that case smell is perfect.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

zatrto pravilima.[74] Olfaktorna umjetnost iznimno je mlada i njene početke vežemo upravo uz avangardne umjetnike. „Kako su mirisi uklonjeni iz popularne kulture 19. stoljeća, tako su ih preuzeli pjesnici i pisci avangardnih skupina te ih transformirali u književne simbole“[75] – rečenica je ovo koja potkrjepljuje prethodno navedenu tvrdnju o *ubojstvu osjetila*. Mnogi književnici, a posebice simbolisti, koristili su opise mirisa kao neizostavan dio u svojoj književnosti. Dapače, oni su postali upravo simboli koji su pogodovali simbolističkoj težnji da se stvori snovita i lucidna atmosfera.[76] S druge strane stajali su realisti, Victor Hugo (Besançon, 1802. – Pariz, 1885.), Honoré de Balzac (Tours, 1799. – Pariz, 1850.) i Émile Zola (Pariz, 1840. – 1902.), koji su u jednakoj mjeri koristili deskripcije mirisa, no s ciljem dodatnog realističnog opisa koji bi pomogao čitatelju što stvarnije doživjeti trenutak.[77] Tek ponešto kasnije olfaktorna umjetnost pojavit će se i u likovnoj umjetnosti, prvenstveno s Marcel Duchampom (Blainville-Crevon kraj Rouena, 1887. – Neuilly-sur-Seine, 1968.).[78] U svojim intervjuima s novinarom i likovnim kritičarem Pierre Cabanneom (Carcassonne, 1921. – Meudon, 2007.) Duchamp kritizira mnoge svoje suvremenike, navodeći kako je fokus na umjetnosti koja aktivira isključivo organ vida: „Sve od Courbetova doba smatra se da je slikarstvo vezano isključivo uz retinu. To je bila svačija pogreška. Vizualna jeza! Prije toga, slikarstvo je imalo drugačiju funkciju; moglo je biti religijsko, filozofsko, moralno. Kada bih imao priliku zauzeti antiretinalan stav, to nažalost ne bi mnogo promijenilo; cijelo naše stoljeće je retinalno, osim nadrealista koji su se pokušali odmaknuti od njega. Ipak nisu daleko dogurali.“[79] U prilog toj izjavi Duchamp nadodaje kako je čak i André Breton (Tinchebray, 1896. – Pariz, 1966.) ostao vjeran retinalnom slikarstvu.[80] Olfaktorna umjetnost započinje Duchampovim *ready-made* djelom *Belle Haleine - Eau de Voilette* (1921.; parfemska bočica s oznakom marke unutar ovalne

[74] Usp Linda Solay, *Scent in Contemporary Art: An Investigation into Challenges & Exhibition Strategies*, diplomski rad, Singapur, LASALLE College of the Arts i London, Goldsmiths College, 2012., str. 26.-28.

[75] Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma,* 2003., str. 85. U izvorniku: „As odours were chased out of mainstream culture in the nineteenth century, they were taken up and transformed into literary signs by an avant-garde group of writers and poets.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

[76] Usp. Isto, str. 86.

[77] Usp. Isto.

[78] Usp. Ashraf Osman, *Olfactory Art*, CAS Seminar Paper, 14. lipnja 2013. Preuzeto s mrežne stranice: https://www.academia.edu/4608919/Historical_Overview_of_Olfactory_Art_in_the_20th_Century (posjećeno 29. siječnja 2017.)

[79] Pierre Cabanne, „ A Window onto Something Else“ u Pierre Cabanne, *Dialogues with Marcel Duchamp*, Da Capo Press, SAD, 1987., str. 43. Preuzeto s mrežne stranice: https://monoskop.org/images/5/55/Cabanne_Pierre_Dialogues_with_Marcel_Duchamp.pdf (posjećeno 24. lipnja 2017.). U izvorniku: „Since Courbet, it's been belived that painting is addressed to the retina. That was everyone's error. The retinal shudder! Before, painting had other functions: it could be religious, philosophical, moral. If I had the chance to take an antiretinal attitude, it unfortunately hasn't changed much; our whole century is completely retinal, except for the Surrealists, who tried to go outside it somewhat. And still, they didn't go so far!“ (slobodan prijevod V. Šindilj). U izvorniku se navodi kako je slikarstvo bilo vezano uz retinu, što znači da je primarno bilo usmjereno na osjetilo vida.

[80] Usp. Isto, str. 43.

ljubičaste kutije; bočica 2 cm visoka; kutija 16.3 x 11.2 cm; privatna kolekcija, Pariz, Francuska), za koje je umjetnik iskoristio Rigaudove parfemske bočice promijenivši im etikete, no ostavivši izvoran miris kojeg su posjetitelji mogli iskusiti (sl. 2). Potom je 1938. godine za izložbu *Exposition internationale du Surréalisme* u *Gallerie des Beaux-arts* u Parizu Duchamp ispunio sobu mirisom pržene kave, ali i raznolikim aromatičnim biljem.

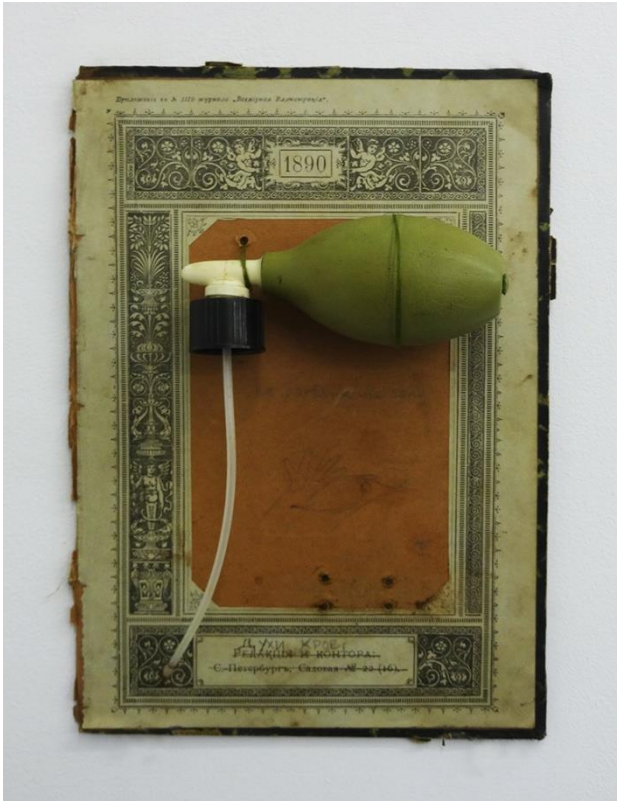
Sl. 2: Marcel Duchamp, *Belle Haleine - Eau de Voilette*, 1921.; parfemska bočica s oznakom marke unutar ovalne ljubičaste kutije; bočica 2 cm visoka; kutija 16.3 x 11.2 cm; privatna kolekcija, Pariz, Francuska[81]

Svojim radom Duchamp je uvelike utjecao na tekovine u umjetničkom svijetu. Svojim fokusom na ideju ostao je zabilježen u povijesti kao otac konceptualne umjetnosti, a pridodavanjem važnosti i drugim osjetilima[82] zaista je zaslužio svoje mjesto na listi olfaktornih umjetnika.

U pogledu razmatranja preteče i začetnika olfaktorne umjetnosti bitno je istaknuti umjetnika gotovo nepoznatoga suvremenoj stručnoj javnosti. Naime, u svojem doktorskom radu umjetnik Peter de Cupere (Leuven, rođ. 1970.) istražio je ukrajinskog umjetnika koji je djelovao pod pseudonimom Caflo Yrot (1874. – 1970.), kao jednoga od onih čija su djela bila izložena na izložbi *The Smell of War* održanoj 2015. godine u Poperingeu u Belgiji. [83] Bitno je naglasiti kako su Yrotovi radovi tada bili daleko ispred svog vremena. Rad s intencijom da bude olfaktoran jest

[81] Legende u ovome radu donose sve poznate podatke o djelima do kojih sam uspjela doći.
[82] Usp. *Marcel Duchamp. French Painter and Sculptor*, http://www.theartstory.org/artist-duchamp-marcel.htm (posjećeno 24. kolovoza 2017.)
[83] Usp. *Caflo Yrot 1874- 1970 „Solve et Coagula" Dissolve and Unite*, http://www.theolfactory.org/en/olfactory-art-exhibitions/43-caflo-yrot-1874-1970-solve-et-coagula-dissolve-and-unite (posjećeno 24. lipnja 2017.) i *Peter de Cupere, PXL-Academia.edu*, http://pxl.academia.edu/PeterdeCupere (posjećeno 25. kolovoza 2017.)

njegovo progresivno djelo *Le parfum de sang* (kombinirani materijali; privatna kolekcija) iz 1899. godine, za koje je umjetnik osmislio pumpu koja bi raspršivala krv kao parfem u trenutku njenog vađenja iz tijela (sl. 3).

Sl. 3: Caflo Yrot, *Le parfum de sang*, 1899.; kombinirani materijali; privatna kolekcija

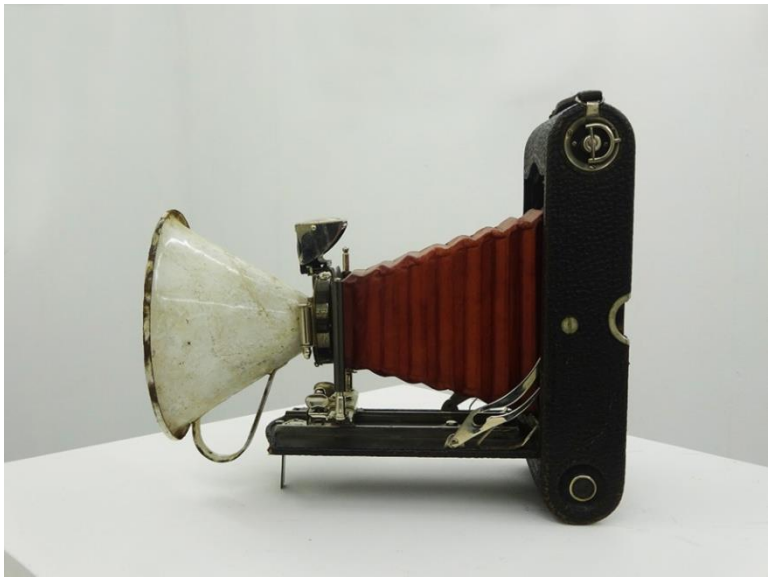
Ako uzmemo u obzir da je olfaktorni aspekt ovog rada ostao na nivou ideje, prvo *pravo* olfaktorno Yrotovo djelo bilo bi ono iz 1912. godine, *Odorgraph* (Kodak fotoaparat, lijevak, sapun; privatna kolekcija), koje je služilo kao *kamera* za mirise (sl. 4). U izradi ovoga djela Yrot je iz Kodakova fotoaparata izvadio leće te ih je zamijenio s lijevkom ispod kojeg se nalazio sapun (vjerojatno bez mirisa) koji bi sakupljao i sačuvao mirise Yrotove kuće.[84]

Razlog zašto je ime ovoga umjetnika ostalo do danas nepoznato je to što je sam umjetnik zatražio da bude tako. Naime, De Cupereu se 2014. godine obratio Yrotov sin obznanivši mu informacije o radu svog oca, no i dalje želeći da se ispoštuje umjetnikova želja o anonimnosti. Razlog ove anonimnosti, kako Yrotov sin tvrdi, je umjetnikovo uvjerenje da je umjetničko djelo bitnije od samog umjetnika. Isti izvor navodi kako umjetnik radove nije anonimno objavio ranije zbog straha od gubitka liječničkog posla, prvenstveno zbog kontroverznosti njegove umjetnosti koja u to doba u Ukrajini nije bila prihvaćena. Prema riječima njegova sina, koje je doduše zbog

[84] Usp. *Caflo Yrot 1874- 1970 „Solve et Coagula" Dissolve and Unite*, http://www.theolfactory.org/en/olfactory-art-exhibitions/43-caflo-yrot-1874-1970-solve-et-coagula-dissolve-and-unite (posjećeno 24. lipnja 2017.)

pomanjkanja podataka o identitetu samog umjetnika nemoguće istražiti, Yrot je za svojega života i rada tvrdio kako će se mirisi početi sve više koristiti u vizualnim umjetnostima.[85]

Uzmemo li u obzir da se prvim olfaktornim djelom u povijesti umjetnosti smatra Duchampov *Belle Hellaine* iz 1921. godine, navedeni podatci o Yrotovim djelima nude priliku za daljnja propitkivanja u ovom pogledu. Međutim, ako bismo uopće i razmatrali Yrotovo *prvenstvo* u olfaktornoj umjetnosti, važno je naglasiti da se ipak radi o tada potpuno nepoznatom umjetniku, koji stoga nije ni imao priliku utjecati na razvoj ove umjetnosti. Ipak, Yrotova je djela, zbog njihove progresivnosti, potrebno navesti kao zaseban slučaj.

Sl. 4: Caflo Yrot, *Odorgraph*, 1912.; Kodak fotoaparat, lijevak, sapun; privatna kolekcija

Pojavu olfaktorne umjetnosti 1960-ih, povjesničarka umjetnosti i kustosica Caro Verbeek (Nizozemska, rođ. 1980.) objašnjava rađanjem performansa, instalacijskih radova, a napredak u tehnologiji u 1990-ima (pojava sintetskih mirisa) donio je promjene i u olfaktornoj umjetnosti.[86] Nakon Duchampovih ostvarenja uslijedila su djela čiji su autori uglavnom pripadnici *Fluxusa*.[87] Jedna od članica grupe je i Meret Oppenheim (Berlin, 1913. – Basel, 1985.) čije je djelo *Das Frühlingsfest* (1959.; kombinirani materijali, nepoznato vlasništvo), prezentirano na izložbi *E.R.O.S. Exposition internationale du Surréalisme* (Galerie Daniel Cordier, Pariz, 1959.-

[85] Usp. *Caflo Yrot 1874- 1970 „Solve et Coagula" Dissolve and Unite*, http://www.theolfactory.org/en/olfactory-art-exhibitions/43-caflo-yrot-1874-1970-solve-et-coagula-dissolve-and-unite (posjećeno 24. lipnja 2017.)

[86] Usp. Barbara Pollack, *Scents & Sensibility*, 2011., Mrežna stranica: ARTnews, http://www.artnews.com/2011/03/01/scents-sensibility/ (posjećeno. 18. lipnja 2017.), Autorica se ovom tvrdnjom osvrće na suradnju umjetnice Caro Verbeek i stručnjaka za mirise Georgea Dodgea.

[87] „Naziv za niz umjetničkih akcija nastalih od 1962 [...] kojima je stvaralački *credo* međuovisnost umjetnosti i života." Vidi u: *Fluxus*, Hrvatska enciklopedija, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=19975 (posjećeno. 18. lipnja 2017.)

1960.),[88] primjer olfaktorne umjetnosti. Djelo je multisenzorna instalacija, pri čemu je umjetnica koristila ne samo mirise koji su ispunjavali zrak, već i hranu, ali i zvukove (sl. 5).[89] Samo djelo je interpretacija performansa koje je Meret te iste godine izvela među svojim prijateljima. Pozvavši nepoznatu ženu, Meret je zatražila da se ona razodjene te je na njenom tijelu poslužila hranu za svoje goste. Kada je André Breton saznao za to, pozvao je umjetnicu da na već navedenoj izložbi ponovi svoj performans za koji je ovog puta, umjesto prave osobe poslužila lutka iz izloga.[90]

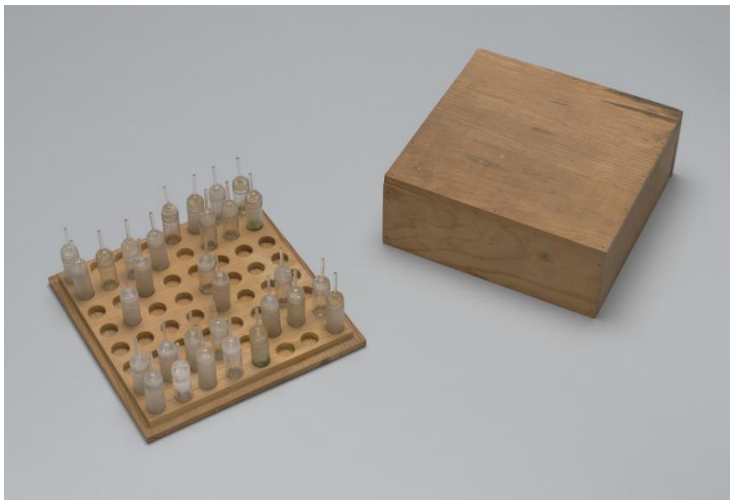

Sl. 5: Meret Oppenheim, *Das Frühlingsfest,* 1959.; kombinirani materijali, *E.R.O.S. (Exposition inteRnatiOnale du Surréalisme),* Pariz, Francuska

Još jedan od radova koji je bitan za olfaktornu umjetnost jest rad umjetnice koja je također bila članica Fluxusa, Takako Saito (Sabae Shi, rođ. 1929.). Njezino djelo *Smell Chess* (1965., šahovska ploča, bočice s različitim tekućinama; 6.5 x 15 x 15 cm; MoMA, New York) predstavljale su šahovske figurice oblikovane kao bočice ispunjene mirisom, a koje su igrači morali pomirisati da bi prepoznali o kojoj se figurici radi (sl. 6).[91] *Smell Chess* jako je sličan i drugom radu iste umjetnice, djelu *Spice Chess* (1977.; šahovska ploča, kutijice sa začinima; 4 x 3.1 x 3.2 cm; MoMA, New York) za koji je umjesto mirisnih tekućina koristila začine.[92] Oba rada zahtijevaju duboku koncentraciju, kako bi se omogućilo daljnje prepoznavanje i djelovanje sukladno prepoznavanju mirisa.

---

[88] Usp. *Exposition internationale du Surréalisme, Eros, à la galerie Cordier,* http://www.andrebreton.fr/work/56600100977990 (posjećeno 25. kolovoza 2017.)
[89] Usp. Ashraf Osman, *Olfactory Art,* 2013., str. 5.
[90] Usp. Renate Stendhal, *Meret Oppenheim, A profile by Renate Stendhal Scene4 Magazine*, 2013. Mrežna stranica: scene4, http://www.scene4.com/archivesqv6/oct-2013/1013/renatestendhal1013.html (posjećeno 25. kolovoza 2017.)
[91] Usp. Linda Solay, *Scent in Contemporary Art*, 2012., str. 6.-7.
[92] Usp. *Takako Saito. Spice Chess, c.1977. Moma*, https://www.moma.org/collection/works/131553?locale=en (posjećeno 25. kolovoza 2017.)

Sl. 6: Takako Saite, *Smell Chess*, 1965.; šahovska ploča, bočice s različitim tekućinama; 6.5 x 15 x 15 cm; MoMA, New York, SAD

Osim toga zanimljiva je paralela između europskog, usudila bih se reći, hladnog i logičkog pristupa promišljanju te istočnjačkog intuitivnog kojeg možemo prepoznati i kroz jednu od igara koju bi mogli povezati upravo s navedenim radovima umjetnice. Ta japanska igra naziva se *Kodo*, a svoj postanak veže uz period između 794. i 1192. godine kada se tamjan, koji se do tada koristio u budističke religijske svrhe, počeo koristiti i kao svojevrsna zabava koja je potom prerasla u navedenu ceremoniju. Sama riječ *kodo* u prijevodu znači „put tamjana". Bit igre je klasificirati miris tamjana u jednu od skupina: slatko, kiselo, ljuto, slano ili gorko. Zanimljivo je to da Japanci pri igranju umjesto riječi *mirisati* koriste riječ *slušati*, za što postoji nekoliko objašnjenja – od porijekla riječi iz kineskog jezika do tumačenja da glagol slušati primjerenije opisuje koncentrirano stanje tijekom same igre.[93] Posljednje tumačenje, koje mi je osobno kulturološki najzanimljivije, vezano je uz religiju budizma: „[...] u Budinom svijetu sve je mirisno, kao tamjan, uključujući Budine riječi i učenja koja se zbog toga mogu njušiti, jednako kao i slušati."[94]

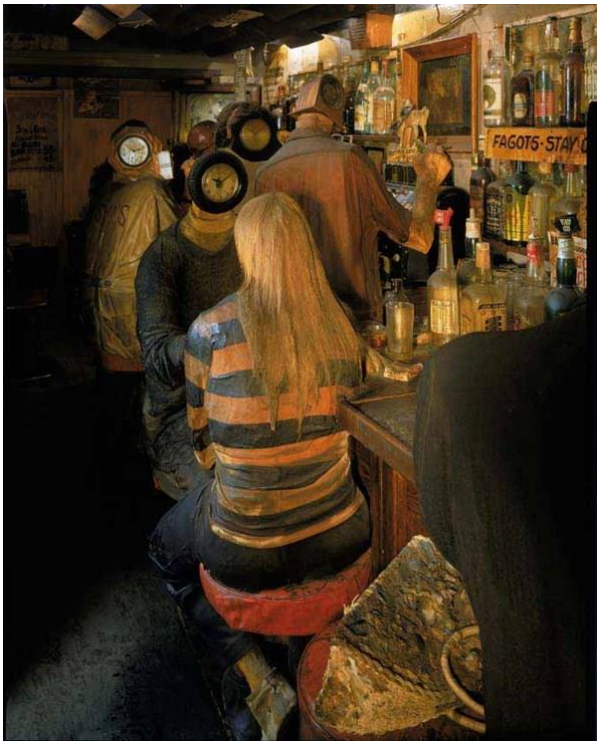
Godine 1965. nastalo je i djelo Eda Kienholza (Fairfield, 1927. – Hope, 1994.) *The Beanery* (asamblaž; 253 x 670 x 190 cm; Stedelijk Museum Amsterdam, Nizozemska) koje evocira barsku atmosferu odišući mirisom kave, alkohola ali i umjetnikovog urina.[95] Djelo je to koje svojim dimenzijama omogućava ljudima da zaista uđu u rad, a inspirirano je stvarnom kavanom *Barney's Beanery* u koju su zalazile mnoge poznate zvijezde tog doba. Prostor

[93] Usp. David Howes, *The Aesthetics of Mixing the Senses*, str. 77.-78. Preuzeto s mrežne stranice: http://www.david-howes.com/senses/aestheticsofmixingthesenses.pdf - izostali su svi podatci o mjestu, izdavaču, godini.

[94] Usp. Isto, str. 78. U izvorniku: „[...] in Buddha's world everything is fragrant, like incense, including the Buddha's words or teachings, which are therefore to be scented as well as heard." (slobodan prijevod V. Šindilj).

[95] Usp. Barbara Pollack, *Scents & Sensibility*, 2011. Mrežna stranica: ARTnews, http://www.artnews.com/2011/03/01/scents-sensibility/ (posjećeno. 18. lipnja 2017.)

instalacije ispunjen je figurama čija su lica preoblikovana u satove namještene na jednako vrijeme. Umjetnik je na taj način želio prikazati pokušaje bijega od stvarnosti i uzaludnost dangubljenja. Jedina osoba kojoj je lice ostavio otkrivenim jest vlasnik kavane koji simbolizira prolaznost vremena (sl. 7).[96] Nakon što je djelo neko vrijeme bilo čuvano u depou, Stedelijk Museum ga je odlučio vratiti u postav i tada su konzervatori morali obnoviti njegov miris. Kienholz im je, očigledno razmišljajući dugoročno, osigurao uzorak sa svojim urinom, no muzej se umjesto toga ipak odlučio za uporabu amonijaka.[97]

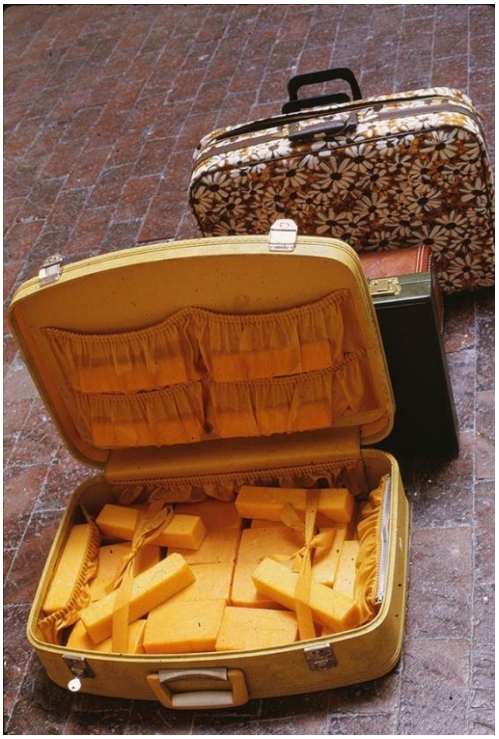

Sl. 7: Ed Kienholz, *The Beanery*, 1965.; asamblaž; 253 x 670 x 190 cm; Stedelijk Museum Amsterdam, Nizozemska

Umjetnik Dieter Roth (Hanover, 1930. – Basel, 1998.), također član Fluxusa, poznat je po svom nemalo upečatljivom radu iz 1970. zvanom *Staple Cheese (A Race)* (sir, aktovke) za koji je u galeriju poslagao 37 aktovki ispunjenih sirom. Nakon nekog vremena soba je bila ispunjena specifičnim mirisom, muhama i crvima (sl. 8).[98] Nakon što je proglašen opasnim po zdravlje,[99]

[96] Usp. *Edward Kienholz Most Important Art, The Art Story*, http://www.theartstory.org/artist-kienholz-edward-artworks.htm#pnt_3 (posjećeno 26. kolovoza 2017.)
[97] Usp. Ashraf Osman, *Olfactory Art*, 2013., str. 10.-11.
[98] Usp. Isto, str. 7.
[99] Usp. *Dieter Roth - Staple Cheese (A Race), 1970., WideWalls*, http://www.widewalls.ch/suitcase-art/dieter-roth-staple-cheese-a-race-1970/ (posjećeno 18. lipnja 2017.)

rad se godinama čuvao u kontejneru koji je Roth sam dizajnirao, sve dok ga suprug vlasnice galerije nije bacio u pustinju.[100]

Sl. 8: Dieter Roth, *Staple Cheese (A Race)*, 1970.; sir, aktovke, Eugenia Butler Gallery, La Cienega, Kalifornija

Godine 1967. umjetnik Roelof Louw (Cape Town, rođ. 1936.,) načinio je interaktivno djelo Soul City (naranče, drvo, plastika; 152,4 x 166,7 x 166,7 cm; Tate Britain, London, UK) koje se sastojalo od 7000 naranči poslaganih u piramidu. Djelo je interaktivno utoliko što su posjetitelji bili pozvani uzimati naranče kako bi „promijenili molekularnu strukturu" voća. Louw je usmjeren na mijenjanje strukture rada,[101] u kojemu miris nije glavni produkt, no svakako nije ni zanemariv (sl. 9).

[100] Usp. Ashraf Osman, *Olfactory Art,* 2013., str. 7.
[101] Isto, str. 11. U izvorniku: „each person changes the molecular form of the stack of oranges" (slobodan prijevod V. Šindilj)

Sl. 9: Roelof Louw, *Soul City*, 1967.; naranče, drvo, plastika; 152,4 x 166,7 x 166,7 cm; Tate Britain, London, UK

1960-ih olfaktorna se umjetnost, kako navodi Ashraf Osman, pojavila u pokretu *Arte Povera* (hrv. *siromašna umjetnost*).[102] Opus su sačinjavali instalacijski i ambijentalni radovi izrađeni od industrijskih i prirodnih materijala.[103] Umjetnik toga pokreta kojeg bih izdvojila je Mario Merz (Milano, 1925. – Torino, 2003.), sa svojim djelom *Che Fare?* (sl. 10).[104] Djelo je referenca na Lenjinov članak na ruskom jeziku, također istog naziva *Što učiniti?* iz 1902. godine, a koji je trebao poslužiti kao osnova za politički pamflet.[105] Merz je za djelo koristio aluminijski lonac za kuhanje ribe napunjen pčelinjim voskom nad kojim su se nalazila neonska svjetla oblikovana u već naveden natpis *Che Fare?* (1968.-1973.; aluminij, vosak, neonska svijetla; 12.5 x 66.8 x 19.1 cm, 2.8 kg; Tate/ National Galleries of Schotland, UK) – zbog topline svjetla vosak se otapao te širio karakterističan miris.[106] Ovakav način izrade rada (korištenje neonskih cijevi i voska) ponavlja se i u Merzovim radovima *Solitario solidale* (1968.; aluminijska posuda za jelo, pčelinji vosak, neonske lampe, električne komponente; 19,05 x 55.88 x 16.19 cm;

[102] Usp. Isto, str. 8.
[103] Usp. *Siromašna umjetnost*, Hrvatska enciklopedija, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=69294 (posjećeno 19. lipnja 2017.).
[104] Usp. Ashraf Osman, *Olfactory Art*, 2013., str. 9.
[105] Usp. *Vladimir Illych Lenin. What is to be done? The burning questions of our movement*, https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1901/witbd/ (posjećeno 19. lipnja 2017.)
[106] Usp. Ruth Burgon, *„Che Fare?", Mario Merz, 1968-73, Tate*, The University of Edinburgh, 2014. Mrežna stranica: TATE, http://www.tate.org.uk/art/artworks/merz-che-fare-ar00598 (posjećeno 19. lipnja 2017.)

privatna kolekcija) i *Sit-In* (1968.; metalna kutija, pčelinji vosak, žičana mreža, neonske cijevi, staklo; 30 x 90 x 72.4 cm; Collection Marisa Lombardi, Milano, Italija) kao svojevrstan umjetnikov *modus operandi*.[107] Vosak je Merz koristio i u jednom od svojih kasnijih radova iz 1984. godine, *Dal miele alle ceneri* (asamblaž; Stedelijk Museum Amsterdam, Nizozemska), za koji Caro Verbeek navodi kako se još i danas osjeti miris.[108]

Sl. 10: Mario Merz, *Che Fare?*, 1968.-1973.; aluminij vosak, neonska svijetla; 12.5 x 66.8 x 19.1 cm, 2.8 kg; Tate/National Galleries of Schotland, UK

Umjetnik Jan Fabre (Antwerpen, rođ. 1958.) je poznat po više radova s olfaktornom komponentom. Njegov rad *De lente komt eraan* (1975.; krumpiri, luk, prezervativi; Museum van Hedendaagste, Antwerpen, Belgija) izazvao je zgražanja u medijima (sl. 11). Naime, Fabre je muzejski prostor ispunio prezervativima koji su visili sa stropa napunjeni povrćem koje je s vremenom počelo truliti te je prostorija vonjala po mirisu truleži. Unatoč pobuni u medijima, muzej je ipak odlučio ostaviti instalaciju izloženu do zadanog roka.[109]

[107] Usp. Elizabeth Mangini, *Solitary/Solidary: Mario Merz's Autonomous Artist*, 2016. Mrežna stranica: art journal OPEN, http://artjournal.collegeart.org/?p=7866 (posjećeno 20. lipnja 2017.)
[108] Usp. Ashraf Osman, *Olfactory Art*, 2013., str. 9.
[109] Usp. Isto, str. 13.

Sl. 11: Jan Fabre, *De lente komt eraan*, 2008.; krumpiri, luk, prezervativi; Museum van Hedendaagste, Antwerpen, Belgija

Iste godine, 1975., nastalo je i djelo Billa Viole (rođ. 1951., New York) *Il Vapore* (drvo, rogozina, električni štednjak, tava od lijevanog željeza, destilirana voda, eukaliptus, zaslon, video kamera, crno bijeli video sa zvukom; MAXXI Museo Nazionale delle ArtI del XXI secolo, Rim, Italija), video snimak u kojem žena baca lišće u kipuću vodu. Istodobno se uz video snimak u prostoriji nalazio kotao s eukaliptusovim lišćem koji je otpuštao miris (sl. 12).[110]

*

Sl. 12: Bill Viola, *Il Vapore* 1975.; drvo, rogozina, električni štednjak, tava od lijevanog željeza, destilirana voda, eukaliptus, zaslon, video kamera, crno bijeli video sa zvukom; MAXXI Museo Nazionale delle Arti del XXI secolo, Rim, Italija

Joseph Beuys (Krefeld, 1921. – Düsseldorf, 1986.), umjetnik kojeg su kritičari pokušali svrstati pod pokret *Arte Povera*, iako je po stavu da bi umjetnost trebala buditi svijest bliži

[110] Usp. Linda Solay, *Scent in Contemporary Art*, 2012., str. 6.-7.

pokretu Fluxusa, a čije su glavne teme „kriza suvremenog čovjeka, gubitak identiteta“,[111] ističe se, u pogledu ove teme, radom *Olivestone* (kamen, maslinovo ulje) iz 1984. godine (sl. 13). Kao što možemo naslutiti iz samog naziva, djelo se sastoji od kamenog bazena ispunjenog i premazanog uljem koje simbolički grije kamen i ulijeva život u njega. Kamen je čest materijal u Beuysovim djelima te predstavlja „razum, red i smrt“,[112] često stavljen u kontrast s toplinom drugog materijala, u ovom slučaju ulja. Dodajući ulje Beuys kamenu daje život, a ulje polako nagriza kamen simbolizirajući tako trijumf života nad smrti.[113] Kako sam Beuys navodi, miris je u njegovu životu, nakon što su ga, prema njegovoj priči, poslije avionske nesreće spasili Tatari, bio okidač za početak njegova umjetničkog stvaralaštva.[114] U ovom djelu olfaktorni aspekt ostvaren je upravo kroz medij maslinova ulja.

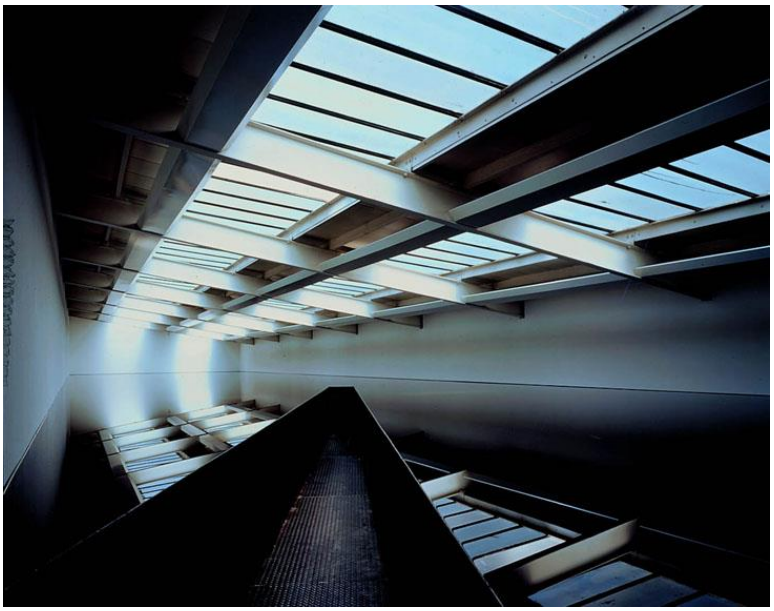

Sl. 13: Joseph Beuys, *Olivestone*, 1984.; kamen, maslinovo ulje, Kunsthaus, Zürich, Švicarska

Zaista zanimljivo djelo jest *20:50* (motorno ulje, čelik; varijabilne dimenzije; Saatchi Gallery, London, UK) Richarda Wilsona (Islington, rođ. 1953.) iz 1987. godine. Postavljeno je kao trajna *site-specific* instalacija u Saatchi Gallery u Londonu (sl. 14) i nalik je optičkoj iluziji. Prostor je, naime, optimiziran te pretvoren u bazen sa starim, potpuno crnim motornim uljem

[111] Lucrezia De Domizio Durini, *Joseph Beuys – Sculptor of Forms, Sculptor of Souls*, 2011. Mrežna stranica: Furrer, http://www.furrer.it/uk/n-3-june-11/joseph-beuys-sculptor-of-forms-sculptor-of-soul.asp (posjećeno 20. lipnja 2017.), u izvorniku: „The crisis of contemporary man, the loss of identity...“(slobodan prijevod V. Šindilj)
[112] Isto, u izvorniku: “[...] reason, order and death [...]“ (slobodan prijevod V. Šindilj)
[113] Usp. Isto.
[114] Usp. Will Gompertz, *My life in art: How Joseph Beuys convinced me of the power of conceptual art*, 2009. Mrežna stranica: The Guardian, https://www.theguardian.com/artanddesign/2009/mar/05/joseph-beuys-homogeneous-infiltration (posjećeno 26. kolovoza 2017.)

koje izvrsno reflektira stropno osvjetljenje.[115] Djelo je posljedica umjetnikove zainteresiranosti za prostor.[116] „Uvijek mi se sviđala ideja o prostoru nalik na Tardis u kojemu je unutrašnji volumen veći od njegovih granica.“[117] Kroz ovaj rad umjetnik je pokušao zavarati percepciju promatrača, za što mu je izvrsno poslužilo staro motorno ulje. U sam prostor nad uljem ulazi se stazom.[118] Osim impozantnog vizualnog dojma, instalacija je obilježena i intenzivnim mirisom motornog ulja.[119]

Sl. 14: Wolfgang Laib, *20:50*, 1987.; motorno ulje, čelik; varijabilne dimenzije; Saatchi Gallery, London, UK

Iz 1996. godine navela bih tri djela različitih umjetnika. Prvo djelo je rad Damiena Hirsta (Bristol, rođ. 1965.), umjetnika koji je jedna od najpoznatijih osobnosti suvremene umjetnosti. Izdvajam njegovo djelo *Crematorium* (obojena staklena vuna, cigarete, kutije cigara, pakovanja duhana, papiri cigareta, žigice, papirnate maramice, omoti bombona, koktel štapići, dodaci za konzumaciju opojnih sredstava, pepeo; 58.4 x 243,8 x 243,8 cm; Tate Moder, London, UK) koje mi je osobno najzanimljivije. Djelo je izrazito predimenzionirana pepeljara ispunjena sadržajem

---

[115] Usp. *Richard Wilson 20:50,* http://www.saatchigallery.com/artists/artpages/richard_wilson_2050.htm (posjećeno 20. lipnja 2017.).

[116] Usp. Richard Wilson, *The birt of a notion*, 2003. Mrežna stranica: The Guardian, https://www.theguardian.com/artanddesign/2003/apr/04/thesaatchigallery.art3 (posjećeno 26. kolovoza 2017.)

[117] *Richard Wilson 20:50,* http://www.saatchigallery.com/artists/artpages/richard_wilson_2050.htm (posjećeno 20. lipnja 2017.), u izvorniku: „The idea of a Tardis-like space, where the internal volume is greater than its physical boundaries, had always appealed to me.“ (slobodan prijevod V. Šindilj); *Tardis* je *svemirski brod* iz britanske serije *Doctor Who*, kojemu je unutrašnji volumen neovisan o samim dimenzijama *broda*.

[118] Usp. Isto.

[119] Usp. Celia White, *Richard Wilson reflects dark world through immersive oil installation in 20:50 at Saatchi,* 2010. Mrežna stranica: Culture24, http://www.culture24.org.uk/art/art77339 (posjećeno 26. kolovoza 2017.)

kanti iz *The Groucho Club*-a u Londonu (sl. 15).[120] Hirst objekt pepeljare veže uz bezuspješnost pokušaja smanjenja konzumacije cigareta. Kroz nekoliko svakidašnjih objekata Hirst donosi alegoriju životnog ciklusa,[121] u kojemu „[...] cigareta predstavlja život. Paket cigareta predstavlja rađanje, upaljač Boga koji daje život i pepeljara koja predstavlja smrt [...].“[122]

Slika 15: Damien Hirst, *Crematorium*, 1996.; asamblaž; 58.4 x 243,8 x 243,8 cm; Tate Modern, London, UK

Drugo djelo iz ove iste godine je *Present Tense* (1996.; sapun, staklene perle; 4.5 × 299 × 241 cm; Anadiel Gallery, Jerusalem) rad je umjetnice Mone Hatoum (Beirut, rođ. 1952.), koja je ideju za djelo dobila sasvim iznenada nakon što je vidjela kartu podijeljenog palestinskog teritorija nakon mirovnog sporazuma u Oslu (sl. 16).[123] Kako bi izradila rad umjetnica je iskoristila 2200 sapuna od maslinova ulja koje potječe iz mjesta Nablus na sjeveru Jeruzalema, iz tvornice koja danas, nakon što su ju Izraelci uništili, više ne postoji. Sapuni su poslagani u četverokutan oblik s utisnutim staklenim perlama prema obliku teritorija s već navedene karte. Miris sapuna ispunjava prostoriju stvarajući nostalgičan ugođaj. Kroz ovo djelo Hatoum progovara o cijeloj novonastaloj političkoj situaciji nakon sporazuma u Oslu, o lažnom miru i teritorijalnim granicama koje dijele palestinski narod.[124]

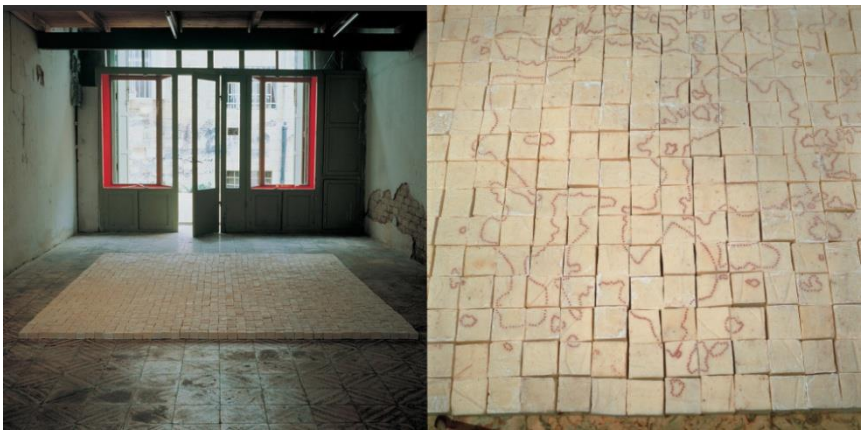
[120] Usp. Ashraf Osman, *Olfactory Art,* 2013., str. 15.

[121] Usp. Adrian Searle, *Damien Hirst- review*, 2012. Mrežna stranica: The Guardian, https://www.theguardian.com/artanddesign/2012/apr/02/damien-hirst-tate-review (posjećeno 25. kolovoza 2017.)

[122] Adrian Dannatt, Damien Hirst Life's like this then it stops, 2008. Mrežna stranica: FlashArt, https://www.flashartonline.com/article/damien-hirst-3/ (posjećeno 25. kolovoza 2017.), u izvorniku: „[...] the cigarette can stand for life. The packet with its possible cigarettes stands for birth, the lighter can signify God, which gives life to the whole situation, the ashtray represents death [...].“ (slobodan prijevod V.Šindilj)

[123] Usp. Osman, *Olfactory Art,* 2013., str. 16.

[124] Usp. Jack Persekian, *Mona Hatoum: Present Tense*, 2013. Mrežna stranica: ArtAsiaPacific, http://artasiapacific.com/Magazine/84/PresentTenseMONAHATOUM (posjećeno 26. kolovoza 2017.)

Slika 16: Mona Hatoum, *Present Tense*, 1996.; sapun, staklene perle; 4.5 × 299 × 241 cm; Anadiel Gallery, Jerusalem

Treće djelo je rad Clare Ursitti (Kanada, rođ. 1968.), umjetnice je koja živi i radi u Glasgowu u Škotskoj.[125] Njen opus također je raznolik (skulpture, instalacije, performansi, video), a često u svoje radove uključuje i mirise. Njezin rad *The Smell of Fear* (1996.; raspršivači mirisa, ružičasti reflektori, video; Transmission Gallery, Glasgow, Škotska) inspiriran je glumicom Judy Garland (Grand Rapids, 1922. – London, 1969.),[126] točnije, opisom spisateljice Anne Edwards (New York, rođ. 1927.) u kojem navodi kako je Judy imala specifičan miris koji je bio posljedica njene dijete i tableta za spavanje, a prekrivala ga je parfemima Joy i Tweed (sl. 17). Suradnjom s biokemičarem umjetnica je rekonstruirala miris glumice prema vlastitoj zamisli o tome kako je on stvarno morao mirisati.[127] Ista autorica kreirala je i rad *Sub Club, August 8th 1998.* (1998., raspršivači mirisa) u kojem se utjecajem na senzore u prostor ispušta miris istoimenog kluba u Glasgowu.[128]

[125] Usp. *Glasgow International*, http://glasgowinternational.org/artists/clara-ursitti/ (posjećeno 25.lipnja 2017.)
[126] Kultna hollywoodska glumica sa sredine 20. stoljeća poznata po svojim ulogama u mjuziklima i tragičnoj smrti predoziranjem barbituratima. Vidi u: *Judy Garland - Biography*, http://www.imdb.com/name/nm0000023/bio (posjećeno 25. lipnja 2017.)
[127] Usp. Clara Ursitti, *The Smell of Fear*, mrežna stranica: Clara Ursitti, http://www.claraursitti.com/smelloffear.htm (posjećeno 25. lipnja 2017.)
[128] Usp. Isto.

Slika 17: Clara Ursitti, *The Smell of Fear,* 1996.; raspršivači mirisa, ružičasti reflektori, video; Transmission Gallery, Glasgow, Škotska

Angela Ellsworth (SAD) umjetnica je koja se kroz svoj umjetnički rad bavi raznim umjetničkim vrstama – crtežom, instalacijama, skulpturom, videom i performansom.[129] Izdvajam ovdje njen performans *Actual Odor* (1997.; koktel haljina natopljena u urin, lepeza; performans izveden u Token Cityju) u kojem je umjetnica na otvorenju izložbe *Token City* (Tempe, 1997.) na Arizona State University Art Musemu obukla koktel haljinu prethodno natopljenu u vlastitom urinu.[130] Taj miris umjetnicu je podsjećao na podzemne željeznice te je noseći haljinu na takvom događaju bespogovorno dovela ljude u kontakt s mirisom od kojeg prirodno zaziru. S obzirom na povezanost mirisa s memorijom,[131] umjetnica je na ovaj način također željela postići da se posjetitelji, kada idući put opet osjete taj miris, prisjete trenutka s te večeri. Ovakav kontrast lijepo obučene žene i potpuno neugodnog mirisa doveo je do konfuzije u dojmu i stavovima posjetioca.[132]

[129] Usp. *Angela Ellsworth*, http://www.aellsworth.com/about-bio/ (posjećeno 24. lipnja 2017.)
[130] Usp. Kathleen Vanesian, *Angela Ellsworth on Being Gay, the Mormon Church, and Her Increasing Artistic Success*, 2010. , http://www.phoenixnewtimes.com/arts/angela-ellsworth-on-being-gay-the-mormon-church-and-her-increasing-artistic-success-6445427 (posjećeno 25. rujna 2017.)
[131] Pogledaj u *6.2. Od udaha do fiziološke reakcije*
[132] Usp. *Angela Ellsworth*, https://lewisgrassickcontextualisation.wordpress.com/2015/10/15/angela-ellsworth/ (posjećeno 24. lipnja 2017.)

4.2. Olfaktorna umjetnost od 2000. godine do danas

Unatoč relativno ranom nastanku olfaktorne umjetnosti slobodna umjetnica Linda Solay navodi kako u svom diplomskom istraživanju o suvremenoj olfaktornoj umjetnosti nalazi svega šezdesetak priznatih umjetnika koji se bave olfaktornom umjetnošću.[133] Solay olfaktornu umjetnost, obzirom na dominaciju mirisa u umjetničkom radu, dijeli u tri kategorije: olfaktorna umjetnost u kojoj jedina komponenta miris; olfaktorna umjetnost gdje je miris glavna komponenta, a sve ostale su podržavajuće te olfaktorna umjetnost gdje je miris podržavajuća, ali ujedno i integralna komponenta rada. Kod zadnje kategorije radova javlja se neminovno pitanje – *Do koje granice neki rad možemo smatrati olfaktornim?*[134]

Ovu podjelu odlučila sam iskoristiti za podjelu umjetničkih olfaktornih djela od 2000. godine do danas. Za ovakvu podjelu odabirem period od 2000. godine nadalje samo zato što simbolizira i doslovno jest godina ulaska u novo stoljeće pa je samim time najlogičniji odabir. Radovi stoga u daljnjem izlaganju nisu kronološki poredani.

4.2.1. Olfaktorna umjetnost u kojoj je miris jedina komponenta

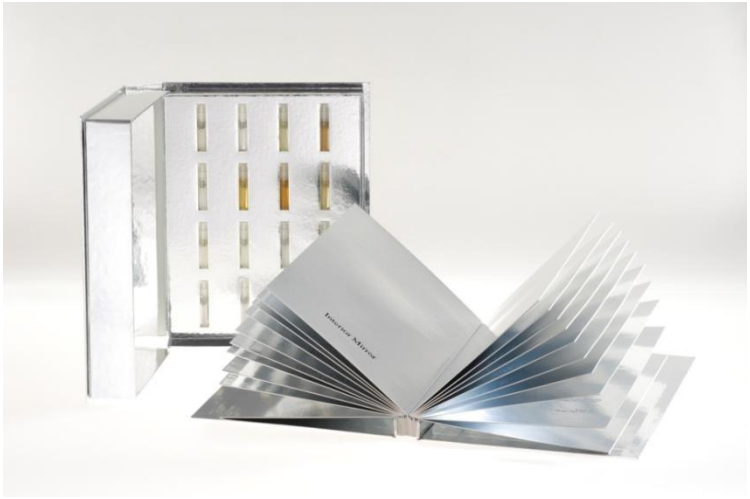
Iako se radi o kategoriji u kojoj je miris jedina komponenta, mnogi radovi ipak koriste određene vizualne medije kako bi se uopće postigao olfaktorni aspekt. Međutim, umjesto u kategoriju *Olfaktorna umjetnost kao glavna komponenta umjetničkog rada* svrstavam ih u ovu, jer se radi o radovima kod kojih je vizualni aspekt neizbježan kako bi se postigao miris. Naime, umjetnici još uvijek relativno rijetko svoje radove baziraju isključivo na osjetilu mirisa, a sama ova kategorija sadržava najmanje radova.

Peter de Cupere (Luven, rođ. 1970.) plodonosan je belgijski umjetnik koji se bavi mirisom te ga uključuje u razne sfere svog multidisciplinarnog rada, od slikanja mirisima, skulpturu, instalacije, performanse. Kao i mnoge druge umjetnike zaokuplja ga neposrednost kojom miris djeluje na našu memoriju.[135] Ipak, „de Cupere ne preferira da ga se zove 'olfaktornim umjetnikom' već 'likovnim umjetnikom koji radi s mirisima'.“[136] Njegovo djelo koje spada u ovu kategoriju je *Invisible (Scent) Paintings* (2014.; platna, mirisi; Marta Herford

[133] Usp. Linda Solay, *Scent in Contemporary Art*, 2012., str. 7.
[134] Usp. Isto, str. 14.
[135] Usp. *Peter de Cupere,Saatchi Art*, https://www.saatchiart.com/peterdecupere (posjećeno 24.lipnja 2017.)
[136] Ruth Renders, *Fasten your nostrils, The exploration of the aesthetical potential of odors in the work of Peter De Cupere*, 2010., tekst baziran na dužem eseju napisanom 2008. godine, mrežna stranica: Saatchi Art, https://www.saatchiart.com/peterdecupere (posjećeno 24.lipnja 2017.), u izvorniku: „DeCupere prefers not to be called a 'smell- artist' but a 'visual artist working with smells'.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

Museum, Herford, Njemačka),[137] koje ne sadrži nikakvu vizualnu materiju, već se radi samo o mirisima koji su aplicirani na zid *scratch&sniff* metodom (sl 17).[138]

Eduardo Kac (Rio de Janeiro, rođ. 1962.) umjetnik koji je prvenstveno poznat po svom djelovanju na polju *bio-arta,*[139] a ujedno je i „pionir telekomunikacijske umjetnosti".[140] Njegovi radovi bave se problemima utjecaja tehnologije, interneta i biotehnologije na živote ljudi.[141] U njegovom opusu izdvajaju se dva olfaktorna rada nastala kao produkt umjetnikovog proučavanja tijela kao „mogućnostima komunikacije različitim sredstvima preko osjeta".[142] Prvo njegovo djelo je *Aromapoetry* (2011.; knjiga u fasciklu, 12 originalnih mirisa apliciranih u nanosloju polupropusnog stakla, otisnut tekst i ugravirani nazivi; 29,7 x 21 x 5,08 cm) koje se sastoji od mirisa posebnom metodom apliciranima u knjigu – uporabom nanosloja polupropusnog stakla (sl. 18). Djelo se sastoji od dvanaest *pjesama* od kojih su neke *komponirane* jako jednostavnim mirisima, dok se neke sastoje od mirisa koji sadrže i nekoliko desetaka različitih molekula. Ne radi se o standardnim pjesmama, stranice knjige su potpuno prazne (osim naslova) ali presvučene nonoslojem[143] mirisa koji se otpušta nakon što se stranice protrljaju.[144]

Slika 18: Eduardo Kac, *Aromapoetry*, 2011.; knjiga u fasciklu , 12 originalnih mirisa apliciranih u nanosloju polupropusnog stakla, otisnut tekst i ugravirani nazivi; 29,7 x 21 x 5,08 cm

[137] Usp. *Invisible (Scent) Paintings in Martha Museum- Herford, Museum in Motin, Peter de Cupere*, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&catid=1:exhibition-news&id=142:invisible-scent-paintings-in-marta-museum-herford-museum-in-motion, posjećeno (24. lipnja 2017.)
[138] Pogledaj *Mikroenkapsulacija i scratch&sniff*
[139] Usp. *Eduardo Kac- Biographical note*, http://www.ekac.org/kacbio600.html (posjećeno 22.6.2017)
[140] Isto, u izvorniku: „A pioneer of telecommunications art [...]" (slobodan prijevod V. Šindilj)
[141] Usp. Isto.
[142] *The olfactory art of Eduardo Kac, VIDA, Fundación Telefónica*, https://vida.fundaciontelefonica.com/en/2014/11/04/the-olfactory-art-of-eduardo-kac/ (posjećeno 22.6.2017)
[143] Pogledaj poglavlje *Mikroenkapsulacija i scratch&sniff*.
[144] Usp. Eduardo Kac, *Aromapoetry*, mrežna stranica: Aromapoetry, http://www.ekac.org/aromapoetry.html (posjećeno 22. lipnja 2017)

Drugo njegovo djelo je *Osmoboxes* (2014.; kutije, mirisi; dimenzije svake kutije: 35,8 x 54.6 x 13,65 cm; Galerie Charlot, Paris, Francuska; izloženo od 16. listopada do 22. studenoga 2014.) koje se sastoji od nekoliko istih crnih kutija koje se ni po čemu ne mogu vizualno razlikovati osim prema mirisu koji se unutar njih nalazi. Kac je odlučio čak ne koristiti nikakve nazive za kutije kako bi spriječio pojavu bilo kakvih uvjetovanih asocijacija kod posjetitelja (sl. 19). Na prednjim stranama kutija nalaze se otvori koji se otvaraju kada se osoba približi. Na taj način stvara se mogućnost da posjetitelj osjeti miris koji je jedina točka distinkcije u radu.[145]

Slika 19: Eduardo Kac, *Osmoboxes*, 2014.; kutije, mirisi; dimenzije svake kutije: 35,8 x 54.6 x 13,65 cm; Galerie Charlot, Paris, Francuska (od 16. listopada do 22. studenoga 2014.)

Zanimljiv je rad *Monument* (2015., miris; namijenjeno za izložbu *The Smell of War* u De Lovie-u, Poperinge, Belgija) već spomenute umjetnice Clare Ursitti, koji je tehnički jako sličan njenim radovima s kraja 20. stoljeća. U sklopu tog rada se svakih pola sata u praznu izložbenu prostoriju ispušta miris raspadajućeg ljudskog tijela kojeg je umjetnica proučavala godinama prije nastanka samog rada.[146]

Umjetnica i znanstvenica čija biografija obiluje zanimljivim projektima jest Sissel Tolaas (Stavanger, rođ. 1959.) koja je danas živi i radi u Berlinu. Zanimljiv je njen stav kako prema mirisima ne treba imati predrasude, a osobno za sebe tvrdi kako ih sve voli,[147] za što smatra da je

---

[145] Usp Eduardo Kac, *Olfactory Art: Osmoboxes*, 2014. Mrežna stranica: Eduardo Kac, http://www.ekac.org/osmobox.html (posjećeno 23. lipnja 2017.)

[146] Usp. *Clara Ursitti - The Smell of War*, http://www.thesmellofwar.be/index.php/artists/entry/clara-ursitti (posjećeno 27. kolovoza 2017.)

[147] Usp. *Favoured Essays: Sissel Tolaas*, http://www.aesop.com/sg/article/sissel-tolaas.html (posjećeno 17. lipnja 2017.)

rezultat treniranja vlastite psihe, ali i njuha.[148] Plod njenog sedmogodišnjeg istraživanja mirisa iz cijelog svijeta je laboratorij sa 7000 rekreiranih mirisa te 2500 molekula.[149] Manipulaciju kemijskim spojevima omogućilo joj znanje stečeno višegodišnjim školovanjem na području kemije.[150] Njezin projekt koji možemo svrstati u ovu kategoriju i koji umjetnica navodi u videu *Test_Lab: Multimodal* (2005.) je projekt koji se bavio mirisom novca. U projektu je sudjelovalo 37 ispitanika iz različitih zemalja koji su morali što preciznije opisati miris novca. Sissel je zanimalo hoće li itko od sudionika prepoznati miris. Dio sudionika je bio toliko opčinjen njime da su izrezivali dijelove rada.[151]

Svakako je potrebno navesti i projekt *SmellScapes* u kojem Tolaas rekreira mirisne identitete gradova kao što su Meksiko, London, Berlin, Tokio i Šangaj. Projekt je započet prije više od desetljeća, a umjetnica je sa svojih putovanja sakupila mirise iz ukupno 35 različitih gradova. Projekt je financiran iz više različitih izvora kao što su gradska vijeća, privatne ili sveučilišne fundacije. Također su i mirisi koji su prikupljeni, sukladno tome korišteni za različite svrhe. Primjerice, miris Meksika, koji je nastao u suradnji s diplomantom harvardskog sveučilišta, korišten je kako bi se ukazalo na problem onečišćenja okoliša.[152]

Posljednji rad koji navodim ovdje, koji također pripada istoj umjetnici, je *FEAR 01/21-Smell of Fear /Fear of Smell* (2005.; miris; izrađen za izložbu u Tirna Bienalle u Albaniji).[153] U ovom projektu je sudjelovao dvadeset i jedan muški ispitanik s dijagnosticiranim jakim fobijama. Kako bi izradila ovaj rad Sissel Tolaas je osmislila malu napravu koja funkcionira na principu *headspace*[154] tehnologije, koju bi muškarci kada su u panici stavili pod pazuhe kako bi se prikupili mirisi. Nakon sakupljanja mirisa uslijedila je kemijska analiza, a potom je izrađena boja za zid s mikroenkapsuliranim mirisom[155] svakog ispitanika (sl 20). Reakcije publike su zaista bile raznolike. Jedna od posjetiteljica se zaljubila u miris jednog od muškaraca te je svaki dan

---

[148] Usp. Susie Rushton, *The Sweat Hog* 2006. Mrežna stranica: The New York Times, http://www.nytimes.com/2006/08/27/style/tmagazine/t_w_1530_1531_face_smells_.html?mcubz=1 (posjećeno 17. lipnja 2017.)

[149] Usp. Suzan Kolen (modificirala: Deborah M. Kodo), *The Smell of Fear,* mrežna stranica: Mediamatic, https://www.mediamatic.net/en/page/21095/the-smell-of-fear (video) (posjećeno 17. lipnja 2017)

[150] Usp. *Favoured Essays: Sissle Tolaas,* http://www.aesop.com/sg/article/sissel-tolaas.html (posjećeno 17. lipnja 2017.)

[151] Usp. Suzan Kolen (modificirala: Deborah M. Kodo), *The Smell of Fear,* mrežna stranica: Mediamatic, https://www.mediamatic.net/en/page/21095/the-smell-of-fear (video) (posjećeno 17. lipnja 2017.)

[152] Usp. Jordan Todorov, *This Artist Used Over 6,500 Scents To Recreate The Smell Of 35 World Cities*. Mrežna stranica: Atlas Obscura, http://www.atlasobscura.com/articles/this-artist-used-over-6500-scents-to-recreate-the-smell-of-35-world-cities (posjećeno 27. kolovoza 2017.)

[153] Više o radu vidi u: Suzan Kolen (modificirala: Deborah M. Kodo), *The Smell of Fear,* mrežna stranica: Mediamatic, https://www.mediamatic.net/en/page/21095/the-smell-of-fear (video) (posjećeno 17. lipnja 2017.)

[154] Pogledaj poglavlje *Headspace tehnologija.*

[155] Pogledaj poglavlje *Mikroenkapsulacija i scratch&sniff.*

ostavljala tragove poljubaca na zidu, dok je drugi miris kod ratnog veterana izazvao suze vraćajući ga u ratni period te podsjećajući ga na miris vojnih spavaonica.[156]

Gayil Nalls (Washington, rođ. 1953.) je umjetnica koja se u svojim multimedijalnim radovima bavi odnosom čovjeka i prirode te njihovom međusobnom evolucijom. Sa svojim sedamnaestogodišnjim istraživanjem na polju mirisa Nalls je zauzela bitno mjesto u olfaktornoj umjetnosti. U ovu kategoriju možemo svrstati njen rad *Fire, Air, Earth & Water* (2004.; bočice s različitim mirisima; prezentirano na Third Annual Cyber Fashion Show-u, Siggraph, L.A.) koji se sastoji od četiri različite bočice s različitim mirisima. Mirisi su se koristili na reviji i otpuštali su se u prostor kada bi modeli izlazili na modnu pistu (sl. 20).[157]

Slika 20: Gayil Nalls, *Fire, Air, Earth & Water*, 2004., staklene bočice, miris, Third Annual Cyber Fashion Show, Siggraph, L.A, Kalifornija

Bitan umjetnik sa *scene* olfaktorne umjetnosti je i Oswaldo Maciá. Na njegovoj internetskoj stranici može se pronaći kratak tekst *Manifest za olfaktorno-zvučnu skulpturu – Kako postaviti neugodno pitanje* (*Manifesto for olfactory-acoustic sculpture – A guide to creating an uncomfortable question*) u kojem Maciá objašnjava svoje razloge zbog čega se bavi olfaktornom umjetnošću. U svom tekstu umjetnik suprotstavlja izraz *znati* kao produkt vizualno-osjetilne percepcije u kojoj nema mjesta propitkivanju i otkrivanju sa situacijama koje izlaze izvan komfor zone, a posljedica su drugačijih senzornih percepcija (zvuk i miris). Upravo su

[156] Usp. *Sissel Tolaas, scent artist- Out of the bottle: Now smell this*, http://www.nstperfume.com/2011/02/15/sissel-tolaas-scent-artist-out-of-the-bottle/ (posjećeno 17. lipnja 2017) Jako malo podataka koji bi pobliže objasnili situaciju s izrezivanjem rada se može pronaći na internetu. Navedeni izvor referentan je za tvrdnju o izrezivanju.
[157] Usp. Gayill Nalls, *Gayill Nalls- Fire, Air, Earth & Water*. Mrežna stranica: Gayill Nalls, http://www.gayilnalls.com/fire-air-earth-water.html (posjećeno 25. lipanj 2017.)

Macijini radovi takvi da nas povlače u tu zonu pitanja.[158] „U svojim olfaktorno-akustičnim skulpturama težim tome da se odmaknem od okularcentričnog načina percipiranja tražeći kod zvuka, mirisa i slike proširenij način percipiranja. Takav proces ruši pretpostavke koje koristimo kako bi konstruirali svijet, ukidajući iskrivljeno vjerovanje u jedinstvenost i objektivnost oka.“[159] Osim toga Maciá tvrdi kako je iz perspektive umjetnika zanemarenost mirisa odlična, jer otvara nova područja koja su neistražena i neiscrpljena.[160]

Njegovo djelo koje je isključivo olfaktorno je *Ten Notes for a Human Symphony* (2009.; platna, mirisi; prezentirano na *II Thessaloniki Biennale* u Grčkoj*).* Radi se o instalaciji koja se sastoji od deset platna na koja su aplicirani mirisi dobiveni kemijskom analizom deset uzoraka kosa ljudi diljem svijeta (sl. 21). Uvjet je bio da kosa nije kemijski tretirana.[161] U osobnom intervjuu s Maciom, umjetnik je ovo djelo naveo kao najzahtjevnije koje je dosada izradio. Proces nastanka je bio poprilično složen. Maciá je prvo kontaktirao razne odsjeke za sociologiju iz zemalja koje je odabrao za rad, a oni su potom intervjuirali ljude koji su bili potencijalni *donatori* kose. Nakon što je umjetnik prikupio uzorke kose, slao ih je u Basel na kemijsku analizu nakon koje je uslijedilo sintetiziranje mirisa.[162]

Slika 21: Oswaldo Maciá, *Ten Notes for a Human Symphony*, 2009.; platna, mirisi; izloženo na *Thessaloniki Biennale of Contemporary Art 2* u Grčkoj

[158] Usp. Oswaldo Maciá, *About Manifesto,* 1994- 2016., Mrežna stranica: Oswaldo Maciá http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20Web%20-%20about%20-%20manifesto.html (posjećeno 25. svibnja 2017.)

[159] Oswaldo Maciá, *About,* 2017. Mrežna stranica:
Oswaldo Maciá, http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20Web%20-%20about.html (25. svibnja 2017.); u izvorniku: „In my olfactory-acoustic sculptures I strive to move from an occularcentric mode of perception, claiming sound, smell and vision in an expanded sensorial mode of perception. Such a process breaks the assumptions we use to stimulate the world, undoing a misplaced belief in singular and objective occular.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

[160] Dio preuzet iz osobnog skype intervjua s Oswaldom Maciom održanog 26. lipnja 2017.

[161] Usp. *Ten notes for a human symphony,* Mrežna stranica:
Oswaldo Maciá, http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Ten%20Notes%20-%20text.html (posjećeno 25. lipnja 2017.)

[162] Osobni intervju s Oswaldom Maciom proveden preko skype-a 26. lipnja 2017.

Maki Ueda (Tokio, rođ. 1974.) je umjetnica koja trenutno živi u Nizozemskoj i intenzivno se bavi olfaktornom umjetnošću. Osim što se bavi postavljanjem umjetničkih instalacija te izvođenjem performansa, umjetnica održava i radionice na temu olfaktorne umjetnosti.[163] Okidač za početak njenog bavljenja olfaktornom umjetnošću bilo je njeno preseljenje u Nizozemsku te rođenje djeteta. Umjetnica je tada iz tog razloga, te zbog jezične barijere, počela tražiti intuitivniji izričaj, pri čemu su olfaktorni radovi bili adekvatniji za komunikaciju s publikom.[164] Svoje radove uglavnom izvodi samostalno te svjesno koristi isključivo prirodne materijale kako bi dobila mirise.[165] Njezin rad koji pripada ovoj skupini jest *Olfactoscape* (2012.; platno, miris; premijera: V2_ Institute for Unstable Media, Rotterdam, Nizozemska), instalacija koja se sastoji od bijele tkanine koja služi kao medij emitiranja mirisa i koja je postavljena u obliku valjka tvoreći tako unutarnji prostor instalacije. Tkanine ispunjaju prostor segmentiranim notama poznatog mirisa Chanel no. 5 (sl. 22).[166] Na ovaj način prezentirane su i manje ugodne note,[167] te se na taj način relativizira klasifikacija mirisa na lijepo ili ružno.[168]

[163] Usp. *Atelier MAKI UEDA, olfactory art- bio,* http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=94&Itemid=757&lang=en (posjećeno 26. Lipnja 2017.)

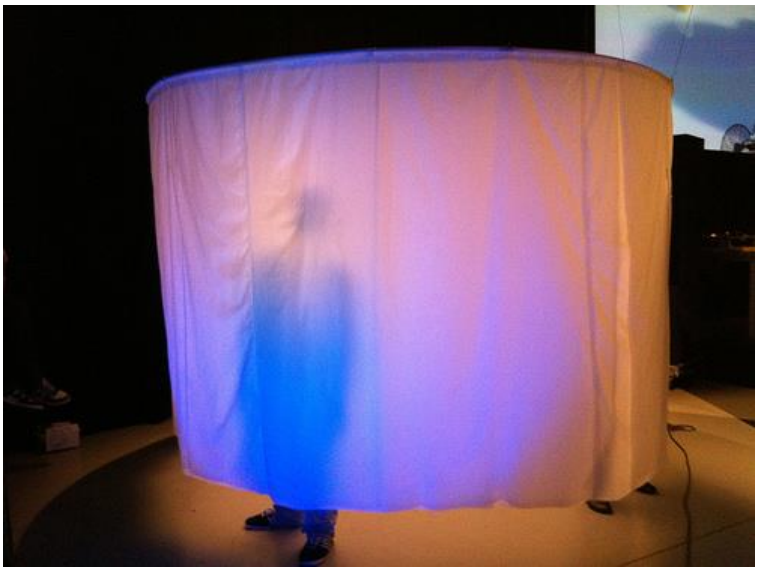
[164] Dio je preuzet iz osobnog skype intervjua s Maki Uedom održanog 16. svibnja 2017.

[165] Usp. Maki Ueda, *bio*. Mrežna stranica: atelier Maki Ueda, http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=94&Itemid=757&lang=en (posjećeno 26. lipnja 2017.)

[166] Pod „segmentirane note" misli se na baznu, srednju i visoku.

[167] Pojedini spojevi (npr. skatol) koji u parfumerijskoj industriji u niskim koncentracijama služe kao fiksativi u velikim koncentracijama nalaze se u izmetu. U koncentraciji je relativnost njihove ljepote. Usp. *3-methylindole,* https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/3-methylindole#section=Top (posjećeno 25. rujna 2017.)

[168] Usp. Caro Verbeek, *A multi-sensorial perception of space - 'Olfactoscape' by Maki Ueda*, 2013. Mrežna stranica: atelier Maki Ueda, http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=100&Itemid=782&lang=en (posjećeno 26. lipnja 2017.)

Slika 22: Maki Ueda, *Olfactoscape*, 2012.; platno, miris; premijera: V2_ Institute for Unstable Media, Rotterdam, Nizozemska

Anna-Sabina Zürrer (Zürich, rođ. 1981.) švicarska je umjetnica od koje navodim tri rada: *Solitude* (2014.; staklene boce, eterična ulja; dimenzije boca: 3,5 x 3,5 x 7 cm; namijenjen izložbi *Belle Haleine* u Tinguely Museumu, Basel, Švicarska),[169] *Sich Sammeln* (2015.; staklena boca s kapima sakljupenim s Alchemille, video)[170] i *Forest* (2011.; aerosol s eteričnim uljem i alkoholom).[171] *Solitude* i *Forest* su radovi nastali destilacijom. Prvi je nastao destilacijom bilja koje raste u Solitude Parku u Baselu, a drugi destilacijom drva iz Obwaldena. Rad *Sich Sammeln* (sl. 24) tehnički je minuciozan rad, nastao tako što je umjetnica sakupljala kapi koje su se procesom gutacije[172] skupljale na vrhovima listova biljke *Alchemilla*. Rad je izložen u staklenoj bočici uz popratni video s procesom sakupljanja. Kroz svoje radove umjetnica dovodi u pitanje esenciju objekta, propituje da li njegova materijalna pretvorba utječe na njegovu bit. Tako primjerice u samom djelu *Solitude* ona destilira 3 m^3 bilja iz navedenog parka uzimajući na taj način njegovu esenciju te prezentirajući ju u bočici od svega 27 ml.[173]

---

[169] Usp. *Anna-Sabina Zürrer*, http://www.annasabinazuerrer.ch/index.php/en/2-arbeiten/11-2014-solitude (posjećeno 26. lipnja 2017.)

[170] Usp. *Anna-Sabina Zürrer*, http://www.annasabinazuerrer.ch/index.php/en/2-arbeiten/10-2015-sich-sammeln (posjećeno 26. lipnja 2017.)

[171] Usp. *Anna-Sabina Zürrer*, http://www.annasabinazuerrer.ch/index.php/en/2-arbeiten/33-2011-wald (posjećeno 26. lipnja 2017.)

[172] Gutaciju definiramo kao: „izlučivanje suvišne vode iz biljaka u obliku kapljica (tzv. biserna rosa) kroz posebne otvore za vodu *vodenice* ili *hidatode",* usp. *Gutacija / Hrvatska enciklopedija,* http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23873 (posjećeno 26. lipnja 2017.)

[173] Usp. Claus Nopenney, Ashraf Osman, „Anna- Sabina Zürrer - Die Suche nach der Essenz" u: *Kunstbulletin*, Zürich, travanj 2015. Preuzeto s mrežne stranice: https://scentart.files.wordpress.com/2015/04/030-037_f_zc3bcrrer1.pdf (posjećeno 2. rujna 2017.)

Silvio Vujičić (Zagreb, rođ. 1978.) hrvatski je umjetnik i modni dizajner[174] koji svoj rad temelji na čulnosti i osjetima. Zanima ga funkcioniranje materije od njenih početaka, od pretvorbe do nestanka. U svoj rad uvelike uključuje mnoge znanstvene discipline, kao što su botanika i kemija. Temeljna područja njegova istraživanja u umjetnosti su ljudsko tijelo, spolnost i tabu, radovi podložni transformaciji te grafički ciklusi.[175] Njegov rad *Perfume* (2006.; laboratorijska oprema, kemikalije, tjelesne tekućine; varijabilne dimenzije; rad se izvodio u Galeriji Miroslava Kraljevića, Zagreb, Hrvatska) je performativnog karaktera, a posjetioci su, donirajući neku od svojih tjelesnih tekućina mogli svjedočiti izradi mirisa koji je nastajao procesom destilacije (sl 23).[176]

Slika 23: Silvio Vujičić, *Perfume*, 2006.; laboratorijska oprema, kemikalije, tjelesne tekućine; varijabilne dimenzije; rad se izvodio u Galeriji Miroslava Kraljevića, Zagreb, Hrvatska

Sue Corke (London) i Hagen Betzwieser (Stuttgart) dvoje su umjetnika koji su, slučajno se upoznavši, zajedno započeli rad na zanimljivom projektu *We Colonised the Moon*. Početak projekta veže se uz zajedničko izlaganje na izložbi *Do It Smell It* 2010. godine (Stedelijk Museum, Amsterdam) na kojem su zajedno izložili rad *Moon, scratch&sniff* (2010.; sitotisak; 27 x 17 cm; edicija 300 otisaka) koji se sastojao od *razglednica* na koje su mikroenkapsulacijom[177]

[174] Usp. *Silvio Vujičić,* http://www.silviovujicic.com/Biography%20Silvio%20Vujicic%202014.pdf (posjećeno 25. lipnja 2017.)
[175] Usp. *Silvio Vujičić/ Galerija kao forenzički laboratorij/ HRT Trikultura 17. 12. 2013*., https://www.youtube.com/watch?v=S0d8XSDcUSY (posjećeno 20. rujna 2017.)
[176] Usp. *Silvio Vujičić*, http://www.silviovujicic.com/Biography%20Silvio%20Vujicic%202014.pdf (posjećeno 25. lipnja 2017.)
[177] Pogledaj poglavlje *Mikroenkapsulacija i scratch&sniff*.

dodani mirisi.[178] Inspiracija za rad proizašla je iz proučavanja iskustava astronauta iz Apolla 16 te informacija iz NASA-e u suradnji s kemičarem i ekspertom za arome Steve Pearceom.

Umjetnik Luca Vitone (Genova, rođ. 1964.) kroz svoja djela provlači svoj interes o tome „kako su mjesta oblikovana kroz umjetnost, kartografiju, glazbu, hranu, političke grupacije i etničke manjine.“[179] Prilikom izrada instalacija ili slika umjetnik se koristi lokalnim materijalima i prepušta djela vremenskim uvjetima mjesta kako bi ono ostavilo svoj trag. Njegovo djelo *Imperium* (2014.; mirisi; Neuer Berliner Kunstverein n.b.k, Berlin, Njemačka) *skulptura*[180] je koja se sastoji isključivo od mirisa koji ispunjaju prostor te prezentiraju moć. Kako bi izradio ovaj rad, umjetnik je surađivao s parfumeristicom Mariom Candidom Gentilom.[181]

Posljednja umjetnica koju navodim u ovoj kategoriji jest Nadia Wagner o kojoj, nažalost, nije dostupno previše podataka. Odlučila sam ju uključiti u ovaj rad prvenstveno zbog njenog korištenja mirisa hrastova lišaja (lat. *Evernia prunastri*) koji je ispunjavao prostor na njenoj izložbi nazvanoj *Recent addition to the permanent collection* (2009.; miris hrastova lišaja). Izložba se sastojala upravo od *transformacije* izložbenog prostora (Cabinet, Brooklyn) mirisom hrastova lišaja koji se već neko vrijeme koristi u parfumerijskoj industriji, no danas puno češće u sintetiziranom nego u prirodnom obliku. Svojim radom Wagner je željela prikazati promjenu, propadanje, ali i prestiž.[182]

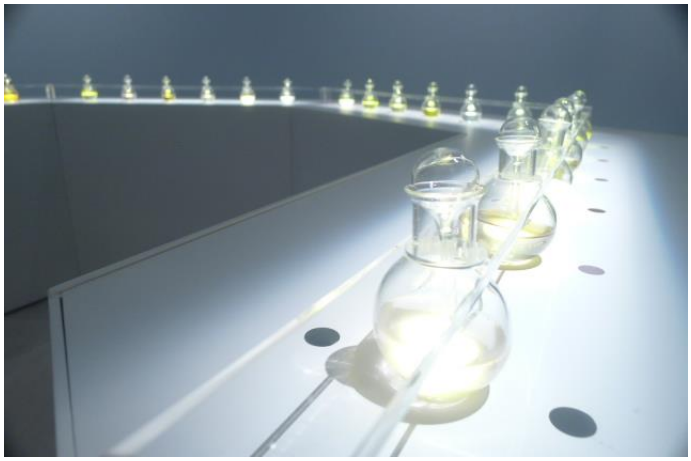
4.2.2. Olfaktorna umjetnost u kojoj je miris glavna komponenta umjetničkog rada

U kategoriju olfaktorne umjetnosti gdje je miris glavna komponenta mogu se svrstati radovi u kojima svi popratni elementi rada služe kao sredstvo za prezentiranje mirisa kroz određen koncept, što naravno uključuje i naglašeno estetsko oblikovanje vizualnih elemenata. Miris je u takvim radovima najdominantnija komponenta.

Započet ću ovu kategoriju s umjetnicom koja trenutno radi u New Yorku, Christinom „Goldie“ Poblador (Manila). „Njeni radovi su inspirirani filipinskim pričama, prirodom i njenom osobnom poviješću. Svojim djelima upozorava na to što jesu i kakve su mogućnosti

[178] Usp. *We Colonised the Moon,* https://schloss-post.com/we-colonised-the-moon/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)
[179] *Luca Vitone Imperium*, http://www.nbk.org/en/ausstellungen/vitone.html (posjećeno 23. lipnja. 2017.). U izvorniku: „he is interested in how places are characterized through art, cartography, music, food, political groupings and ethnic minorities.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)
[180] Usp. Isto. Naime, ne radi se o konvencionalnoj skulpturi, već se vodim navedenim člankom, koji Vitonijeve radove naziva *olfaktornim skulpturama* (u izvorniku: „olfactory sculpture“, slobodan prijevod: V. Šindilj) - taj opis koristim i za ovo djelo.
[181] Usp. Isto.
[182] Usp. *Recent addition to the permanent collection,* http://cabinetmagazine.org/events/wagner.php (posjećeno 21. lipnja 2017.)

ekofeminizma, čulnosti, migracijske politike i rasa u svijetu.“[183] O ovim temama umjetnica progovara kroz razne medije: staklo, mirise, zvukove, ali i performans. Njeno djelo *May Puno sa Dibdib ng Kamatayan* (mirisi i zvuk; instalacija varijabilnih dimenzija; autoričina privatna kolekcija) je rad u kojem su glavni elementi zvuk i miris (sl. 24). Kroz kombinaciju osjetila sluha i njuha umjetnica u njemu istražuje fenomen sinestezije. Djelo se sastoji od melodija koje imaju posebno značenje za umjetnicu te su *prevedene* u trideset različitih mirisnih nota. Djelo je prezentirano u epruvetama i staklenim bočicama uz popratne slušalice preko kojih posjetitelji mogu čuti kakve su melodije utjecale na stvaranje rada[184]

Slika 24: Christina „Goldie“ Poblador, *May Puno sa Dibdib ng Kamatayan*; mirisi i zvuk; instalacija varijabilnih dimenzija; autoričina privatna kolekcija

Njezi rad *The Fragrance of Marikina River* (oko 2009.; staklene bočice, mirisi, drvo), nastao kao dio projekta *Riverscape INFLUX Project*, ima ekološku poruku o zagađenju rijeke Marikine pored koje je sama umjetnica odrastala. Tri parfema u posebno vizualno dizajniram staklenim bočicama, koje su također Pobladorino djelo, oslikavaju situaciju stanovnika uz rijeku Marikina (sl. 25.). Svaka bočica ima čep koji ima oblik biljke ili koralja te se nalaze zasebno u vitirinama koje su obojene kombinacijom bijele i ružičaste boje.[185]

[183] *About- Goldie Poblador*, http://work.goldieland.com/About (posjećeno 22. lipnja 2017.), u izvorniku: “Her work channels narratives from Philippine culture and is inspired by nature and personal history. She brings a new awareness to what is and what can be the possibilities of ecofeminism, sensuality and the politics of immigration and race in a global world.” (slobodan prijevod V. Šindilj).
[184] Usp. *May Puno sa Dibdib Kamatayan*, http://work.goldieland.com/May-Puno-sa-Dibdib-ng-Kamatayan (posjećeno 22. lipnja 2017.)
[185] Usp. *Riverscapes INFLUX Project*, http://work.goldieland.com/Riverscapes-INFLUX-project posjećeno 22. lipnja 2017.)

Slika 25: Christina „Goldie" Poblador, *The Fragrance of Marikina River*, oko 2009.; staklene bočice, mirisi, drvo, *Riverscapes INFLUX Eco-Cultural Art Project,* Goethe Institut, Hanoi, Vijetnam

Nobi Shioya (Japan) umjetnik je koji miris promatra kao proširenu skulpturu koja svojim mirisom naglašava prostor oko same sebe. U svom konceptualno i izvedbeno zanimljivom djelu */7S/* (2003.; gipsani odljevi impregnirani mirisom, platna impregnirana mirisom; instalacija je bila izložena u Art Gallery, Cleveland State University, Ohio, SAD) umjetnik ispoljava svoj interes za katolicizam, što je vrlo vjerojatno posljedica činjenice da se u Japanu obrazovao u isusovačkoj školi. Rad se izlaže tako da se svaki miris prezentira u središtu galerije na gipsanim odljevima u obliku serumske bočice impregnirane mirisom, a pokraj njih se nalaze latinski natpisi sedam smrtnih grijeha koje pojedini mirisi predstavljaju (sl. 26).[186] Shioya je želio kroz ovo djelo proučiti i karaktere parfumera koji su radili na izradi mirisa, njihove unikatne vrijednosti i način na koji bi pojedini od njih mogao najbolje predočiti koji grijeh.[187] U izložbenom prostoru nalaze se crna platna na kojima su prezentirani parfumeri uporabom njihovih komercijalnih mirisa.[188]

[186] Usp. */7S/*, http://compressedart.com/7S/index.html (posjećeno 24. lipnja 2017.)

[187] Usp. Giorgia Cantarini, *Nobi Shioya the artist that „sculpts" the scents of S-perfume,* 2014. Mrežna stranica: Avery, https://www.averyperfumegallery.com/eu_en/journal/nobi-shioya-the-artist-that-sculpts-the-scents-of-s-perfume.html (posjećeno 24. lipnja 2017.)

[188] Usp. Dan Tranberg, *The Plain Dealer*, 2003. Mrežna stranica: Compressed Art, http://compressedart.com/7S/dantranberg.html (posjećeno 24. lipnja 2017). Iako Dan Tranberg u članku ne navodi postupak apliciranja mirisa, pretpostavljam, prema dosadašnjem iskustvu, da se radi o određenoj vrsti enkapsulacije.

Silka 26: Nobi Shioya, */7S/*, 2003.; gipsani odljevi impregnirani mirisom, platna impregnirana mirisom; instalacija je bila izložena u Art Gallery, Cleveland State University, Ohio, SAD

U ovu kategoriju olfaktorne umjetnosti spada i rad već spomenute umjetnice Clare Ursitti *Pheromone Link TM* (2011.; kombinirani materijal; YYZ Artist's Outlet, Toronto, Kanada). Djelo je zasnovano na ideji *dating* agencije, pri čemu se majice volontera donatora čuvaju u *Scent Librar*-u te su posjetioci, ukoliko im se svidio nečiji miris, mogli dogovoriti izlazak s tom osobom (sl. 27).[189] *Scent Library* zaista i nalikuje maloj knjižnici, formirajući na zidu valjkaste crvene istake poslagane u obliku srca u kojima su zataknute nošene majice volontera koje posjetitelji mogu pri dolasku ponjušiti.

[189] Usp. *Clara Ursitti „Pheromone Link TM*“, http://www.claraursitti.com/pheromonelink.htm (posjećeno 25. lipnja 2017.)

Slika 27: Clara Ursitti, *Pheromone Link TM*, 2011.; kombinirani materijal; YYZ Artist's Outlet, Toronto, Kanada

Ani Liu transdisciplinarna je umjetnica koja u svojim radovima povezuje znanost, kulturu i tehnologiju.[190] Osim toga, proučava i ljudski miris te način na koji sintetička biologija može utjecati na živote ljudi, kao u projektu kreiranja cvijeća koje otpušta ljudski miris.[191] Sama umjetnica je već izradila parfeme triju osoba koristeći dvije metode – kemijsko analiziranje nošene majice i sinteza spojeva te namakanje majice u otapalo i destilacija. Ova istraživanja dio su njezina rada *Perfumes for Proust* (parfem od ljudske kose, akril, ljudska kosa, staklo, aluminij; 33 x 43; 10 cm) (sl. 28). [192]

[190] Usp. *about- Ani Liu*, http://ani-liu.com/hello/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)
[191] Usp. Anna Schughart, *Ani Liu designt blumen mit Menschenduft*, 2017. Mrežna stranica: Wired, https://www.wired.de/collection/design/ani-liu-mit-interview-smelfie-biotechnologie-parfum-duft-geruch-blume (posjećeno 23. lipnja 2017.)
[192] Usp. *Holding back is another kind of need*, http://ani-liu.com/human-perfume/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)

Slika 28: Ani Liu, *Perfumes for Proust*; parfem od ljudske kose, akril, ljudska kosa, staklo, aluminij; 33 x 43; 10 cm

Umjetnik Oswaldo Maciá u svojem radu *Confession* (2015.; akvarij, klor, pumpa) problematizira ljudsku zaokupljenost i potrebu za oprostom te za opravdanjem pojedinih postupaka. Djelo se sastoji od staklenog akvarija iz kojeg se osjeti miris klora kojeg umjetnik u kontekstu rada koristi upravo zbog njegove funkcije pročišćivača voda, iako se ujedno isti kemijski element koristio i za izradu iperita, bojnog otrova iz Prvog svjetskog rata. Umjetnik ispituje do koje linije čišćenje zaista to jest, a kada ono završava smrtonosnim ishodima (sl. 29).[193]

Slika 29: Oswaldo Maciá, *Confession,* 2015.; akvarij, klor, pumpa, prezentirano na izložbi *The Smell of War*, De Lovie-Poperinge, Belgija

[193] Usp. *Confession*, http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Confession%20-%20text.html (posjećeno 25. lipnja 2017.)

Druga dva Macijina djela inspirirana su grčkom filozofijom i kulturom – *The Library of Cynicism* (2013.; mirisi, zvuk, akvariji) i *Calumny* (2007.; kugle, miris). Rad *The Library of Cynicism* se sastoji od pet akvarija s različitim mirisima koji predstavljaju pet riječi koje se mogu vezati uz grčkoga filozofa Diogena[194] – vrlina, dah, prazan dim, iluzija, pas.[195] U ovu instalaciju su također uključeni i zvukovi cvrčaka (sl. 30).[196] Mirisi koji se emitiraju iz akvarija miješaju se u izložbenom prostoru, no autor tvrdi da to ne narušava njegov umjetnički koncept.[197]

Slika 30: Oswaldo Macia, *Library of Cynicism*, 2013.; mirisi, zvuk, akvariji, prezentirano u CHELSEA Space, London, UK

Rad *Calumny* djelo je koje je inspirirano Plinijevim opisom Apelove slike iz 400. godine prije Krista. Samo djelo sastoji se od pet kugli koje se njišu viseći sa stropa, a na svaku od njih je apliciran različit miris od kojih svaki simbolizira pet riječi koje Plinije koristi u opisu Apelove slike: istina, ljubomora, mržnja, neznanje i izdaja (sl. 31).[198] Pri upitu u intervjuu koji je razlog na često referiranje na grčku filozofiju, Maciá odgovara kako je Grčka kao jedna od kolijevki zapadne civilizacije ishodište naših znanja, ali i glavna referenca u ljudskim raspravama o bilo kakvoj filozofiji.[199]

[194] Diogen iz Sinope (Sinopa na Crnome moru, 403. pr. Kr. – Korint, 323. pr. Kr.) je bio grčki filozof i pripadnik ciničke škole filozofije. „Preporučivao je vraćanje primitivnomu, prirodnomu načinu života.“ (Usp. Diogen *iz Sinope*, http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15272 (posjećeno 25. lipnja 2017.)

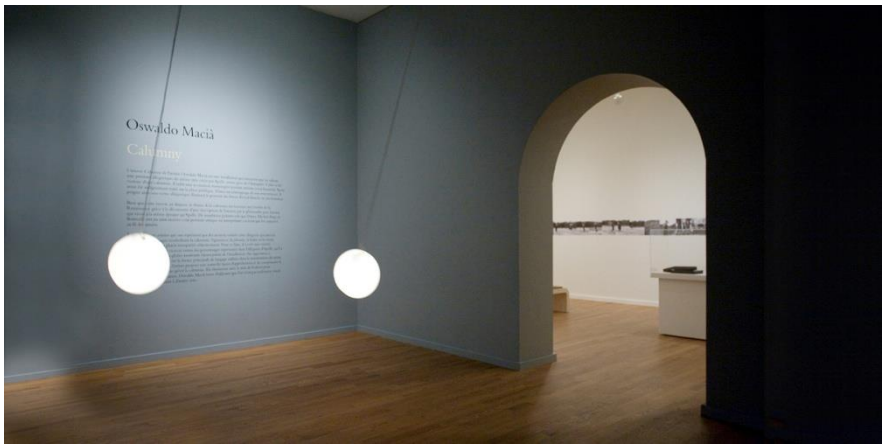
[195] Usp. *The Library of Cinicism,* http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Cynics%20-%20text.html (posjećeno 25. svibnja 2017.)

[196] Usp. Isto.

[197] Dio je preuzet iz osbnog skype intervjua s Oswaldom Maciom održanog 26. lipnja 2017.

[198] Usp. *Calumny,* http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Calumny%20-%20text.html (posjećeno 25. lipnja 2017.)

[199] Osobni intervju s Oswaldom Maciom proveden preko skype-a 26. lipnja 2017.

Slika 31: Oswaldo Macia, *Calumny*, 2007.; kugle, miris, prezentirano u *Musee D'Art De Joliette*, Quebec, Canada

Umjetnica Gayill Nalls je svojim radom zaista snažno obilježila olfaktornu umjetnost. Njeno iscrpno djelo *World Sensorium* (rad u procesu; miris, papir) rezultat je desetogodišnjeg rada na poljima neuroestetike, botanike i antropologije mirisa.[200] *World Sensorium* je *skulptura* koja u svom jedinstvenom mirisu sadržava mirise bilja iz čak 230 država. Mirisi su nastali destilacijom bilja, potom su metodom mikroenkapsulacije[201] aplicirani na papire te su na Silvestrovo 1999. godine bačeni nad publiku na Times Square-u u New Yorku.[202] Svaka zemlja odabrala je biljku koja ju karakterizira u nekom pogledu,[203] a postotak mirisa u konačnom produktu za svaku državu odgovarao je postotku stanovništva koji ta država zauzima u ukupnom broju svjetskoga stanovništva.[204] Veliko je ovo istraživanje kultura, povijesti i antropologije svake zemlje zasebno, a posebno su zanimljive sličnosti i razlike u značenju i primjeni pojedinog bilja u situacijama gdje je više zemalja odabralo istu biljku. Tako je recimo, jedanaest zemalja navelo jasmin kao karakterističnu biljku svoje države, osam država odabralo je ružu (Bangladeš. Iran, Afganistan, Sirija, Luksemburg, Maldivi, Nigerija, Bugarska), smreku su naveli Butan, Mongolija i Tadžikistan. Navedeno je mnogo različitih biljaka koje se koriste za različite

[200] Usp. *Gayil Nalls,* http://www.gayilnalls.com/bio.html (posjećeno 25. lipnja .2017.)
[201] Pogledaj poglavlje *4.1. Mikroenkapsulacija i scratch&sniff.*
[202] Usp. Gayil Nalls, *World Sensorium: The World Olfactory Social Sculpture*, 2011. Mrežna stranica: Psychology Today, https://www.psychologytoday.com/blog/sensoria/201101/world-sensorium-the-world-olfactory-social-sculpture (posjećeno 25. lipnja .2017.)
[203] Usp. Gayil Nalls, *World Sensorium: Nature and Culture*, http://www.worldsensorium.com/nature_culture.htm (posjećeno 25. lipnja 2017.)
[204] Usp. Gayil Nalls, *World Sensorium: The World Olfactory Social Sculpture*, 2011. Mrežna stranica: Psychology Today, https://www.psychologytoday.com/blog/sensoria/201101/world-sensorium-the-world-olfactory-social-sculpture (posjećeno 25. lipnja 2017.)

svrhe.[205] Rad je podržan od strane UNESCO-a i Predsjedničkog odbora za umjetnost i društvene znanosti (The President's Comittee for the Arts and Humanities).[206]

Posljednja umjetnica koju izdvajam unutar ove grupe radova je Maki Ueda, koja je 2015. godine na izložbi *The Smell of War* (dvorac de Lovie, Poperinge, Belgija) prezentirala svoje djelo *The Juice of War* (2015.; akrilne kugle, konopci, miris). Ovaj zanimljivi rad je inspiriran događajima u Hirošimi i Nagasakiju tijekom Drugog svjetskog rata te mirisima trulog ljudskog mesa. Instalacija se sastoji od akrilnih kugla s otvorima za glavu nalik na astronautska odjela.[207] Kugle vise u prostoru na konstrukciji koju je umjetnica sama dizajnirala. Funkcionira na principu vage – s jedne strane konopca okačena je vreća s određenom težinom kako bi akrilnu kuglu držala na željenoj visini (sl. 32). Način na koji je umjetnica ekstrahirala miris zaista je zanimljiv. Ueda je u trgovini kupila svježe svinjsko meso, djelomično ga spalila, a potom ostavila na suncu deset dana. Nakon ponovnog postupka spaljivanja meso je dobilo odgovarajući miris trulog mesa.

Slika 32: Maki Ueda, *The Juice of War,* 2015.; akrilne kugle, konopci, miris, prezentirano na izložbi *The Smell of War*, Poperinge, Belgija

Njen drugi rad iz ove kategorije je *Olfactory Labyrinth Ver. 1.1* (2013.; staklene bočice, mirisi, konopci), koji se sastoji od bočica s različitim mirisima okačenima na tanke konopce koji

[205] Usp. Gayil Nalls, *World Sensorium: Nature and Culture*, http://www.worldsensorium.com/nature_culture.htm (posjećeno 25. lipnja 2017.)
[206] Usp. *Gayil Nalls*, http://www.gayilnalls.com/bio.html (posjećeno 25. lipnja .2017.)
[207] Usp. Maki Ueda, *The Juice of War*, 2013. Mrežna stranica: atelier Maki Ueda, http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=285&Itemid=844&lang=en (26. lipnja 2017.)

apsorbiraju miris i emitiraju ga u radijusu od 20 cm (sl. 33). Bit rada je više iskustvo i fokus na miris i njuh kao osjetilo, nego iskustvo samog mirisa kao takvog.[208]

Slika 33: Maki Ueda, *Olfactory Labyrinth Ver. 1.1*, 2013.; staklene bočice, mirisi, konopci, prezentirano u ATSUKOBAROUH arts drinks talk, Tokio, Japan

4.2.3. Olfaktorna umjetnost u kojoj je miris podržavajuća, ali integralna komponenta rada

U ovu kategoriju spadaju radovi kojima olfaktorna komponenta nije dominanta, no svakako je planirana i neizostavna u senzornom poimanju djela.

Peter de Cupere, spomenuti velikan olfaktorne umjetnosti, posjeduje opus iz kojeg se mnogi kvalitetni radovi mogu svrstati u ovu kategoriju. Radi ograničenosti opsega ovog diplomskoga rada, u daljnjem tekstu izložit ću ukratko samo pet njegovih radova – dvije instalacije i tri skulptorska rada.

Garbage City – Holiday Park (2010.; otpad, miris peperminta, 7,5 m x 9,5 m x 4,5 m) je instalacija izrađena od otpadnog materijala na koju su dodani mirisi identični onima koje pronalazimo u prirodi (sl. 34). Doživljavajući djelo u posjetiocu se kose dva segmenta, priroda i čovjek, a vizualni dojam osporava ono što poimamo osjetilom mirisa.[209]

---

[208] Usp. Maki Ueda, *Olfactory Labyrinth Ver. 1.1*, 2013. Mrežna stranica: atelier Maki Ueda, http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=292&Itemid=837&lang=en (26. lipnja 2017.)

[209] Usp. *Garbage city holiday in exh. Green Summer*, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&id=83:green-summer&catid=1:exhibition-news (posjećeno 23. lipnja 2017.)

Slika 34: Peter de Cupere, *Garbage City- Holiday Park*, 2010.; otpad, miris peperminta, 7,5 m x 9,5 m x 4,5 m, prezentirano na izložbi *Green Summer*, Antwerpen, Nizozemska)

Djelo *PTDB-Tree Virus* (2017.; kombinirani materijali, miris mente i papra; ø 7 m and visina 3,70 m) također je instalacija koja se nalazi unutar paviljona koji ima oblik hemisfere – stablo koje se nalazi na velikoj kugli s koje se osjeća toliko intenzivan miris peperminta i papra da posjetiocima odmah po ulasku počinju suziti oči (sl. 35).[210] Djelo predstavlja de Cupereovo promišljanje o poluparazitima.[211]

Slika 35: Peter de Cupere, *PTDB- Tree Virus*, 2017.; kombinirani materijali, miris mente i papra; ø 7 m and visina 3,70 m, prezentirano na izložbi Exoten, Belmonte Arboretum , Wageningen, Nizozemska

[210] Usp. *Peppertreeduplicateballs PTDB-Tree Virus,* http://www.peterdecupere.net/?option=com_content&view=article&id=26&Itemid&font-size=smaller (posjećeno 23. lipnja 2017.)
[211] Usp. *PapertreeduplicateballsPTDB- Tree Virus,* http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&catid=1:exhibition-news&id=16:exoten, (posjećeno 20. rujna 2017.)

Njegovo skulptorsko djelo *Soap City* (sapun, zemlja) nastalo je kombinacijom zemlje i sapuna, koji u dodiru s toplinom i vlažnošću iz zraka stvaraju sjajne kristale. S vremenom će skulptura posljedicom stvaranja kristala ostati prekrivena prašinom (sl. 36). U mješavini sapuna i zemlje za izradu skulpture dodani su mirisi peperminta te svježe trave.[212] Ovo djelo dio je zbirke radova *Soap Cities* nastalih u periodu od 2001. do 2004. godine te variraju po mirisu i boji.[213]

Slika 36: Peter de Cupere, *Soap City*; sapun, zemlja

Smoke Flowers (2017.; cvjetovi, dim, miris) fascinirajući je rad, na kojemu je umjetnik radio čak devet godina, a koji nas navodi na razmišljanje o tome što bi se dogodilo kada bi priroda ispuštala štetne plinove. Kao što sam naziv kaže, radi se o pravim cvjetovima koji otpuštaju blagi dim. Rad je prezentiran u Spazio Thetis vrtu u Veneciji u svibnju 2017. godine u obliku kružno oblikovanog cvjetnjaka s različitim vrstama cvijeća koje se na prvi pogled po ničemu ne razlikuju od nemodificiranih, pravih cvjetova.[214]

De Cupereov rad *Flower Fragum Cardamomi* (2011.; visina 9 m) potrebno je navesti jer se smatra prvom *scratch&sniff* skulpturom (sl. 37).[215] Ona oblikom nalikuje na veliku zelenu bundevu iz čijeg vrha strše dugačke grane, a po čijoj površini mjestimično izviruju vrsti

[212] Usp. *Saatchi Art: Soap city Sculpture by Peter de Cupere*, https://www.saatchiart.com/art/Sculpture-Soap-City/98361/1212103/view (posjećeno 23. lipnja 2017.)
[213] Usp. *Works/ Peter de Cupere*, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=7 (posjećeno 21. rujna 2017.)
[214] Usp. *Smoke Flowers in Venice*, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&id=187:smoke-flowers-in-venice&catid=1:exhibition-news&Itemid=98 (posjećeno 23. lipnja 2017.)
[215] Usp. Nature now, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&catid=2:upcoming-exhibitions&id=123:nature-now (posjećeno 23. lipnja 2017.)

umjetnih plodova jagoda. Djelo zbog svojeg zaista realističnog oblikovanja izgleda kao živi organizam. U svojim radovima de Cupere pokazuje fascinaciju prirodom i mirisima, često povezujući ova dva segmenta u jedan jedinstven rad,[216] katkada prenaglašavajući mirise te testirajući publiku bombardirajući osjetilo mirisa čiji efekt na naš misaoni sustav[217] ne možemo kontrolirati.[218]

Slika 37: Peter de Cupere, *Flower Fragum Cardamomi*, 2011.; visina 9 m, prvi put prezentirana na *Creativity World Forum*-u 2011. godine, Hasselt, Belgija

Već spomenuti plodonosan umjetnik Oswaldo Maciá autor je mnogih djela koja se mogu svrstati u ovo kategoriju. Izdvojit ću onaj koji me osobno najviše intrigirao. Njegovo djelo *Trilogy for Three Timbres* (2016.; miris, zvuk, kombinirani materijali) progovara o izbjegličkoj krizi kroz instalaciju ujedinjenih mirisa i zvukova.[219] Instalacija je smještena u prostoriju u kojoj se na sredini nalazi veliki bijeli, kvadratni postament na kojemu se nalaze dva predmeta: ručni mikser, betonska kocka koja je probodena violinskim gudalom i na kojoj se nalazi zvonce.[220] Treći predmet, ograda, okačena je nisko nad postamentom. Mirisi svježe pečenog kruha asociraju na dom, a kombinacija zvukova vjetra, vode, vibrirajućih ograda i cvrčaka asocira na zvukove karakteristične na granicama predstavljajući tako probleme izbjegličkih kriza (sl. 38).[221]

---

[216] Usp. Jan Hoet, *About Peter de Cupere*, 1999., Mrežna stranica: Peter de Cupere, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=64 (posjećeno 21. rujna 2017.)

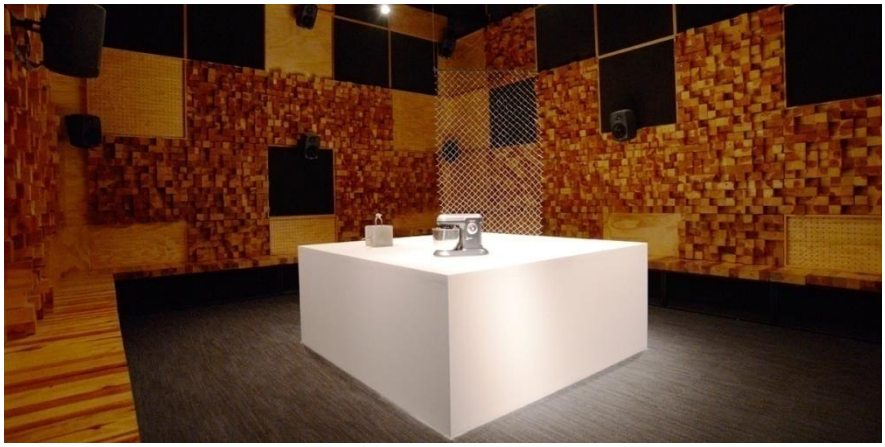
[217] Pogledaj poglavlje *Biološka podloga osjeta mirisa i neurološka pozadina procesa*.

[218] Usp. *About Scents and the work of Peter de Cupere*, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=63 (posjećeno 21. rujna 2017.)

[219] Usp. *Trilogy for three timbres,* http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Trilogia%20-%20text.html (posjećeno 25. lipnja 2017.)

[220] Usp. Isto.

[221] Usp. *Trilogy for three timbres,* http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Trilogia%20-%20text.html (posjećeno 25. lipnja 2017.)

Slika 38: Oswaldo Macia, *Trilogy for Three Timbers*, 2016.; miris, zvuk, kombinirani materijali, prezentirano u Museo Universitario Arte Contemporáneo (MUAC), Ciudad de México, Meksiko

Ernesto Neto (Rio de Janeiro, rođ. 1964.) brazilski je umjetnik koji 1996. godine prvi puta u svoj rad unosi miris kao element umjetničkog izražavanja. S ciljem da publiku odmakne od vanjskog svijeta Neto gradi skulpturalne instalacije impozantnih dimenzija u koje inkorporira miris.[222] Svojim radovima negira pojam galerije kao bijele kocke uvodeći prostor (instalacija) unutar prostora (galerija).[223] Svojim djelom *Anthropodino* (2009.; kombinirani materijali) Neto je želio napraviti organizam – to djelo je *stanica sa svim staničnim djelovima*.[224] Njegov rad, čija dimenzija duljinom prelazi 30 metara sastoji se od konstrukcijskih kostiju preko kojih je napeto poluprozirno platno.[225] Cijela konstrukcija ima organski oblik, zaista nalikujući stanici organizma kroz koje čovjek može hodati. Osim konstrukcije na tlu, tkanine su postavljene u organski oblik koji visi sa stropa. Unutar djela postavljene su poliesterske viseće vreće u kojima se nalaze začini – kurkuma, klinčić, kumin, đumbir, paprika – koji preko tkanine otpuštaju miris istodobno omogućavajući posjetiteljima i taktilni kontakt (sl. 39). Ernesto Neto smatra da je koža glavna za doživljavanje djela te tvrdi da on ne želi prezentirati organizam, već da njegove skulpture jesu organizam. Također, navodi da se njegovo djelo mijenja ovisno o dimenzijama prostora u kojem izlaže.[226]

---

[222] Usp. *Ernesto Neto:The body that carries me, Exhibition*, http://ernestoneto.guggenheim-bilbao.eus/en/ (23. lipnja 2017.)

[223] Usp. Nicola Anthony, *Synesthesia, Sculpture & Ernesto Neto,* 2013. Mrežna stranica: What is silence, is it more solid than a stone?, http://nicolaanthony.squarespace.com/blog/2013/1/4/what-is-silence-is-it-more-solid-than-a-stone.html (23. lipnja 2017.)

[224] Usp. Jess Wilcox, *Anthorpodino: A conversation with Ernesto Neto,* Mrežna stranica: Art in America, http://www.artinamericamagazine.com/news-features/interviews/interview-with-ernesto-neto-/ (posjećeno 30. lipnja 2017.)

[225] Usp. Isto.

[226] Usp. *Animal Architecture: Ernesto Neto* (You Tube), https://www.youtube.com/watch?v=y0MSbpiXs1w (posjećeno 23. lipnja 2017.)

Slika 39: Ernesto Neto, *Anthropodino*, 2009.; kombinirani materijali, prezentirano u Park Avenue Armory, New York, SAD

Anicka Yi (Seul, rođ. 1971.) korejska je umjetnica koja u svojim djelima koristi raznolike organske materijale. Svoj interes za mirise objašnjava svojom svjesnošću o zagušenosti i dominaciji vizualnoga te željom da to promjeni. Također je umjetnica koja radi s bakterijama te surađuje sa znanstvenicima.[227] Za njenu izložbu *Life is Cheap* (Guggenheim Museum, New York, 2016.) umjetnica i kritičarka Gayil Nalls u svom članku navodi kako je jedno od ključnih pitanja koje se postavlja o ovome radu da li je moguće da tri različita organizma (čovjek, bakterija i mrav), s obzirom na pojedine sličnosti koje imaju, mogu međusobno komunicirati preko medija mirisa? Mravi, naime, mogu prepoznati mrtve jedinke iste vrste po mirisima koje emitiraju kao posljedicu nastanka bakterija, a na isti način funkcioniraju i ljudi koji također osjetilom mirisa mogu prepoznati mrtvi organizam. Drugo ključno pitanje je koliko su ljudske odluke i stavovi određeni mikrosvijetom – bakterijama. Ovakvo propitkivanje dobiva smisao kada znamo da su znanstvenici dokazali da ljudsko tijelo sadrži više bakterijskih nego ljudskih stanica.[228] Spomenuta izložba *Life is Cheap* se sastoji od sveukupno tri djela. Prvo djelo naziva se *Force Majeure* (2017.; pleksiglas, aluminij, LED lampe, staklo, epoksi smola, obloženi nehrđajući čelik, žarulje, digitalni satovi, silikon, svileni cvjetovi; Guggenheim Museum, New York, SAD) i sastoji se od bakterijskih kultura uzgojenih na podlozi od agara posloženih u instalaciju u čijem je prostoru stvorena mikroklima za razvoj bakterija. Ono što Yi najviše

[227] Usp. Karen Rosenberg, *Scent of 100 Women: Artist Anicka Yi on Her New Viral Feminism Campaign at the Kitchen*, 2015. Mrežna stranica: Artspace, http://www.artspace.com/magazine/interviews_features/meet_the_artist/scent-of-100-women-anicka-yis-viral-feminism-52678/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)

[228] Usp. Gayill Nalls, *What It's Like to Be an Ant*, 2017., http://nautil.us/blog/what-its-like-to-be-an-ant (posjećeno 28. lipnja 2017.)

zanima u kontekstu bakterija jest njihova forma, vizualna manifestacija, a umjetnica ih odabire zbog činjenice da je zapadni svijet obuzet iracionalnim strahom od bakterija koje se zapravo nalaze svuda oko nas. Drugo djelo je *Lifestyle Wars* (2017.; mravi, pleksiglas, reflektirajući pleksiglas, dvostrano zrcalno zrcalo, LED lampe, epoksi smola, sjaj, aluminijsko postolje, metalna žica, akril, akvarijski šljunak, imitacija bisera; Guggenheim Museum, New York, SAD), instalacija s umjetnim hodnicima koji nalikuju gigantskom čipu u kojem obitava 10 000 mrava. Anicka Yi uključila ih je u svoj rad zbog toga što je mravlja socijalna struktura nalik ljudskoj te smatra da se promatrajući njihov način života može mnogo naučiti i o funkcioniranju ljudskih struktura. Prostor izložbe ispunjen je hibridnim mirisom azijsko-američkih žena i mrava koji sačinjavaju treće djelo, *Immigrant Caucus* (2017.; miris, difuzer, nehrđajući čelik, metalna vrata; posude s insekticidom, gumenim cijevima i mjedenim mlaznicama; Guggenheim Museum, New York, SAD). Kroz ovo djelo Yi ispituje koliko miris ima utjecaj na manifestiranje društvene moći, percepcije i kulture. Cjelokupno djelo pokušaj je umjetnice da poništi ono što kod ljudi stvara određen osjećaj strepnje i intolerancije.[229]

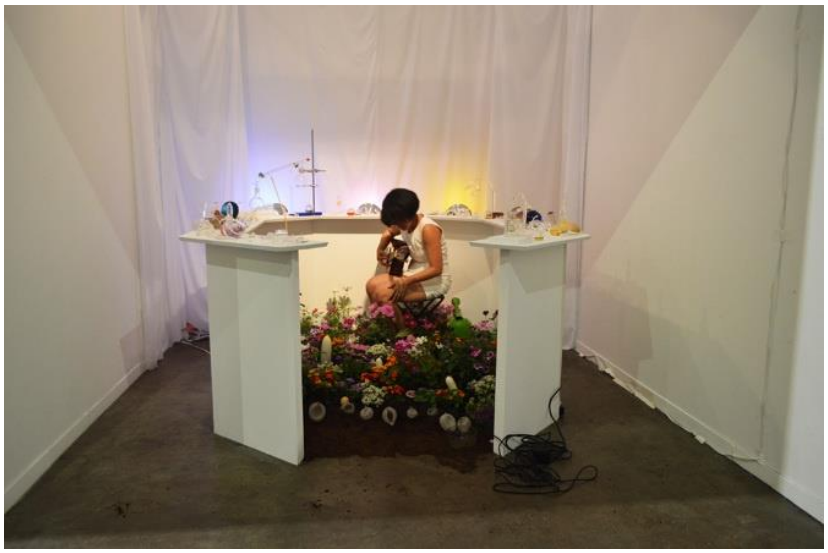
Christina „Goldie" Poblador autorica je performansa *In Tune Both Poles of East and West* (2013.; performans; trajanje 41:45 min, 32:39 min; Cité Internationale des Arts, Pariz, Francuska; Tadu Contemporary Art Space, Bangkok, Tajland) koji se sastoji od dva dijela performansa koja nisu odrađena na istom mjestu i s istim glazbenikom. U prvom dijelu umjetnica kreira skulpture u staklu ovisno o zvuku violončela, dok se u drugom dijelu odnosi mijenjaju, odnosno umjetnica djeluje na glazbenika (sl. 40).[230] Koristeći podražaj pet različitih mirisa iz Bangkoka koje kreira Poblador, glazbenik pod utjecajem sinestezije[231] stvara melodije koje ovise o emocijama i sjećanjima kakve u njemu bude mirisi.

[229] Usp. *The Hugo Boss Prize 2016: Anicka Yi, Life Is Cheap*, https://www.guggenheim.org/video/the-hugo-boss-prize-2016-anicka-yi-life-is-cheap, (posjećeno 28. lipnja. 2017.)
[230] Usp. *In Tune Both Poles of East and West*, http://work.goldieland.com/In-Tune-Both-Poles-of-East-and-West (posjećeno 22. lipnja 2017.)
[231] Pogledaj poglavlje 6.4. *Sinestezija i mirisi*.

Slika 40: Christina „Goldie“ Poblador, *In Tune Both Poles of East and West,* 2013.; performans; trajanje 41:45 min, 32:39 min; Cité Internationale des Arts, Pariz, Francuska, Tadu Contemporary Art Space, Bangkok, Tajland

Njezino djelo *Venus Freed* (2015.; performans, cvijeće, zemlja, miris, zvuk, staklo; 304 x 304 m) također je performans u čijem je središtu instalacije oblikovan bijeli osmerokutni *šank* kojemu nedostaje jedna stranica i na kojemu se nalazi aparatura za destilaciju, bočice s mirisima te male staklene skulpture koje su također autorsko djelo iste umjetnice. U središtu se nalazi cvijeće te umjetnica koja sjedi i svira gitaru (sl 41). Djelo predstavlja modernu verziju arhetipa oltara posvećenog božici prirode.[232]

Slika 41: Christina „Goldie“ Poblador, *Venus Freed*, 2015.; performans, cvijeće, zemlja, miris, zvuk, staklo; 304 x 304 m

[232] Usp. *Venus Freed*, http://work.goldieland.com/Venus-Freed (posjećeno 28. lipnja 2017.)

Završavam ovo poglavlje s dvoje manje poznatih umjetnika u ovom području: Nipanom Oranniwesnom (Bangkok, Tajland, 1962.) i Shin Mee-Kyoung (Koreja). Umjetnika Nipan Oraniwesnu sam odlučila uvesti u ovo poglavlje zbog njegova rada *Ghost Skin* (2005.; dječji puder, drvena konstrukcija, plahte, karta Manile, žarulja; varijabilne dimenzije; Big Sky Mind, Cubao, Filipini). Umjetnik je kao mjesto izlaganja ove *site-specific* instalacije odabrao vlastitu sobu. Djelo je nastalo kao bijeg iz umjetnikove stvarnosti u novom gradu te svojevrsna sistematizacija i pokušaj razumijevanja nepreglednog filipinskog prometa. Nipan je izradio djelo minuciozno izrezujući ulice s karata te postavljajući ih na bijelu tkaninu napetu preko drvenog okvira. Nakon završetka izrezivanja Oraniwesna je sve posuo dječjim puderom, što je djelu dalo određen miris kamilice i lavande.[233]

Shin Mee-Kyoung je kiparica čija djela oblikom evociraju predmete kao što su vaze, odnosno razni religijski kipovi portativnih dimenzija. Materijal iz kojeg su skulpture izrađene je potpuno neočekivan, a to je sapun koji skulpturama daje blagi miris. Mee-Kyoung doselila je u London gdje je bila jako dobro prihvaćena, a njena izrada vaza od sapuna asocira na vezu između Istoka i Zapada između kojih se odvijala trgovina ovih predmeta. Njezini radovi u sklopu projekta *Toilette Project* (2013.; sapun; razne dimenzije) poslani su u šesnaest galerija i muzeja u Ujedinjenom Kraljevstvu. Prije njihova izlaganja, radovi su prvotno bili postavljeni u javnim toaletima, a tek zatim izloženi s transformacijama koje su rezultat njihova korištenja. Mee-Kyoung tako umjetnost ikona dovodi u javne prostore kojima inicijalno ne pripadaju, a njihova promjena tijekom korištenja predstavlja ekvivalent promjenama koje su posljedica zuba vremena u kontekstu originalnih skulptura (sl. 42).[234]

[233] Usp. Ark Fongsmut, *Ghost Skin* (sadržaj kataloga *„The Room Project"- Exhibition Catalogue*), 2008. Mrežna stranica: nipan oranniwesna, http://nipan2007.blogspot.hr/search/label/Site%20-specific%20Installation (posjećeno 21. lipnja 2017.)

[234] Usp. *Unfixed: A Solo Exhibition by Shin Mee-Kyoung*, http://sumgyeojingem.com/unfixed-a-solo-exhibition-by-shin-mee-kyoung/ (posjećeno 21. lipnja 2017.)

Slika 42: Shin Mee- Kyoung, *Toilette Project*, 2013.; sapun; razne dimenzije, prezentirano u Korean Cultural Celntre UK (KCCUK), London, UK

Poglavlje o povijesti olfaktorne umjetnosti pokušaj je da se donekle sistematizira ovo, još uvijek nedovoljno istraženo područje. Detaljna sistematizacija dostignuća u ovakvoj umjetnosti te objavljivanje jedne takve knjige vjerojatno bi doprinijelo njenom promicanju, ako ne široj muzejskoj publici, onda zasigurno stručnoj javnosti. Nadam se stoga da će se u bližoj budućnosti ovakav kompendij zaista i napisati kako bi dodatno osvijestio ne samo povjesničarima umjetnosti, već i samim umjetnicima, mogućnost bavljenja ovom problematikom, kako na teorijskom, tako i na umjetničko-praktičnom polju.

5. Metode kreiranja i izlaganja olfaktornih umjetničkih radova

Linda Solay olfaktornu umjetnost generalno dijeli na materijalnu i plinovitu. Materijalna olfaktorna djela odnose se na objekte koji imaju sposobnost emitiranja mirisa, dok se plinovita olfaktorna umjetnost odnosi na umjetnička djela bez vidljive forme koja se sastoji isključivo od raspršenog mirisa. Odabir različitih metoda izrade olfaktornih radova ovisi, naravno, o konceptu umjetnika, o prostoru u kojem se izlaže djelo te uvjetima koji u njemu vladaju.[235] Solay razlaže nekoliko načina uporabe mirisa u olfaktornoj umjetnosti: uporaba materijala koji emitiraju miris, aplikacija mirisa na objekte, uporaba zatvorenih kontejnera, uporaba raspršivača mirisa i mikroenkapsulacija.[236] Prva kategorija odnosi se na radove u kojima nema dodanih mirisa, već je materijal taj koji ga odašilje.[237] Radovi nastali aplikacijom mirisa sastoje se od materije koja sama po sebi nema miris, ali se određenim postupcima on na njega aplicira.[238] Uporaba zatvorenih kontejnera efikasan je način sačuvanja trajnosti mirisa koji se pritom nalaze u kontejnerima koji se otvaraju po potrebi.[239] Dio umjetnika koristi raspršivače mirisa koji mogu biti namješteni tako da se aktiviraju ovisno o zadanom vremenskom intervalu ili o pokretu.[240] Željela bih se osvrnuti ovdje na navedenu podjelu Linde Solay, a posebice na zadnju kategoriju – mikroenkapsulaciju. Uzimajući ovu podjelu kao važeću (što ona dijelom i jest) smatram da je potrebno napraviti pojedine preinake. Ako uzmemo u obzir da ova podjela predstavlja način korištenja mirisa u svrhu njegova prezentiranja, onda mikroenkapsulacija svakako spada pod kategoriju aplikacije mirisa. Sama mikroenkapsulacija proces je koji se koristi u svrhu apliciranja i nije ga potrebno, makar ne u ovoj podjeli, odvajati od kategorije aplikacije mirisa na objekte. Prema navedenoj podjeli, uz objašnjene dopune u kategorizaciji, izrađena je tablica u kojoj su navedena sva djela iz prethodnih poglavlja prema načinu uporabe mirisa u svrhu njihova nastanka (Tablica 1.).

METODE IZLAGANJA (UPORABE) MIRISA U OLFAKTORNOJ UMJETNOSTI	
	Caflo Yrot, *Odorgraph*

[235] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 38.
[236] Usp. Isto, str. 39.-50.
[237] Usp. Isto, str. 39.-43.
[238] Usp. Isto, str. 45.-47.
[239] Usp. Isto, str. 47.-48.
[240] Usp. Isto, str. 48.-49.

MATERIJALI KOJI EMITIRAJU MIRIS	Meret Oppenheim, *Das Frühlingsfest*
	Ed Kienholz, *The Beanery*
	Dieter Roth, *Staple Cheese (A Race)*
	Roelof Louw, *Soul City*
	Mario Merz, *Che Fare?*
	Mario Merz, *Solitario solidale*
	Mario Merz, *Sit- In*
	Mario Merz, *Dal miele alle ceneri*
	Jan Fabre, *De lente komt eraan*
	Joseph Beuys, *Olivestone*
	Richard Wilson, *20:50*
	Damien Hirst, *Crematorium*
	Clara Ursitti, *Pheromone Link TM*
	Oswaldo Macia, *Confession*
	Peter de Cupere, *Soap City*
	Ernesto Neto, *Anthropodino*
	Christina „Goldie“ Poblador, *In Tune Both Poles of East and West*
	Christina „Goldie“ Poblador, *Venus Freed*
	Nipan Oraniwesna, *Ghost Skin*
APLIKACIJA MIRISA NA OBJEKTE	Angela Ellsworth, *Actual Odor*
	Eduardo Kac, *Aromapoetry*
	Peter de Cupere, *Invisible (Scent) Paintings*
	Sissel Tolaas, *FEAR 01/21- Smell of Fear /Fear of Smell*
	Gayil Nalls, *World Sensorium*
	Oswaldo Macia, *Ten Notes for a Human Symphony*
	Maki Ueda, *Olfactoscape*
	Sue Corke i Hagen Betzwieser, *Moon, scratch&sniff*
	Luca Vitone, *Imperium*
	Nobi Shioya, */7S/*
	Oswaldo Macia, *Calumny*
	Maki Ueda, *The Juice of War*
	Peter de Cupere, . *Garbage City- Holiday Park*
	Peter de Cupere, *PTDB- Tree Virus*
	Peter de Cupere, *Flower Fragum Cardamomi*
	Marcel Duchamp, *Belle Haleine- Eau de Voilette*

UPORABA ZATVORENIH KONTEJNERA	Takako Saito, *Smell Chess*
	Takako Saito, *Spice Chess*
	Gayill Nalls, *Fire, Air, Earth, Water*
	Eduardo Kac, *Osmoboxes*
	Anna- Sabina Zürrer, *Solitude*
	Anna- Sabina Zürrer, *Sich Sammeln*
	Silvio Vujičić, *Perfume*
	Christina „Goldie“ Poblador, *May Puno sa Dibdib ng Kamatayan*
	Christina „Goldie“ Poblador, *Fragrance of Marikina River*
	Oswaldo Macia, *The Library of Cynicism*[241]
	Maki Ueda, *Olfactory Labyrinth Ver. 1.1*
UPORABA RASPRŠIVAČA MIRISA	Bill Viola, *Il Vapore*[242]
	Clara Ursitti, *The Smell of Fear*
	Clara Ursitti, *Sub Club, August 8th 1998*
	Clara Ursitti, *Monument*
	Anna-Sabina Zürrer, *Forest*
	Nadia Wagner, korištenje mirisa hrastova lišaja na izložbi *Recent addition to the permanent collection*
	Ani Liu, *Perfumes for Proust*
	Peter de Cupere, *Smoke Flowers*[243]
	Anicka Yi, *Immigrant Caucus*

Tablica 1: Metode izlaganja (uporabe) mirisa u olfaktornoj umjetnosti kod skupine umjetnika navedenih u 2. poglavlju

Već prema prethodno prikazanoj tablici jasno je da većina umjetnika još uvijek preferira korištenje materijala koji emitiraju mirise. Za pretpostaviti je da je uzrok tome činjenica da druge kategorije radova zahtijevaju još dodatno znanje na drugim područjima, prvenstveno znanosti, ili suradnju sa stručnjacima iz drugih disciplina i područja.

[241] U djelu *The Library of Cynicism* koriste se otvoreni kontejneri (akvariji).
[242] U djelu *Il Vapore* ne možemo govoriti o pravim raspršivačima jer se radi o isparavanju mirisa pri zagrijavanju materijala.
[243] U djelu *Smoke Flowers* ne možemo govoriti o raspršivačima mirisa, radi se naime o potpuno neobičnoj tehnologiji za koju nisam uspjela naći tehnički opis.

U daljnjim potpoglavljima pobliže ću objasniti samo one manje poznate metode (mikroenkapsulacija, *scratch&sniff*, *headspace* tehnologija i destilacija) kako bi se pojedini radovi mogli što bolje razumjeti.

5.1. Mikroenkapsulacija i *scratch&sniff*

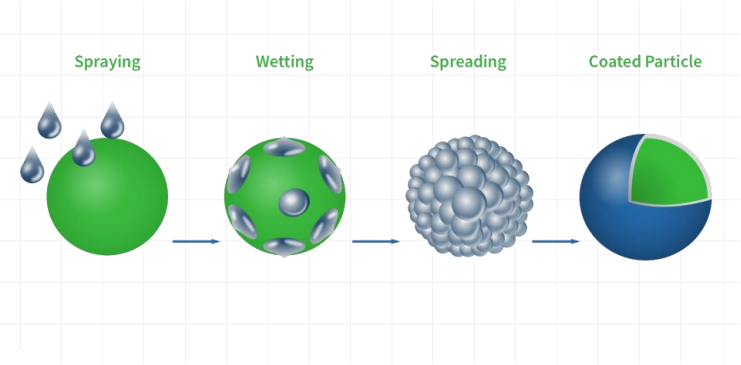
U velikom broju radova koji su navedeni u kategoriji mirisa koji se apliciraju na površinu korištena je metoda mikroenkapsulacije čiji počeci se vežu za 60-te godine 20. stoljeća.[244] Ovaj pojam označava „proces u kojem se aktivne tvari oblažu ekstremno malim kapsulama".[245] On se odvija tako da se u reaktor s vodotopivim polimerom dodaje mirisno ulje. Smjesa se izlaže velikom ubrzanju u kojem se čestice razbijaju na veličinu od 20 do 30 μm. U smjesu se potom dodaje katalizator, pri čemu se polimer odvaja od vode te oblaže čestice ulja (sl. 43).[246] Medij unutar polimernog omotača može biti u sva tri agregatna stanja: krutom, tekućem i plinovitom, a primjenjuje se u mnogim zanimanjima – medicini, industriji hrane, poljoprivredi, farmaciji. Veličina kapsula može varirati. Makrokapsule su kapsule veće od 5000 μm[247] – do sada u likovnim radovima nisam našla ni jedno djelo koje ih koristi. Mikrokapsule variraju između 0.2 i 5000 μm[248] i najčešće se primjenjuju pri izradi radova koji se apliciraju na odabrane površine. Nanokapsule su manjih dimenzija od 0.2 μm[249] – jedini poznati mi rad u kojem su ovakve kapsule korištene je *Aromapoetry* Eduarda Kaca.

Mikroenkapsulacija ipak nije završna faza pri izradi ovakvih radova. U radovima koji se vežu uz ovaj proces neizbježno se veže i *scratch&sniff* metoda koja je osmišljena 1965. godine, a do 1981. ova metoda počela se koristiti i za mirise. Dotada je njezina primjena bila ograničena na tisak s obzirom na to da je nastala kao zamjena za korištenje indigo papira pri izradi kopija.[250] Radi se o posebnoj vrsti printanja u kojem je sam print zasićen mirisom te procesom mikroenkapsulacije zatvoren unutar kapsula. Miris se ne može osjetiti sve dok podloga na koju je

---

[244] Usp. *Scratch and Sniff*, http://www.madehow.com/Volume-3/Scratch-and-Sniff.html (posjećeno 6. srpnja 2017.)
[245] Pablo Teixeria da Silva, Leadir Luy Martinis Fries, Cristiano Ragagnin de Menezes, Augusto Tasch Holkem, Carla Luisa Schwan, Évelin Francine Wigmann, Juliana de Olivera Bastos, Cristiane de Bona da Silva, „Microencapsulation: concepts, mechanisms, methods and some applications in food technology", u*: Ciência Rural*, 2014., str. 1304. U izvorniku: „process in which active substances are coated by extremely small capsules" (slobodan prijevod V. Šindilj). Članak je dostupan na mrežnoj stranici http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-84782014000701304 (posjećeno 6. srpnja 2017.)
[246] Usp. *Scratch and Sniff*, http://www.madehow.com/Volume-3/Scratch-and-Sniff.html (posjećeno 6. srpnja 2017.)
[247] Usp. Pablo Teixeria da Silva, Leadir Luy Martinis Fries, Cristiano Ragagnin de Menezes, Augusto Tasch Holkem, Carla Luisa Schwan, Évelin Francine Wigmann, Juliana de Olivera Bastos, Cristiane de Bona da Silva, „Microencapsulation, str. 1304.-1305.
[248] Usp. Isto, str. 1305.
[249] Usp. Isto, str. 1305.
[250] Usp. *Scratch and Sniff*, http://www.madehow.com/Volume-3/Scratch-and-Sniff.html (posjećeno 6. srpnja 2017.)

apliciran miris nije izložena mehaničkim procesima kao što je trljanje. Nedostatak ove metode je kratkotrajnost mirisa kojoj nikako ne ide u prilog činjenica da se miris treba dosta dugo sušiti.[251]

Slika 43: Pojednostavljeni prikaz procesa mikroenkapsulacije

Preuzimajući podjelu Heike Rose, Solay navodi tri vrste primjene mikroenkapsulacije na papirnate podloge. Prva je primjena na mirisne trake (eng. *scented peel strips*) koje se sastoje od želatinozne mirisne tvari pomiješane s ljepilom[252] – gotovo da ovu tehniku možemo unutar svakodnevnog života povezati s gelovima protiv moljaca koji se koriste u ormarima. Nedostatak ove metode je kratkotrajnost. Druga metoda je već navedena i opisana *scratch&sniff* metoda. Treća metoda odnosi se na mirisne lakove i tinte koji se izrađuju tako što se u njih dodaju kapsule koje ne pucaju pri temperaturi tiskanja već prilikom mehaničkog djelovanja.[253] Prema Aliju Westcottu, direktoru *Marketing & Communication for Concord Litho*-a, ovakvi printevi mogu u *neoštećenom* obliku sačuvati miris do pet godina, a tvrtka *Metro-Scent Int*. pak tvrdi da miris može trajati četrdeset godina, pa čak i duže.[254]

5.2. *Headspace* tehnologija

Kako bi uhvatili i prezentirali pojedine mirise, umjetnici često posežu za *headspace* tehnologijom. Njome je otvorena mogućnost prikupljanja raznovrsnih promjenjivih mirisa u zraku.[255] Metoda je razvijena 1980-ih godina[256] zbog biljaka čije je branje zbog njihove rijetkosti

[251] Usp. Heike Rose, *Scent Encapsulated in Printed Products, New Technologies and Economic Developments*, 2007., str. 5. Članak dostupan na mrežnoj stranici: https://projekt.beuth-hochschule.de/fileadmin/projekt/sprachen/sprachenpreis/erfolgreiche_beitraege_2007/1._Preis_07_-_Scent_Encapsulated_in_Printed_Products_-_Heike__Rose.pdf (posjećeno 15. svibnja 2017.)
[252] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 61.
[253] Usp. Heike Rose, *Scent Encapsulated in Printed Products* 2007., str. 5.
[254] Usp. Isto, str. 6.
[255] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 68.
[256] Usp. *Inovation in Fragrance*, https://www.air-aroma.com/blog/innovation-in-fragrance (posjećeno 17. svibnja 2017.)

ili skupoće zabranjeno.[257] Osim toga koristi se u parfumerijskoj industriji umjesto pojedinih biljnih aroma koje su kemijski nestabilne.[258] Sintagma koja ju najbolje opisuje je *kamera za mirise* (eng. *smell camera*).[259] Ovaj uređaj se sastoji od staklenog kupoličastog oblika koji se stavlja na predmete (ili u prostor) na kojem se žele prikupiti mirisi, pri čemu se stvara zatvoreni prostor,[260] a mirisi se sakupljaju različitim vrstama *zamki.*[261] Mirisi se naknadno analiziraju postupkom spektrometrije masa[262] i kromatografije (GC-MS)[263] ili plameno-ionizacijskim detektorom (FID).[264] Obzirom da se dio mirisa ne može analizirati tom metodom, uzorak se desorbira[265] u dietil-eteru te se otopina analizira plinskom kromatografijom (GC).[266]

Uporaba *headspace* tehnologije pojavljuje se u opusima pojedinih umjetnika od kojih ću navesti nekoliko. Sissel Tolaas koristila je ovu tehnologiju u svom radu *FEAR 01/21- Smell of Fear /Fear of Smell* kako bi prikupila mirise ljudi u stanju straha, ali i prikupljanju mirisa gradova.[267] U sličnu svrhu ovu tehnologiju koristila je i umjetnica Kate McLean u svom projektu *Smellmap: Amsterdam* iz 2014. godine u kojem je sudjelovalo više ljudi obilazeći grad Amsterdam te pokušavajući *uloviti* mirise amsterdamskih ulica, koje je potom rekreirala u suradnji s *International Flavours & Fragrances*.[268] Peter de Cupere je također u suradnji s istom kompanijom izradio djelo *The Smell of a Stranger* (2015.; cvijeće, kavezi, mirisi) u kojem se

---

[257] Usp. Paul Bennet, *Curious About... Hedspace Technology*, 2011., http://curiositychronicles.tumblr.com/post/6171760725/curious-about-headspace-technology (posjećeno 17. svibnja 2017.)

[258] Usp. Jenn Savedge, *Thanks to „headspace" technology you'll soon know what Mars smells like*, 2016., https://www.mnn.com/green-tech/research-innovations/blogs/thanks-headspace-technology-youll-soon-know-what-mars-smells (posjećeno 17. svibnja 2017.)

[259] Usp. Paul Bennet, Curious About... Hedspace Technology, 2011., http://curiositychronicles.tumblr.com/post/6171760725/curious-about-headspace-technology (posjećeno 17. svibnja 2017.)

[260] Usp. Jenn Savedge, *Thanks to „headspace" technology you'll soon know what Mars smells like,* 2016., https://www.mnn.com/green-tech/research-innovations/blogs/thanks-headspace-technology-youll-soon-know-what-mars-smells (posjećeno 17. svibnja 2017.)

[261] Usp. Robin Clery, „Natural Product Analysis in the Fragrance Industry, Headspace Collection", u *The Chemistry of Fragrances, From Perfumer to Consumer 2nd Edition* (urednik Charles S. Sell), The Royal Society of Chemistry Cambridge, UK, 2006., str. 225.- 226.

[262] Instrumentalna analitička tehnika kojom se određuje relativna masa i količina iona nastalih ionizacijom atoma i molekula te raspadom ioniziranih molekula nekog uzorka

[263] Fizikalno-kemijska tehnika odjeljivanja, u kojoj se sastojci smjese raspoređuju između dviju faza, od kojih je jedna nepokretna, a druga pokretna.

[264] Jedan od najosjetljivijih i najpouzdanijih detektora, maseno- osjetljivi detektor.

[265] Fizičko-kemijski proces uklanjanja apsorbirane ili adsorbirane tvari.

[266] Usp. Robin Clery, „Natural Product Analysis in the Fragrance Industry The Headspace Approach", u *The Chemistry of Fragrances, From Perfumer to Consumer 2nd Edition* (urednik Charles S. Sell), The Royal Society of Chemistry Cambridge, UK, 2006., str. 216.-218.

[267] Usp. *Sissel Tolaas, scent artist – out of the bottle*, http://www.nstperfume.com/2011/02/15/sissel-tolaas-scent-artist-out-of-the-bottle/ , (posjećeno 7. srpnja 2017.)

[268] Usp. Kate McLean, *Smellmap: Amsterdam – Olfactory Art & Smell Visualisation*, 2014. Tekst je dostupan na mrežnoj stranici: http://visap.uic.edu/2014/papers/18_McLean_Smellmap_VISAP2014.pdf (posjećeno 7. srpnja 2017.)

događa sraz vizualnog i olfaktornog – cvijeće koje miriše na znoj, mrtva tijela, spermu, novac.[269] Headspace tehnologiju koristio je i Oswaldo Maciá u *Ten Notes for a Human Symphony*.[270]

5.3. Destilacija

Destilacija je proces kojim se separacijom pod utjecajem pare ili topline iz krutih tvari i tekućina razdvajaju sastojci.[271] Proces je na području Europe poznat od 11. stoljeća, ali prva europska rasprava o destiliranju je nastala je u 14. stoljeću.[272] Počeci same destilacije sežu ipak dalje u prošlost, sve do egipatske, indijske i perzijske kulture oko 2000. godine prije nove ere.[273] Destilacija je jedan od tri načina ekstrakcije prirodnih sastojaka za parfeme – druge dvije su tiještenje i ekstrakcija u otapalu.[274] U odnosu na ekstrakciju mirisnih komponenti za parfemsku industriju[275] destilaciju možemo podijeliti na suhu i parnu destilaciju te hidrodifuziju. Suha destilacija koristi se uglavnom za dobivanje ulja iz drvenastih materijala za koje je potrebna jako visoka temperatura. Parna destilacija vrši se djelovanjem pare na materijal. Para obogaćena eteričnim uljima se u tikvici za destilaciju odvaja na temelju različitih gustoća (sl. 44).[276]

---

[269] Usp. *Artist 'Scent Engineers' Plants To Smell Like Dead Bodies, Sperm And Air Pollution* http://www.huffingtonpost.com/2015/05/13/peter-de-cupere-scent_n_7274034.html (posjećeno 7. srpnja 2017.)

[270] Usp. Oswaldo Maciá, Ten Notes for a Human Simphony, 2009., http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Ten%20Notes%20-%20text.html (posjećeno 28. Srpnja 2017.) Više o djelu vidi u poglavlju: *3.2.1. Olfaktorna umjetnost u kojoj je jedina komponenta miris*.

[271] Usp. *Destilacija*, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14783 (posjećeno 27. srpnja 2017.)

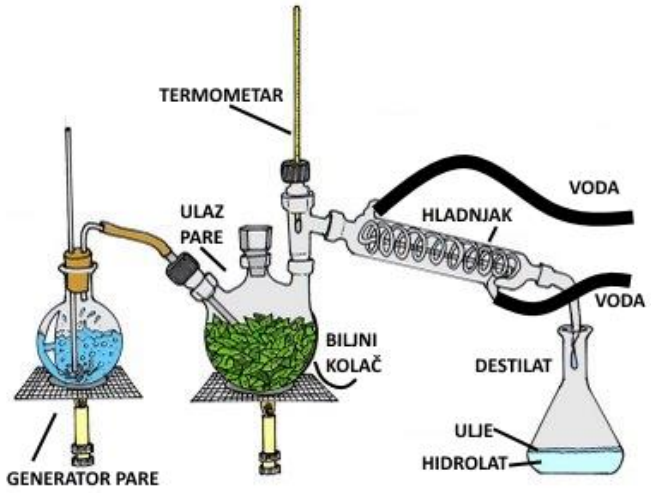
[272] Usp. David H. Pybus, „The History of Aroma Chemistry and Perfume, The Age of Alchemy", u *The Chemistry of Fragrances, From Perfumer to Consumer 2nd Edition* (ur.) Charles S. Sell, The Royal Society of Chemistry Cambridge, UK, 2006., str. 11.

[273] Informacija se može pronaći u skriptama za predavanje prof. dr. sc. Igora Jerkovića (Kemijsko- tehnološki fakultet u Splitu). Skripta za ovo predavanje zaprimljena je na osobnu e- mail adresu.

[274] Usp. Charles Sell, „Perfumery Materials of Natural Origin, Extraction of Natural Perfume Ingredient", u *The Chemistry of Fragrances, From Perfumer to Consumer 2nd Edition* (ur.) Charles S. Sell, The Royal Society of Chemistry Cambridge, UK, 2006., str. 11.

[275] Referiram se na korištenje destilacije u parfumeriji zbog sličnosti u korištenju finalnih produkata.

[276] Usp. Charles Sell, „Perfumery Materials of Natural Origin, Distillation", u: *The Chemistry of Fragrances, From Perfumer to Consumer 2nd Edition* (ur.) Charles S. Sell, The Royal Society of Chemistry Cambridge, UK, 2006., str. 34.-35.

Slika 44: Pojednostavljeni prikaz aparature za destilaciju

„Hidrodifuzija je u osnovi modifikacija destilacije parom tako da omogućuje kraće vrijeme procesuiranja, veći prinos i bolju ekonomiju vodene pare. Razlikuje se od konvencionalne destilacije parom u tome da se para uvodi na vrhu kontejnera, prolazi kroz sloj biljnog materijala smješten na roštilju (rešetkama) i kondenzuje ispod ekstrakcionog sloja.“[277]

U niže prikazanoj tablici se nalaze djela u kojima se sa sigurnošću može potvrditi da je korištena destilacija. Pretpostavljam da je broj ipak veći, no nema podataka kojim bi mogla potkrijepiti tu pretpostavku.

[277] Erdal Mršić, *Destilacija eteričnih ulja*, 2015., https://documents.tips/documents/destilacija-etericnih-ulja.html (posjećeno 27. srpnja 2017.)

Umjetnička djela u čijoj izradi je korišten proces destilacije
Gayil Nalls, *World Sensorium*
Anna-Sabina Zürrer, *Solitude*
Anna-Sabina Zürrer, *Forest*
Nadia Wagner, korištenje mirisa hrastova lišaja na izložbi *Recent addition to the permanent collection*
Silvio Vujičić, *Perfume*
Ani Liu, *Perfumes for Proust*

Tablica 2. Umjetnička djela u čijoj izradi je korišten proces destilacije

6. Problemi pri izlaganju olfaktornih radova

S obzirom da je olfaktorna umjetnost relativno novo polje u vizualnim umjetnostima, ona se još uvijek susreće s mnogim problemima prilikom izlaganja. Neki od problema proizlaze iz specifičnosti samog medija, dok su ostali posljedica još uvijek smanjenog uvida u ovakvu vrstu umjetnosti.

6.1. Problemi pri izlaganju olfaktornih radova kao posljedica nedovoljnog znanja na polju olfaktorne umjetnosti

Jedan od primjera koji dobro opisuje problem smanjenog poznavanja jest manjak edukacije direktora i kustosa muzeja. To se vidi na primjeru s umjetnicom Clarom Ursitti. Direktor muzeja je naime bez njezina pristanka odlučio smanjiti miris, jer je smatrao da je presnažan za publiku.[278] U ovakvom je slučaju jako bitna komponenta, kako ju Solay navodi, fleksibilnost, odnosno sposobnost stvaranja kompromisa i dogovora između umjetnika i kustosa prilikom postavljanja radova.[279] Uspješni primjeri takve suradnje mogu se pronaći kod umjetnika kao što su Maki Ueda i Peter de Cupere. Maki Ueda u intervjuu sa Solay ističe kako je poželjno dati detaljne upute galerijskom osoblju o održavanju i izlaganju radova. S obzirom na svoja iskustva umjetnik Peter de Cupere u svoje ugovore s galerijama nadodaje i obveznu minimalnu količinu mirisa pri izlaganju svojih djela.[280]

„Osim toga što se muzeji i galerije susreću sa specifičnim problemima pri izlaganju olfaktornih radova jednako tako susreće ih i likovna kritika, djelomično zbog nedostatka odgovarajućeg vokabulara, djelomično zbog nedostatka povijesne tradicije, no i zbog toga što likovna kritika, kao i publika, ima jako malo iskustva s olfaktornom umjetnošću.“[281] Ne čudi stoga što se u nedostatku znanja o ovom aspektu kritika okreće prema vizualnim učincima djela (ukoliko oni postoje).

---

[278] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 10.
[279] Usp. Isto, str. 84.
[280] Usp. Isto, str. 90.
[281] Yulia Kriskovets, Larry Shiner, „The Aesthetics of Smelly Art“ (2007.), str. 282. U izvorniku (Yulia Kriskovets, Larry Shinner): „If galleries and museums often face unique problems in exhibiting olfactory art, art critics Claire, made many instances of her perfume as artworks and sold them in a rather commercial fashion does not remove them from the face difficulties, partly because of the limitations of olfactory vocabulary and the absence of a historical tradition, but also due to the fact that most art critics, like the public, have little experience of specifically olfactory.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

Nadalje, osvrnula bih se na muzejsku praksu Jorvik Centra u Yorku. Preuzimajući tehnologiju sličnu onoj prisutnoj u dječjim knjigama gdje su istodobno prisutni i mirisi, Jorvik Centre u Yorku je 1984. godine u svoj postav uveo i mirise,[282] kako bi posjetitelji mogli što bolje stvoriti mentalnu sliku s vikinškog arheološkog iskopa Coppergatea.[283] Pisac Mark Jenner (Ujedinjeno Kraljevstvo) naglašava kako se mirisi u muzejskim postavima često koriste u šaljivom tonu i da očigledno još uvijek ne pripadaju svijetu potpuno ozbiljne učenosti. Može se to potvrditi i izjavom Jennera koji navodi kako ljudi generalno prezentacije koje uključuju mirise smatraju prikladnijima za djecu, nego za ozbiljnu publiku.[284] Ovakvom tipu problema uzrokovanih neznanjem pripada i manjak svjesnosti o konstantnoj prisutnosti mirisa. Unatoč tome što smo njima okruženi, vrlo često nismo svjesni njihova prisustva. Ta svijest se budi isključivo ako se nađemo u prisustvu iznimno intenzivnog miris, a čak i tada naš njuh se adaptira te ga mi prestajemo percipirati.[285] Treći problem je siromaštvo vokabulara koji bi opisao mirise.[286]

Ako promislimo shvatit ćemo da pri opisu mirisa često koristimo pridjeve svojstvene za opise nekih drugih senzornih doživljaja (npr. svjež miris, vlažan miris) ili usporedbe s objektima koji proizvodi određen miris (npr. kao jagoda, kao ruža).

Za razliku od zapadnjačkog siromaštva pojedina plemena itekako dobro znaju razlikovati i imenovati određene mirise. I dok Caro Verbeek ovu situaciju objašnjava time što mirisi, za razliku od sluha i vida, ne ostavljaju prostor za promišljanje o senzaciji s obzirom da limbički sustav daje instantnu povratnu informaciju,[287] drugo objašnjenje bilo bi evolucijsko – genetičar Doron Lancet (Izrael) napominje kako je razlog promjena u olfaktornom sustavu činjenica da je njuh postajao sve manje esencijalan u preživljavanju te su se sukladno prirodnim zakonitostima u čovjeku dogodile mnoge mutacije.[288] Još jedan od problema koji Linda Solay veže za olfaktornu umjetnost je manjak kontrole koji imamo nad osjetilom mirisa.[289] „Ljudi mogu sklapati oči pred veličanstvima, užasima, pred ljepotom, mogu zatvarati uši melodijama i obmanama. Ali ne mogu pobjeći mirisima. Jer miris je dahu brat. Zajedno s dahom on ponire u ljudska bića koja ne mogu

[282] Usp. Mark S. R. Jenner, „Follow Your Nose? Smell, Smelling and Their Histories“ u *The American Historical Review*, Svezak 116, Broj 2 (2011.), str. 336., članak preuzet s mrežne stranice: http://www.jstor.org/stable/23307699 (posjećeno 7. lipnja 2017.)
[283] Usp. *The Sights, Sounds and Smells of the Vikings are back in York*, http://www.medievalists.net/2017/04/sights-sounds-smells-vikings-back-york/ (posjećeno 8. lipnja 2017.)
[284] Usp. Mark S. R. Jenner, „Follow Your Nose?“, (2011.), str. 337.
[285] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 31.
[286] Usp. Isto., str. 33.
[287] Usp. Isto., str. 33.-34.
[288] Usp. *The Smelling Test: The genetics of olfaction*, http://www.independent.co.uk/news/science/the-smelling-test-the-genetics-of-olfaction-2192370.html (posjećeno 14. kolovoza 2017.)
[289] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 35.

pobjeći pred njim ako živjeti žele. I miris ulazi u svaku poru njihova bića, ravno u njihova srca i definira njihovo uzbuđenje i prezir, gađenje i požudu, ljubav i mržnju.“[290] Upravo ova rečenica jako dobro opisuje problematiku – mirise ne možemo izolirati iz vlastitog perceptivnog dosega, na svakoga će oni imati različit učinak te će u nekih možda buditi i loše osjećaje. Osobno ovo ne smatram problemom, već bogatstvom koje olfaktorna umjetnost nudi. Slično se događa i s ostalim osjetilima – zvukovi koji su ugodni jednoj osobi, drugoj mogu biti odbojni. Osim problema needuciranosti profesionalnog kadra, kritičar i kustos Jim Drobnick u intervjuu sa Solay navodi kao jedan od problema i nedovoljnu educiranost publike na polju olfaktorne umjetnosti. Kao zanimljivu činjenicu u ovom pogledu navodi razlike u racionalnoj i emocionalnoj percepciji mirisa.[291]

U razgovoru s umjetnicima prepoznala sam i pojedine probleme koji se javljaju prilikom izlaganja olfaktornih djela, a koji možda i nisu toliko očiti, ili makar nisu nešto na što bismo isprva obratili pozornost. Nalls tako potvrđuje problem neprimjerenosti većine galerija izlaganjima olfaktorne umjetnosti, te kritizira pokušaje da se pojedine radove marketinški oblikuje i iskoristi. Osim toga, Nalls otvara još jedno novo pitanje, a to je nesmotrenost ljudi koja pokušava djelovati na polju olfaktorne umjetnosti, nerazmišljajući pretjerano o posljedicama koje sintetički mirisi imaju na prirodu ljude.[292] Oswaldo Macia naglašava jedan zanimljiv problem, a to je tržište umjetnina na kojemu olfaktorna umjetnost još uvijek nije dobila svoje mjesto. Povlači paralelu između marketinške vrijednosti te umjetničke vrijednosti. Na pitanje što misli koji je razlog tomu, Oswaldo daje odgovor koje u generalnom ljudskom poimanju umjetnosti ima smisla, a to je da olfaktorna umjetnost nema težinu, teško je mjerljiva i samim time poluapstraktna u svom postojanju.[293]

6.2. Problemi pri izlaganju olfaktornih radova kao posljedica specifičnosti medija

Druga skupina problema je ona koja proizlazi iz specifičnosti medija. Ovo polje ostavlja prostora istraživanjima i usavršavanjima kako bi se izlagački uvjeti i mogućnosti mogli

[290] Patrick Süskind, *Perfume. The story of a murderer*. Preuzeto s mrežne stranice: http://kadebg.com/wp-content/uploads/2010/07/perfume-patrick-suskind.pdf, u izvorniku (Patrick Süskind): „For people could close their eyes to greatness, to horrors, to beauty, and their ears to melodies or deceiving words. But they could not escape scent. For scent was a brother of breath. Together with breath it entered human beings, who could not defend themselves against it, not if they wanted to live. And scent entered into their very core, went directly to their hearts, and decided for good and all between affection and contempt, disgust and lust, love and hate.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

[291] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 112.

[292] Osobni intervju s Gayil Nalls proveden pismeno putem e- maila 21. srpnja 2017.

[293] Osobni intervju s Oswaldo Maciom proveden preko skype-a 26. lipnja 2017.

optimizirati. Nažalost, još uvijek je jako malo dostupnih informacija o izazovima izlaganja olfaktornih djela.[294]

Drobnick navodi kako se u umjetnosti miris čita kao oblik nečistoće, što rezultira time da se olfaktorna djela smatraju opasnima i sumnjivima.[295] U obzir treba uzeti i već postojeći miris prostorije,[296] u pogledu kojeg Drobnick, parafrazirajući Hans J. Randisbachera, navodi kako se prije uvođenja mirisa u izložbeni prostor on prvo treba očistiti od svojstvenog mirisa.[297] Još nekoliko autora navodi slične pristupe pri postizanju što boljih uvjeta za izlaganje olfaktornih radova. Solay iznosi dvije stavke bitne za izlaganje olfaktorne umjetnosti: kontrolu protoka zraka (neki radovi podliježu kontroliranju protoka dok neki prate protok zraka u samoj prostoriji) i dimenzije prostora. Primjerice, prostor s višim stropovima zahtijevat će veću količinu mirisa. Stoga se pri suradnji sa stručnjacima rade točni proračuni u pogledu izlaganja djela, što je i preporučljivo.[298] Temperatura i vlažnost prostorije također igraju važnu ulogu, s obzirom na utjecaj na ponašanje molekula mirisa. Naime, pri višoj temperaturi prostorije molekule se brže kreću i miris se intenzivira, dok se pri nižim temperaturama molekule usporavaju.[299] I količina otvora na izložbenom objektu uvjetuje promjene u potrebnoj količini mirisa u sklopu umjetničkoga djela. Solay pojam ulaza (eng. *access*) izdvaja od kategorija cirkulacije zraka i dimenzija, za što osobno smatram da nije potrebno te da pitanje otvora može biti prebačeno pod te iste dvije kategorije. Ista autorica također naglašava utjecaj klimatizacije prostorije i broj posjetitelja – veći broj posjetitelja zahtijeva veću količinu mirisa.[300] Stručnjaci trebaju paziti i na ponašanje mirisa – potrebno je imati u vidu da se lakše molekule penju prema stropu, dok teže padaju na pod. U ovom slučaju alkoholna otopina sjedinjuje molekule i ponaša se kao svojevrstan posrednik.[301]

Anne Nieuwhof navodi četiri glavna izazova pri izlaganju olfaktornih radova. Kao prvi ističe: „Jedan od izazova jest kako stabilno postaviti mirise u prostor.“[302] Naime, svojstva mirisa ne dopuštaju njegovo izoliranje na određenoj točki u prostoru i ako postoji više radova s

---

[294] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 66.
[295] Usp. Isto, str. 27.
[296] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 89.
[297] Usp. Jim Drobnick, *Reveries, Assaults and Evaporating Presences: Olfactory Dimensions in Contemporary Art,* (preuzeto iz časopisa PARACHUTE, br. 89, 1998.), http://www.david-howes.com/senses/Drobnick.htm (posjećeno 8. lipnja 2017.)
[298] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 86.-87.
[299] Usp. Isto, str. 87.
[300] Usp. Isto, str. 88.
[301] Usp. Isto.
[302] Anne Nieuwhof, *Olfactory Experiences in Museums of Modern and Contemporary Art , SMELL AS A NEW CURATORIAL STRATEGY*, diplomski rad, Leiden, Arts & Culture, 2016.-2017., str. 29. U izvorniku (Anne Nieuwhof): „One of the challenges is to determine how to steadily position odors in space.“ (slobodan prijevod V. Šindilj)

mirisima, dogodit će se njihovo miješanje. Drugi izazov je „procjena gustoće mirisa u prostoriji.“[303] Bitno je pritom istaknuti kako neurolog i stručnjak za percepciju mirisa Andreas Keller prvi naglašava kako su subliminalni mirisi utjecajniji od onih koji su očigledni, no da posjetitelji sasvim razumljivo ne žele platiti nešto što ne mogu ni na koji način osjetiti.[304] Treći izazov koji navodi Nieuwhof je „održavanje mirisa [...] primjetnim posjetiteljima muzeja.“[305] Pritom naglašava kako je to posebno izazov u muzejima, s obzirom na njihovu *mikroklimu* koja ne odgovara održivosti mirisa kojima najbolje odgovara visoka temperatura i vlažnost. Nieuwhof zato predlaže određivanje pauze između otpuštanja različitih mirisa ili omogućavanje posjetiteljima da sami neutraliziraju miris (npr. tegle sa zrnima kave koje se otvaraju po potrebi).[306] Ovakva metoda primjenjiva je na dio radova, no mijenjanje tehničkih dijelova rada uzrokuje i mijenjanje u konceptu, što nije poželjno. Solay u ovom pogledu predlaže tri različita načina kontroliranja mirisa. Prvi način je lokalno ispuštanje mirisa koje može biti pokrenuto ručno ili detektorom pokreta.[307] Druga navedena metoda je odjeljivanje prostorija zidovima, a treća je postavljanje instalacije tako da se pazi na kombinacije radova kako ne bi došlo do neželjene interakcije.[308] Potrebno je ponovo naglasiti ipak da svaki prostor sadrži svoj određen miris, stoga umjetnici takvo stanje od samog početka moraju imati na pameti kako bi mogli razmotriti, prilagoditi i odlučiti o prostoru u kojem će izlagati svoj rad.[309] Kao četvrti izazov pri izlaganju olfaktornih djela Nieuwhof naglašava važnost uzimanja u obzir „etičkih aspekata i limitiranje mirisa“.[310]

U intervjuu sa Solay, Caro Verbeek iznosi problem međusobne interakcije umjetničkih djela pri čemu jedno djelo u prisustvu drugoga postaje *kontaminirano*, odnosno dobiva novi kontekst. Njena izjava odnosila se na utjecaj olfaktornog umjetničkog rada na *konvencionalna* djela. Jim Drobnick pak naglašava još jedan praktičan problem kod izlaganja, a to je opasnost od toga da se prilikom izmjena mirisa na jednom radu stvori *mirisna juha* (eng. *smell soup*).[311] Isti problem postavljanja granica pri izlaganju radova te kako ih međusobno odvojiti ističu i

[303] Isto, str. 30. U izvorniku (Anne Nieuwhof): „assess the density of odor concentration“. (slobodan prijevod V. Šindilj)
[304] Usp. Isto, str. 30.
[305] Isto, str. 31. U izvorniku (Anne Nieuwhof): „keeping the odor[...] perceptible for the museum’s audience“. (slobodan prijevod V. Šindilj)
[306] Usp. Isto, str. 31.
[307] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 78.
[308] Usp Isto, 2012., str. 80.-81.
[309] Usp. Isto, str. 84.
[310] Anne Nieuwhof, *Olfactory Experiences in Museums of Modern and Contemporary Art*, 2016.-17., str. 31. U izvorniku (Anne Nieuwhof): „ethical aspects and limitations of smell“. (slobodan prijevod V. Šindilj)
[311] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 77. Pojam *smell soup* je izvorno pojam koji je osmislio Robert Blackson.

Faldenkrais[312] terapeutkinja Yulia Kriskovets i profesor filozofije i umjetnosti dr. Larry Shiner. Osim toga, oni naglašavaju i važnost reguliranja mirisa u smislu slaganja određenih mirisnih *kompozicija*, pri čemu paralelu možemo povući sa skladanjem u glazbi u kojoj je ipak lakše razlikovati pojedine glazbene strukture nego pojedine komponente koje sačinjavaju određenu mirisnu *fuziju*.[313] Problem nedostatka jasne strukture, kao kod primjerice glazbenih nota, ističe i Solay navodeći citate te parafrazirajući pisce koji su se bavili estetikom te kojima opravdava ovu točku problematike. Ona smatra da su mirisi sami po sebi previše jednostavni da bi se o njima kontempliralo i stoga oni ne mogu pripadati estetskim užicima. Osim toga, mirisima se ne može upravljati, ne može ih se postavljati u određeni red, ne mogu se postaviti kontrasti, harmonija ili bilo kakva dinamika kao što je to slučaj s notama.[314] Problem *komponiranja* mirisa djelomično je točan zbog efemernosti samog medija, no ipak treba imati na umu da je *komponiranje* mirisa nešto na čemu se zasniva kompletna parfumerijska industrija. Uzimajući u obzir razlike između visokih, srednjih i baznih nota možemo zaključiti da je *komponiranje* ipak moguće.[315] Ipak, tehnologija i njena uporaba ovisi o samoj ideji umjetnika koja određuje koliko je određen pristup adekvatan i koliko pridonosi ostvarenju zamisli. Jedan od ključnih problema koji se donekle može nastaviti na priču o *komponiranju* jest to što se osoba nakon nekoliko minuta adaptira na miris te ga više ni ne može prepoznati kao nešto distinktivno.[316]

Također, do problema se dolazi i pri samom pristupu održavanju olfaktornih djela koje se umnoge se razlikuje od rada do rada. Dok nekim radovima nije potrebno održavanje kod nekih je potrebno svakodnevno paziti (npr. dodavanje tekućina u difuzere). Ovisno o konceptu rada, katkada se rad ostavi bez održavanja, kako bi se njegov miris transformirao tijekom same izložbe. Drobnick ističe kako se apsolutno treba uzeti u obzir zdravstvena sigurnost osoblja koje je u kontaktu s umjetničkim djelom. Ipak, pitanje zaštite osoblja daleko je teže kod ovakvog tipa umjetnosti, s obzirom na to da je nemoguće izolirati se od udisanja.[317]

U razgovoru s Maki Uedom uočila sam da postoji još jedan problema pri izlaganju olfaktornih radova – čuvanje ekstrakata. Ueda ističe kako se ekstrakti katkad pokvare čak i u toku same izložbe. Osim toga, događalo se i da umjetnici odbiju ponudu za ponovno izlaganje

---

[312] „Feldenkrais metoda je kreativna pedagoška metoda rada s tijelom utemeljena na prirodnoj sposobnosti učenja koju ima ljudski nervni sustav.“ *Faldenkrais metoda*, http://feldenkrais.hr/, (posjećeno 30. siječnja 2018.)

[313] Usp. Yulia Kriskovets, Larry Shiner, *„The Aesthetics of Smelly Art*“ u 2007., str. 278.

[314] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 29. , Soaly parafrazira Jim Drobnicka, Monroe C. Beardsleya, A.T. Winterbournea, Sidney Zinka, Davida Pralla i Harold Osbornea.

[315] Usp. *What are top notes, heart notes and base notes? Fragrance notes explained*., http://www.perfume.org/all-about-perfume/what-are-top-notes-heart-notes-and-base-notes-fragrance-notes-explained (posjećeno 29. srpnja 2017.), visoke note prve isparavaju, srednje note predstavljaju „srce“ parfema, a bazna nota se osjeća još dugo nakon što visoka nota ispari.

[316] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 31.

[317] Usp. Isto, 2012., str. 92.

rada, jer izrada novog ekstrakta oduzima previše vremena. Navedeni problem jedan je od onih o kojem se raspravljalo na *Experimental Scent Summit*-u 2017. godine u Berlinu.[318]

Osobno bih u problematiku, iz aspekta kako studenta Akademije likovnih umjetnosti, tako i promatrača, navela još jedan problem koji me osobno zaokuplja kod radova kojima je jedina komponenta miris s kojim je cilj senzorno transportirati osobu te kojih je više u jednoj prostoriji. Koliko intenzivan i vjerodostojan može biti rad gdje je naše senzorno transportiranje usmjereno u više pravaca, ako uzmemo u obzir da će svaki miris evocirati različita sjećanja i emocije? Usmjeravanje pažnje na više različitih mirisa generalno bi moglo pridonijeti smanjenju fokusa, a samim time težina rada se rasplinjuje i brže nestaje izjednačavajući težinu umjetničkog rada s pukim isprobavanjem mirisa pri odlasku u drogeriju.[319]

Mnogo je područja koja ostavljaju mjesta propitkivanju i djelovanju, a rješavanje ovih problema znači napredak u olfaktornoj umjetnosti, izlaganju i samom poimanju ovakvih radova.[320]

[318] Osobni intervju s Maki Uedom proveden preko skype-a 16. svibnja 2017. Više o samom sastanku na mrežnoj stranici http://artandolfaction.com/projects/2017-experimental-scent-summit/.
[319] Na ovo razmišljanje potaknuo me rad Eduarda Kaca *Olfactoscape*.
[320] Usp. Linda Solay, Scent in Contemporary Art, 2012., str. 36.-37.

7. Projektna nastava – Olfaktorna umjetnost u teoriji i praksi

7.1. Struktura, metoda rada i ciljevi

Radionica je namijenjena učenicima četvrtih razreda srednje škole. Odvija se u drugom polugodištu te traje ukupno 14 tjedana, točnije 11 radnih tjedana s periodima pauze kako bi se učenicima omogućila kvalitetna priprema sadržaja.

Maksimalan broj sudionika na radionicama je petnaest, a oni bi bili podijeljeni u tri grupe. Grupa 1 (u daljnjem tekstu G1) proučavala bi olfaktornost kroz povijest umjetnosti te tijekom perioda radionice vodila „zapise" o svojim iskustvima mirisa, ali i o iskustvima drugih ljudi koja smatraju interesantnima. Oblik zapisa nije strogo definiran i može biti u obliku proze ili poezije, audio-zapisa, crteža i dr. G1 zadužena je i za pisanje osvrta na radove nakon odabira referentnih olfaktornih umjetničkih djela među kojima se potencijalno mogu naći radovi iz poglavlja *Povijest olfaktorne umjetnosti* ovog diplomskog rada.[321] Grupa 2 (u daljnjem tekstu G2) je zadužena za proučavanje teme olfaktornosti ali iz aspekta povijesti, filozofije i kulture. Grupa 3 (u daljnjem tekstu G3) je zadužena za istraživanje teme iz pozicije biologije, neurologije i kemije. Ova grupa je glavna zadužena u praktičnom dijelu[322] radionice za kemijske postupke kojima bi se pojedini miris mogao ekstrahirati. Bez obzira što samo prva grupa istražuje temu iz aspekta povijesti umjetnosti, kroz suradnju grupe taj segment se provlači i kroz izlaganja (ili proučavanja) ostalih grupa. Na primjer, učenici treće grupe dužni su objasniti i istražiti tehničke pristupe u pojedinim radovima (koliko to dostupnost informacija dopušta).

Učenike se o projektu obavještava usmeno i pismeno (internet stranica i oglasna ploča). Sama radionica počinje u trećem tjednu od početka nastave drugog polugodišta. Učenici se prijavljuju osobno ili e-mailom nastavniku likovne umjetnosti.

Nastava se načelno dijeli u dva dijela: devet tjedana namijenjenih teorijskom radu te pet tjedana namijenjenih praktičnom radu. Učenici samostalno izlažu svoja istraživanja na zadane teme te organiziraju izložbu. Naglasak je na samostalnom radu učenika te stoga u teorijskom dijelu nastavne sate izvode grupe učenika, s iznimkom uvodnog sata kojeg izvodi nastavnik.

---

[321] Pogledaj: *Peti tjedan: Olfaktorna umjetnost do 2000. godine*, *Šesti tjedan: Olfaktorna umjetnost nakon 2000. godine* i *Destilacija i ekstrakcija* i *Osmi tjedan: Mikroenkapsulacija, headspace i sratch&sniff tehnologija te njihova primjena u olfaktornoj umjetnosti*.

[322] Iako naziv „praktični" može obuhvaćati cjelokupnu radionicu s obzirom da je teorijski rad istraživački, u ovom diplomskome radu taj naziv odnosit će se na drugi dio radionice koji obuhvaća znanja stečena izvan okvira čistog teorijsko-istraživačkog rada.

Uvodni sat (90 minuta) služi kako bi se učenike pobliže upoznalo s temom te zadaćama svake skupine. Potom ih se, što je moguće više s obzirom na određen broj učenika svake grupe, dijeli prema preferencama u već navedene skupine. Objašnjava im se princip rada, očekivanja i vremenik te ih se upućuje na početne izvore i literaturu za obradu tema. Nastavnik pojašnjava pobliže i praktični dio koji se očekuje od učenika. Svaka grupa zadužena je za rad na tom dijelu u određenom periodu radionice kao i vođenju bilješki s predavanja. Nastavnik postavlja odabrani citat kako bi se pokrenule uvodne rasprave među učenicima koje će im biti dodatna motivacija za istraživanja, ali i stvaranje ideja za praktični dio radionice. Tjedan nakon uvodnog sata je slobodan kako bi se učenici adekvatno pripremili za prvo izlaganje. Treći tjedan G2 priprema izlaganje na temu *Olfaktornost kroz povijest, filozofiju i kulturu zapadnog svijeta* (90 minuta). Četvrti tjedan G3 izlaže svoja istraživanja na temu *Neurološka podloga olfaktivnih senzacija* (90 minuta). Peti tjedan G1 izlaže temu *Olfaktorna umjetnost do 2000. godine* (90 minuta). Nakon ovog predavanja učenici G2 dužni su odabrati rad na koji će se referirati svojim kreativno-umjetničkim djelom. Šesti tjedan G2 prezentira temu O*lfaktorna umjetnost nakon 2000. godine* (učenicima se naglašava da djela koja koriste izrazito suvremene metode kao što su *headspace* tehnologija, mikroenkapsulacija i *scratch&sniff* ostavljaju za prezentaciju u osmom tjednu), a G3 *Destilacija i ekstrakcija* (90 minuta). G2 do idućeg predavanja ponovo odabire dva rada (jedan kao primjer metode ekstrakcije, a drugi kao primjer destilacije) iz svoje ovotjedne prezentacije na koja će se referirati svojim djelom. Sedmi tjedan se ne održava radionica kako bi se učenici mogli pripremiti za svoja iduća izlaganja. Osmi tjedan G1 i G3 zajedno prezentiraju temu *Mikroenkapsulacija, scratch&sniff i headspace tehnologija te njihova primjena u olfaktornoj umjetnosti* (90 minuta). Deveti tjedan se također ne održava nastava kako bi se učenici mogli pripremiti za razgovor s umjetnikom, detaljno proučiti njegov opus, osmisliti intervju, te način na koji bi taj intervju mogli potencijalno prezentirati u svojem završnom radu. Kroz taj tjedan učenici trebaju promisliti kako napraviti prezentaciju svojeg teorijskog rada na završnoj izložbi. Obrada podataka i izrada prezentacije traje paralelno s ostalim aktivnostima sve do trinaestog tjedna kada je potrebno imati izrađenu *PowerPoint* prezentaciju i strukturu izlaganja.

Od desetog tjedna započinje praktični dio rada s intervjuom pod nazivom *Razgovor s umjetnikom* (90 minuta), koji će se odvijati putem skype-a i snimati. Jedanaesti tjedan održava se terenska nastava u Institutu Ruđera Boškovića (180 minuta) gdje će se učenici u praksi upoznati s procesom destilacije (*Radionica destilacije*). Učenici to vrijeme koriste kako bi se sa

stručnjacima posavjetovali koje materijale od prikupljenih mogu destilirati.[323] G3 je zadužena za vođenje bilješki te fotografiranje procesa prilikom ovoga rada.

Trinaesti tjedan radi se na završavanju radova za izložbu, ovisno o tome što su učenici osmislili, održava se destilacija u prostoru škole u suradnji s nastavnikom/nastavnicom kemije, sumiraju se svi dosadašnji radovi, uređuju tekstovi i prezentacije (180 minuta). U četrnaestom tjednu postavlja se i priprema izložba prostor u prostorijama Muzeja za suvremenu umjetnost u Zagrebu (180 minuta), zajedno s nastavnikom te stručnim kadrom MSU-a.

Tijekom rada nastavnik s učenicima međusobno komunicira putem Google Groups-a, a razmjenu podataka vrše preko Google Drive-a. Svaka skupina koja izlaže obvezna je naći se s nastavnikom kako bi mu prezentirala okvirni plan, te dva dana ranije kako bi prezentirala dovršenu prezentaciju. Obveze grupa po pitanju izlaganja su izrada seminara, radnog materijala (ukoliko je potrebno) te *PowerPoint* prezentacije. Grupe također imaju i ostale obveze vezane uz naredni praktični dio.[324]

Cilj radionice je da učenici integriraju znanja s različitih polja kako bi se stvorilo sveobuhvatno, temeljito istraživanje. Na ovaj način učenici razvijaju sposobnost istraživanja, modificiranja, prilagodbe i sintetiziranja znanja u svrhu prezentacije informacija o određenoj temi, u ovom slučaju o olfaktornoj umjetnosti. Podjelom učenika na nekoliko grupa koje naizgled nisu vezane za likovnost učenici kroz praktičan rad argumentirano potvrđuju važnost integriranog djelovanja na različitim poljima kako prirodnih tako i društvenih znanosti, ali i umjetnosti. Osim toga, razvijaju sposobnost surađivanja i partnerskog rada. Raspravama se u učenicima razvija kritičko razmišljanje, sposobnost komunikacije, argumentiranja i slušanja. Praktičnim radom cilj je u učenicima inicirati individualnu kreativnost koja se, uz ispravan pristup, može primijeniti na različitim društvenim, umjetničkim i znanstvenim poljima.

U nastavku teksta nalaze se prijedlozi kako bi učenička izlaganja mogla izgledati. Osim toga, predložene su i vježbe i rasprave te oblik izložbe. Svi dijelovi, s izuzetkom uvodnog sata, u stvarnosti podliježu promjenama u sadržaju, ovisno o samim učenicima te njihovoj kreativnosti i usmjerenosti u pojedinim temama. Učenicima se za svaku nastavnu temu predlažu literatura i izvori koji su za pojedinu temu relevantni [Preporučena literatura i izvori]. [325]

[323] Radi se o materijalima koji učenici moraju sakupiti nakon radionice u šestom i osmom tjednu.
[324] O tome više u idućim potpoglavljima.
[325] Uglate zagrade ukazuju na priloge koji se nalaze na kraju ovoga diplomskog rada.

7.2. Teorijska nastava

Teorijski dio radionice omogućava učenicima proučavanje olfaktorne umjetnosti iz različitih aspekata. Cilj je učenike što kvalitetnije upoznati s temom kako bi se što adekvatnije moglo pristupiti praktičnom dijelu radionice.

7.2.1. Prvi tjedan: Uvodni sat

Nastavnik objašnjava radionicu, iznosi ciljeve te definira strukturu. Određuju se tri različite grupe i definiraju se obveze svake od njih te se učenicima dijeli Vremenik [Vremenik]. Slijedi rasprava te sama prezentacija. Predavanje započinje citatom: „Njuh je moćan vještac koji nas transportira tisućama milja i kroz sve godine koje smo proživjeli... mirisi, trenutni i prolazni, pune moje srce srećom ili grče nezaboravljenom tugom.“[326] Rasprava se potiče sljedećim pitanjima: *Koja je glavna poruka ovog citata? Vrijedi li on za vas? Jeste li imali takva iskustva? Možete li izdvojiti neka koja su upečatljiva? Jeste li ikada razmišljali o utjecaju koji na vas imaju mirisi? Jeste li ikada istražili što se zapravo događa s vašom memorijom? Jeste li naišli ikada na nekog umjetnika koji je možda imao sličnu preokupaciju? Zašto bi ovaj medij mogao biti interesantan umjetnicima? Kada biste sada, na prvu pomisao, morali izdvojiti nekoliko karakteristika koje su zanimljive i možda nedokučive u vezi s mirisom što biste naveli? Što mislite, na koji način miris može postati dio likovne umjetnosti? Imate li neke ideje?* Uvodna rasprava se završava te nastavnik kreće sa skraćenim uvodom u povijest olfaktorne umjetnosti s naglaskom na same početke s Marcel Duchampom, *Fluxusom* i pokretom *Arte Povera* koje će učenici detaljnije obraditi u petom tjednu izlaganja.[327]

Tijekom drugog tjedna učenici nemaju izlaganja već su zaduženi za pripremanje svojih prvih prezentacija.

---

[326] Mark Hughes, “Olfaction, Emotion & the Amygdala: arousal-dependent modulation of long-term autobiographical memory and its association with olfaction: beginning to unravel the Proust phenomenon?“ u *The Premier Journal for Undergraduate Publications in the Neurosciences,* 2004. Tekst je citiran u navedenom članku, originalno pripada književnici Helen Adams Keller. Preuzeto s mrežne stranice: https://pdfs.semanticscholar.org/5a9e/ffcaf9c4e7f74b76409b37a1afcbfa3fc23b.pdf?_ga=2.100667975.773480714.1502212625-1884864069.1502212625. (posjećeno 13. veljače 2017.). U izvorniku (Helen Adams Keller): “Smell is a potent wizard that transports us across thousands of miles and all the years we have lived… odours, instantaneous and fleeting, cause my heart to dilate joyously or ontract with remembered grief.” (slobodan prijevod V.Šindilj)

[327] Pogledaj poglavlje *Povijest olfaktorne umjetnosti* i *Olfaktorna umjetnost do 2000. Godine*.

7.2.2. Treći tjedan: *Olfaktornost kroz povijest, filozofiju i kulturu*

Za pripremu i izlaganje ove teme zadužena je G2. Kao prijedlog mogućeg oblika predavanja koristit ću dijelove navedene u prethodnim poglavljima,[328] uz dodatne informacije o nezapadnim kulturama koje nisu prezentirane ranije. Nakon izlaganja o zapadnjačkim kulturama započinje predavanje o nezapadnjačkom odnosu prema mirisima, prvenstveno kroz perspektive raznih plemena.[329]

Na početku nastavnoga sata izvodi se Vježba 1, kojoj je cilj potaknuti učenike na razmišljanje o mirisima koji su dio naše svakodnevice, a koje često upravo iz tog razloga ne percipiramo kao nešto bitno. Cilj vježbe je i potaknuti učenike da budu svjesniji stvari koje ih okružuju te da se kod njih potakne sposobnost zamjećivanja. Zadatak učenika je da samostalno osmisle svoj godišnji kalendar ovisno o mirisima koji karakteriziraju specifičan dio godine, s tim da se kalendar ne mora sastojati od 12 mjeseci. Svaki od mirisa koji će biti uklopljeni u kalendar učenici trebaju što je moguće bolje objasniti i opisati. Učenici imaju deset minuta da dovrše zadatak, nakon čega ih se proziva da pokažu svoje radove te se idućih deset minuta provodi analiza sljedećim pitanjima: *Razmišljate li ikada o mirisima koji nas okružuju? Koliko ste svjesni njihova prisustva? Na koji način kultura može oblikovati stavove o mirisima? Da li svjedočite tome u Hrvatskoj? Imate li neke primjere? Što mislite da li i unutar same Hrvatske postoje određene razlike u poimanju pojedinih mirisa? Da li su mirisi koje ste odabrali nešto za što smatrate da bi moglo biti nekakvo generalnije obilježje tog perioda ili su odabiri više osobni? Kakvi su stavovi prema tjelesnom mirisu danas?*

Za razliku od zapadne kulture u kojoj je osjetilo mirisa uvijek imalo sekundarnu važnost mnogim plemenima miris zauzima itekako bitnu poziciju. Narodi Andamana kalendar dijele po specifičnim mirisima bilja koje se pojavljuje u određenom periodu godine.[330] Oni mirise vežu za svijet duhova, smatrajući da ih intenzivni mirisi privlače. Antropolog Gilbert Lewis ovu važnost mirisa objašnjava geografski. Guste prašume ne dopuštaju preglednost, dok s druge strane, mirisi u uvjetima velike vlage i temperature postaju intenzivniji.[331] Amazonsko pleme Desana smatra kako svako pleme ima svoj miris kojim karakteristično odišu njihovi teritoriji, ali i mjesta kuda se kreću. Osim toga, čak i životinje imaju karakteristične mirise, pa tako one iz dubokih šuma

---

[328] Pogledaj *Značenje mirisa kroz povijest zapadnog društva* (*Antičko doba* i *Od ranog srednjeg vijeka do 19. stoljeća*).

[329] Primjeri prezentacije ovdje nisu izloženi kako bi se smanjila nepotrebna preopsežnost diplomskog rada, jer je sadržaj mogućih učeničkih prezentacija detaljno obrađen u prethodnim poglavljima. Prezentacije učenika održavale bi se s obveznim vizualnim predlošcima.

[330] Usp. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma*, 2003., str. 95.

[331] Usp. Isto, str. 97.-98.

imaju neugodan, mošusni vonj, dok one životinje koje obitavaju na prozračnijim mjestima imaju slatkasti i ugodan miris.[332] Bororo pleme iz Brazila razlikuje osam skupina mirisa od kojih su krajnje dvije skupine *jerimaga* (mošusni truležni miris) te *rukore* (slatkasti miris). *Jerimaga* spada u *raka* koja predstavlja životnu snagu koja se povezuje s tjelesnim tekućinama. Kada osoba izgubi svu svoju *jerimaga* ona ostaje čista duša (*rukore*) koja se katkad vraća u obliku naleta hladnog vjetra kojem se nudi *rukore* hrana.[333] Jedni od najboljih primjera kako su stavovi prema mirisima kulturološki uvjetovani su već navedeni primjeri iz dviju kultura Serer Ndut i Dessanetch.[334]

U trećem tjednu nastavni sadržaj korelira s predmetima Povijest, Filozofija i Sociologija, što se događa proučavanjem mirisa kroz povijest, filozofiju i kulturu, prvenstveno zapadne kulture.

Odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenici će moći i znati opisati stavove prema mirisima kroz povijest zapadne kulture, opisati stavove pojedinih plemenskih kultura prema mirisima, argumentirano raspravljati o važnostima mirisa iz kulturološke perspektive, znanje o važnosti kulture primijeniti na različitu problematiku, staviti u odnos stavove o mirisu zapadnih i nezapadnjačkih kultura.

7.2.3. Četvrti tjedan: *Neurološka podloga olfaktivnih senzacija*

G3 zadužena je za pripremu i izlaganje ove teme. Radionica započinje uvodnim dijelom,[335] a potom slijedi Vježba 2 čiji je cilj ukazati učenicima na fenomen koji se pojavljuje u ljudskom organizmu, a kojeg često nismo svjesni te ih na taj način potaknuti na razmišljanje o mogućim uzrocima tog fenomena kao i o njegovim posljedicama. Radi se o neraskidivoj povezanosti osjetila njuha i okusa, pri čemu miris određuje aromu. Svakom od učenika nudi se kockica čokolade. Objašnjava im se da prije nego prinesu kockicu ustima moraju začepiti nos te ostati tako tijekom cijelog procesa žvakanja i gutanja čokolade. Tek nakon toga dopušteno je ponovno udisanje na nos. Analiza vježbe traje 10 minuta, pri čemu se učenicima postavljaju iduća pitanja: *Što ste primijetili prilikom ove vježbe? Da li ste bili svjesni toga i prije? Što mislite zašto je to tako? Što nam to govori o osjetilu okusa?*

[332] Usp. Isto., str. 98.-99.
[333] Usp. Isto., str. 101.-102.
[334] Pogledaj poglavlje *Transformacija utjecaja mirisa posredništvom ostalih osjetila i okolnosti*.
[335] Pogledaj pogalvlje *Generalne činjenice o osjetilu njuha*.

Nastavlja se s izlaganjem u kojem se pojašnjavaju fiziološki razlozi upravo ispitanog fenomena kao i sama funkcija percipiranja mirisa.[336] Za vrijeme ovog dijela predavanja s učenicima se raspravlja o njihovim vlastitim iskustvima Proustovog fenomena.[337]

Nakon ovog dijela slijedi Vježba 3 u kojoj je cilj ukazati učenicima na još jedan fenomen koji određuje naše poimanje svijeta, a to je dominacija vida nad ostalim osjetilima. Kroz ovu vježbu to se ispituje pićima čija boja ne odgovara regularnim bojama tih pića, a s kojima povezujemo specifične okuse. Cilj je potaknuti učenike na razmišljanje o posebnostima našeg olfaktornog sustava, njegovoj važnosti i suptilnom utjecaju na naš svakodnevni život. Učenicima se nudi pet identičnih čaša s brojevima od jedan do pet te s vizualno istim tekućinama. Radi se o tri različita soka: naranča, višnja i jabuka koji su jestivim bojama obojeni u istu boju. Učenici moraju odrediti od čega je pojedini sok. Vježba traje 10 minuta i u tom vremenu slijede iduća pitanja: *Koliko teško je bilo odrediti okus pića? Da li vas je zbunjivala boja? Što možemo zaključiti iz toga? Mislite li da bi bilo lakše razvrstati pića kada uopće ne biste gledali što pijete?* Nastavak predavanja također je preuzet iz prethodnih poglavlja.[338]

Kroz ove vježbe i prezentacije sadržaj će korelirati s predmetima Kemija i Biologija, utoliko što se kroz te dvije znanosti objašnjavaju već navedeni fenomeni.

Odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenici će moći objasniti olfaktorni sustav, izdvojiti najbitnije činjenice o olfaktornom sustavu. Učenici će moći prepoznati i objasniti sinesteziju, razlikovati djela nastala pod utjecajem sinestezije te ona nastala po uzoru na sinestetske senzacije, koristiti empirijske metode za utvrđivanje ispravnosti pojedinih tvrdnji.

7.2.4. Peti tjedan: *Olfaktorna umjetnost do 2000. godine*

G1 priprema sat za peti tjedan. Radionica započinje Vježbom 4 [Vježba 4]. Cilj vježbe je potaknuti učenike na promišljanje o mogućim pristupima u olfaktornoj umjetnosti, njenim taktikama i mogućnostima. Cilj je razvijanje kreativnog razmišljanja, kako bi se što bolje razumjeli različiti pristupi umjetnika ali shvatila i jedna bitna problematika oko ovih dijela, a to je na koji način prezentirati ovu umjetnost ljudima koji nisu u direktnom kontaktu s radom. Učenicima se dijele radni materijali [Vježba 4]. Zadatak je da pozorno promotre reprodukcije, razmisle te pokušaju dati odgovore na koji način bi svako od prikazanih djela moglo biti

[336] Pogledaj poglavlje *Od udaha do fiziološke reakcije*.
[337] Situacija u kojoj miris aktivira sjećanja.
[338] Pogledaj poglavlja *Transformacija utjecaja mirisa posredništvom ostalih osjetila i okolnosti* i *Sinestezija i mirisi.*

olfaktorni rad. U zadatku su prikazane reprodukcije pet djela: Meret Oppenheim, *Das Frühlingsfest* (1959.); Ed Kienholz, *The Beanery* (1965.); Mario Merz, *Che Fare?* (1968.-1973.); , Jan Fabre, *De lente komt eraan* (1975.); Richard Wilson, *20:50* (1987.). Rješavanje traje 5 minuta, a analiza se provodi kroz cijelo trajanje nastavnoga sata, postepeno kako se obrađuje koje djelo. U trenutku kada se obrađuje pojedino djelo postavljaju se pitanja za analizu: *Što mislite što bi kod ovog djela mogao biti olfaktivni aspekt? Da li je teško zaključiti preko fotografije koji element bi mogao biti zaslužan za miris? Koliko bi takav miris mogao utjecati na sveukupan dojam rada? Da li taj miris daje ikakav drugačiji kontekst? Koliko je teško razgovarati o mirisu radova ukoliko nismo u mogućnosti osjetiti ga?*

Nastavlja se s predavanjem prema informacijama u prethodnim poglavljima.[339] Od umjetnika koji su navedeni kroz poglavlje *Olfaktorna umjetnost do 2000. godine* ne obrađuju se sva djela, nego sljedeća: Marcel Duchamp, *Belle Haleine- Eau de Voilette* (1921.); Meret Oppenheim, *Das Frühlingsfest* (1959.); *Smell Chess* (1965.) Takako Saite, *Il Vapore* (1975.) Billa Viole, *The Beanery* (1965.) Ed Kienholz, *Staple Cheese (A Race)* (1970.) Dieter Roth, S*oul City* (1967.) Roelof Louw , *Che Fare?* (1902.), *Solitario solidale* (1968.), *Sit- In* (1968.) i *Dal miele alle ceneri* (1975.) Mario Merz, *De lente komt eraan* (1975.) Jan Fabre, *Olivestone* (1984.) Joseph Beuys, *20:50* (1987.) Richard Wilson, *Crematorium* (1996.) Damien Hirst, *Present Tense* (1996.) Mone Hatoum, *The Smell of Fear* (1996.) i rad *Sub Club, August 8th 1998* (1998.) Clare Ursitti. G2 na ovom satu dobiva zadatak do iduće radionice odabrati umjetnika na kojeg će se referirati sa svojim amatersko kreativno-umjetničkim djelom. Također, moraju razraditi plan izvedbe, skice te kroz esej usporediti svoj rad s radom umjetnika/umjetnice kojeg su odabrali. Svi materijali koje grupa bude prikupila bit će izloženi na izložbi uz osmišljeni rad/maketu rada u čijoj produkciji će, prema potrebi, sudjelovati G2 i G3.[340]

Nastavni sat kroz zadatak o pisanju eseja korelira s predmetom Hrvatski jezik.

Odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenici će moći definirati pojam *olfaktorna umjetnost*, nabrojati umjetnike koji su se bavili olfaktornom umjetnošću prije 2000. godine, objasniti pojedine postupke izrade olfaktornih umjetničkih djela, kritički nastupiti u procjeni važnosti olfaktornog aspekta umjetničkih radova koji koriste miris, staviti u odnos važnost olfaktornog aspekta u više umjetničkih radova.

[339] Pogledaj poglavlja *Povijest olfaktorne umjetnosti* i *Olfaktorna umjetnost do 2000. godine.*
[340] Dodatno pojašnjeno u poglavlju *Trinaesti tjedan: Završavanje radova za postav izložbe.*

7.2.5. Šesti tjedan: *Olfaktorna umjetnost nakon 2000. godine* i *Destilacija i ekstrakcija*

U ovom tjednu surađuju dvije grupe – G1 i G3. Sat je konstruiran kao zajedničko predavanje u kojem se paralelno s određenim radovima upoznaju metode destilacije i ekstrakcije. Metoda destilacije upoznaje se kroz djelo *Fire, Air, Earth, Water* (2004.) Gayil Nalls, a prema informacijama navedenim u potpoglavlju *Destilacija*. Metoda ekstrakcije prezentira se kroz djelo *The Juice of War* (2015.) Makija Uede.

Postoje mnogi načini ekstrakcije i nije ih potrebno navoditi sve. Ekstrakcija se pospješuje usitnjavanjem materijala te povećanjem temperature. U ovom slučaju govorimo iz perspektive ekstrahiranja tvari iz biljnih materijala. Tako se u slučaju rada Makija Uede radi o etanolnoj iscrpini – materijal se ostavlja u etanolu neko vrijeme dok se tvari ne otope u njemu. Osim toga, izdvojit ću još nekoliko ekstrakcija koje su relevantne za olfaktornu umjetnost. Prva bi bila maceracija toplim uljima – stavljanje biljnog materijala u ulje te zagrijavanje – a druga je maceracija mastima (*enfleurage*) u kojoj se mast nanosi na staklenu plohu s okvirom i poklopcem. Poklopac je također staklen i premazan mašću. Između okvira i poklopca u mast se stavlja biljni materijal (naprimjer latice) koji se mijenja kako bi se mast zasitila mirisom. Produkt nazivamo pomadom.[341]

G1 svoje predavanje održava prema informacijama navedenim u poglavlju *Olfaktorna umjetnost od 2000. godine do danas* te njegovim potpoglavljima. Predviđeno je da se u nastavnom satu obrade sljedeća djela: *Fire, Air, Earth, Water* (2004.) Gayil Nalls, *Calumny* (2007.), *The Library of Cynicism* (2013.), *Confession* (2015.) Oswalda Macie, *The Fragrance of Marikina River* (2009.) Christine „Goldie" Poblador, *Anthropodino* (2009.) Ernesta Neta, *Pheromone Link TM* (2011.) Clare Ursitti, *Olfactory Labyrinth Ver. 1.1* (2013.), *The Juice of War* (2015.) Makija Uede, *Toilette Project* (2013.) Shin Mee-Kyounga, *Solitude* (2014.), *Sich Sammeln* (2015.) Anne-Sabine Zürrer i dio djela *Life is Cheap- Immigrant Caucus* (2016.) Anicke Yi.

Na početku sata zadaje se Vježba 5 [Vježba 5]. Cilj vježbe je potaknuti učenike koncentrirano praćenje predavanja. Učenici će kroz ovu vježbu pomnije na licu mjesta analizirati rad s više aspekata, kako izvedbenog, tako i estetskog. Cilj vježbe je da učenici uoče kako postoji više perspektiva iz kojih se jedan rad može analizirati. Učenicima se na početku sata dijeli radni materijal [Vježba 5]. Vježba se provodi kroz čitav sat, a odgovori se analiziraju na kraju sata.

[341] Informacija se može pronaći u skriptama za predavanje prof. dr. sc. Igora Jerkovića. Skripta za ovo predavanje zaprimljena je na osobnu e-mail adresu.

Zadatak je prema određenoj sličnosti, koju učenici sami moraju prepoznati, razvrstati radove u tri skupine s pojašnjenjem o kakvoj se sličnosti radi. Učenici djela promatraju na *PowerPoint* prezentaciji. Analiza vježbe odvija se na kraju predavanja te se postavljaju iduća pitanja: *Na temelju čega ste razvrstali radove? Koliko je teško bilo podijeliti ih u skupine? Što biste rekli da li su to bitne sličnosti ili ne? Zašto? Jeste li uočili možda neke druge sličnosti između radova iz različitih kategorija? Unutar iste kategorije postoje li nekakve veće razlike između radova u bilo kojem smislui, tehničkom ili vizualnom?*

G2 na ovom satu dobiva zadatak do iduće radionice odabrati dva umjetnika, odnosno dva djela (jedno kao primjer ekstrakcije, a drugo destilacije) na kojeg će se referirati sa svojim radom. Također, moraju razraditi plan izvedbe, skice te usporediti svoj rad s radom umjetnika/umjetnice kojeg su odabrali. Svi materijali koje grupa bude prikupila bit će izloženi na izložbi uz osmišljeni rad/maketu rada. G2 obvezna je tijekom perioda do radionice destilacije baviti se prikupljanjem materijala iz kojeg će se vršiti ekstrakcija. U ovom periodu oni također intenzivno surađuju s G3, te po potrebi s profesorom kemije kako bi se utvrdilo koliko je moguće provesti pojedinu ekstrakciju i destilaciju.

Opisani nastavni sat u korelaciji je s predmetom Kemija, jer će učenici u toku obrađivanja navedenih umjetničkih djela upoznavati različite metode kemijskih ekstrakcija.

Odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenici će moći navesti umjetnike koji se bave olfaktornom umjetnošću nakon 2000. godine, objasniti postupak izvođenja pojedinih radova, analizirati etape izrade pojedinih radova, staviti u odnos karakteristike pojedinih radova, primijeniti znanje o izradi radova na nova i nepoznata umjetnička djela, rabiti znanja steknuta na predavanju u nastavi kemije.

U sedmom tjednu ne održava se radionica, kako bi se učenici mogli kvalitetno pripremiti za iduća izlaganja.

7.2.6. Osmi tjedan: Mikroenkapsulacija, *headspace* i *scratch&sniff* tehnologija te njihova primjena u olfaktornoj umjetnosti

Za izlaganje ovih tema zadužene su grupe G1 i G3. Kao prijedlog informacija koje G1 može koristiti za izlaganje u ovoj radionici navedeno je potpoglavlje *Olfaktorna umjetnost od 2000. godine do danas*. Obrađuju se sljedeći umjetnici i djela: *Ten Notes for a Human Symphony* (2009.) Oswalda Macie, *Aromapoetry* (2011.) i *Osmoboxes* (2014.) Eduarda Kaca, *Flower*

Fragum Cardamomi (2011.), *Invisible (Scent) Paintings* (2014.), *PTDB-Tree Virus* (2017.), *Smoke Flower* (2017.) Petera de Cuperea i *World Sensorium* (rad u procesu) Gayil Nalls.

G3 informacije za izlaganje koristi iz potpoglavlja *Mikroenkapsulacija i scratch&sniff* i *Headspace tehnologija*. G3 započinje s izlaganjem triju metoda: mikroenkapsulacije, *headspace* tehnologije i *scratch&sniff* tehnologije. G1 prati G3 sa svojim izlaganjem umjetničkih radova koji koriste te tehnologije.

Po uzoru na Gayil Nalls te njeno djelo *World Sensorium*, kao i njene prijedloge iz osobnog intervjua,[342] te radionicu Maki Uede *WALK'N SNIFF*[343] učenici svih grupa imaju zadatak da do radionice destilacije prikupljaju materijale koji svojim mirisom obilježavaju pojedine dijelove njihova grada (*Walk'n Sniff - City Sensorium*).[344] Osim prikupljanja, učenici moraju evidentirati gdje i kada su prikupili materijal, te što za njih taj miris u tom dijelu grada predstavlja. Učenici zajednički odlučuju što će biti prezentirano na izložbi, zajedno s pisanim materijalima te kartom grada na kojoj će biti označene lokacije. Također, svi učenici dužni su proučiti djela umjetnika Oswalda Macie te pripremiti pitanja za intervju.

Korelacija s predmetom Kemija očituje se kroz prezentiranje različitih metoda izrade navedenih umjetničkih djela.

Odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenici će moći navesti umjetnike koji su u svojim olfaktornim radovima koristili *headspace* i *scratch&sniff* tehnologiju kao i mikroenkapsulaciju, objasniti navedene tehnologije, znati ukazati na primjenu navedenih tehnologija u svakidašnjem životu, moći prepoznati primjenu navedenih tehnologija i van okvira likovne umjetnosti.

U devetome tjednu ne održava se radionica, kako bi se učenici kvalitetno pripremili za intervju s umjetnikom koji će se odviti u desetom tjednu.

7.3. Praktični dio radionice

U ovom dijelu radionice učenici će voditi razgovor s umjetnikom te se u praksi susresti s metodom destilacije, kako bi ju što bolje primijenili u izradi svojih radova. Naglasak je također

[342] Pogledaj *Uvod*.
[343] Usp. Walk'n Sniff, http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&id=117&Itemid=834&lang=en (posjećeno 18. kolovoza 2017.)
[344] Naziv zadatka, a istodobno i naziva pod kojim će se izlagati na izložbi produkt je imena *WALK'N SNIFF* (Maki Ueda) i *World Sensorium* (Gayil Nalls).

na samoj izvedbi djela, efikasnoj komunikaciji i suradnji među grupama koja je neophodna za kvalitetnu produkciju radova.

7.3.1. Deseti tjedan: Razgovor s umjetnikom

U ovom tjednu odvit će se intervju s nekim od navedenih umjetnika koji se bave olfaktornom umjetnošću. Kroz ovaj intervju učenici će imati direktniji uvid u suvremenu umjetničku olfaktornu scenu. Pružit će im se prilika da potencijalno razjasne bilo kakve nedoumice koje bi se mogle pojaviti tijekom istraživanja. Intervju se odvija putem skype-a, istodobno sniman i projiciran na platno kako bi se olakšala komunikacija. U prilogu se nalaze prijedlozi pitanja za provođenje ovog intervjua [Prijedlozi pitanja za intervju].

Ovaj nastavni sat korelira s predmetom Hrvatski jezik, jer učenici koriste intervju kao formu ispitivanja i jednog od „najčešćih oblika novinarskog izražavanja.“[345]

Odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenici će pri proučavanju sadržaja moći izdvojiti najbitnije informacije, samostalno istražiti određene probleme, kreirati koncizan intervju, argumentirati svoje stavove, suprotstaviti različite stavove.

7.3.2. Jedanaesti tjedan: Posjet institutu Ruđera Boškovića

U ovom tjednu učenici će posjetiti Institut Ruđera Boškovića u Zagrebu. Tamo će se susresti sa stručnjacima kemičarima te će imati priliku uživo vidjeti proces destilacije. Na taj način dodatno će se razjasniti sam postupak destilacije, a učenici će imati priliku pitati stručnjake o svim eventualnim nejasnoćama. Osim toga, ovo je prilika u kojoj će moći provjeriti koje sve tvari i na koji način se mogu destilirati. Kroz suradnju sa znanstvenicima, a obzirom na planirani sadržaj, ovaj nastavni sat korelira s predmetom Kemija.

Osnovni odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenik će moći prepoznati proces destilacije, razlikovati tvari koje se mogu destilirati od onih koje ne mogu, staviti u odnos umjetničke radove koje je dosada upoznao i proces destilacije.

[345] Intervju, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27678 (posjećeno 3. veljače 2018.)

7.3.3. Dvanaesti tjedan: Radionica destilacije

Radionicu provodi G3 zajedno s nastavnikom kemije. Na radionici se destilira materijal koji je prikupila G2 nakon radionice u šestom tjednu. Dio učenika koji ne sudjeluje u destilaciji revidira materijal prikupljen nakon radionice *Walk'n Sniff - City Sensorium* te odabiru materijal koji će se izlagati, kao i način na koji će se prezentirati. Isti učenici određuju i dodatne sadržaje za posjetitelje izložbe (prezentacije, senzorne igre).

Korištenjem metode destilacije u svrhu izrade umjetničkog rada nastavni sat će korelirati s predmetom Kemija.

Odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenik će moći demonstrirati proces destilacije, objasniti proces destilacije, primijeniti znanje iz kemije na stvaranje nove umjetničke vrijednosti, prepoznati potencijalno kvalitetnija umjetnička ostvarenja, prilagoditi ideju tehničkim izvedbenim zahtjevima.

7.3.4. Trinaesti tjedan: Završavanje radova za postav izložbe

Na ovom satu radionice završavaju se svi radovi koji se izlažu na izložbi. Odabiru se literarna ostvarenja G1 koja se prezentiraju na panelima. Ukoliko je na prethodnoj radionici iz *Walk'n Sniff - City Sensorium* radionice odabran rad koji zahtijeva destilaciju, dio učenika iz skupine G3 radi na ostvarenju tog rada. Drugi dio G3 grupe radi na realizaciji radova koji zahtijevaju proces ekstrakcije. Radovi koji podliježu destilaciji i ekstrakciji izlažu se u staklenim bočicama zajedno s pripadajućim panelom s tekstom opisa procesa nastanka i motivacije, osvrtom te usporedbom s umjetničkim radom koji je bio inspiracija (uz taj dio teksta postavlja se i reprodukcija rada na koji se učenici referiraju). G2 grupa zadužena je realizaciju radova koji ne podliježu tehnički zahtjevnim procesima koje provodi G3. Radi se o radovima osmišljenim nakon radionice prevedene u petom tjednu. Ista dokumentacija prati i ove radove.

Dio programa s današnje radionice korelira s predmetima Hrvatski jezik (rad grupe G1, te opisi i usporedbe radova) i Kemija (korištenje kemijskih procesa ekstrakcije u svrhu izrade umjetničkog rada)

Odgojno-obrazovni ishodi ovog predavanja bit će sljedeći: učenici će moći razviti strukturu izložbe, odabrati atraktivne i kvalitetne sadržaje namijenjene izlaganju, kritički vrednovati vlastita ostvarenja.

7.3.5. Četrnaesti tjedan: Postavljanje izložbe u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu

Učenici zajednički planiraju postav uz pomoć nastavnika likovne umjetnosti i stručnog osoblja MSU-a. Uz umjetnička ostvarenja postavljaju se paneli. Izlažu se i sve odabrane skice i aparatura za tehničko izvođenje radova, kako bi se dobio dojam cjelovitosti i naglasila procesualnost u umjetničkom stvaralaštvu. Snimljeni intervju izlaže se na video zidu. Senzorna igra *Smell Chess*, nastala po uzoru na Takako Saiteovo djelo,[346] izlaže se kao dio zabavnog sadržaja kojemu je cilj dodatno zainteresirati publiku za olfaktornu umjetnost – koristi se šahovska ploča te male staklene bočice jednakog oblika ispunjene tekućinama s različitim mirisima. Priprema se i poseban video zid na kojem će učenici predstaviti svoje teorijsko istraživanje na temu olfaktorne umjetnosti. Kroz ovakvu izložbu učenici će moći javno prezentirati rezultate ove višetjedne radionice, svoja nova stečena znanja i vještine iz područja nekoliko disciplina. Na samom kraju postavljanja izložbe između učenika i nastavnika likovne kulture provesti će se evaluacija radova. Naglasak je na tome da učenici razviju sposobnost samoevaluacije, stoga oni provode glavni dio osvrta, dok nastavnik služi kao moderator kratke rasprave te na kraju daje i svoj sud.

Odgojno-obrazovni ishodi ovih aktivnosti bit će sljedeći: učenici će moći organizirati postav izložbe, integrirati različite sadržaje u smislenu cjelinu, kroz praktičan rad izdvojiti sadržaje interesantne muzejskoj publici, prilagoditi sadržaj muzejskoj publici, kritički prosuditi o kvaliteti vlastitih dostignuća.

[346] Vidi više u poglavlju *Olfaktorna umjetnost do 2000. godine.*

8. Zaključak

Unatoč relativnoj *anonimnosti* olfaktorne umjetnosti, mogućnosti za njezino proučavanje su zaista neiscrpne. Cilj ovog diplomskog rada dvostruk je. Prateći i samu sistematizaciju poglavlja kao prvi cilj navodim ideju da se olfaktorna umjetnost sagleda, opiše i objasni, kroz što više polja i disciplina, kako bi se stvorio pregled znanja na ovom polju. Dakako, sam sadržaj rada je dosta komprimiran, budući da te svaka od ovih tema može biti zaseban rad. Literatura za olfaktornu umjetnost malobrojna je i uglavnom se svodi na diplomske radove i članke koji se mogu pronaći na internetu. Za velik dio informacija o najsuvremenijoj olfaktornoj umjetnosti zaslužne su mrežne stranice pojedinih umjetnika.

Od velike pomoći pri sagledavanju sadržaja navodim i intervjue koji su provedeni sa svega troje umjetnika (Maki Ueda, Oswaldo Maciá i Gayil Nalls), iako sam prvotno kontaktirala sveukupno dvanaest umjetnika. Osim što je odaziv na razgovor bio mali, problem je predstavljalo i to što je s pojedinim umjetnicima bilo nemoguće stupiti u kontakt, prvenstveno zbog nedostatka javno dostupnog kontakta. Ipak, smatram ove intervjue relevantnima, jer se radi o tri zaista plodonosna i revna umjetnika na ovom polju.

Istraživanje za teorijsku podlogu rada poslužilo je i kao dobra podloga osmišljavanju i planiranju radionice, zamišljene za izvođenje sa srednjoškolskim učenicima unutar predmeta Likovna umjetnost. Kao što je i sam rad interdisciplinaran, tako je zamišljena i radionica. Kroz osobno iskustvo školstva u Hrvatskoj, uviđam, kao i mnogi drugi, potrebu za širenjem horizonata kao i suvremenijeg, a pogotovo onog istinski interdisciplinarnog pristupa. Težnja je stoga, kroz ovu radionicu postići upravo to.

Kako bi ipak evaluacija ove radionice bila potpuno relevantna, trebalo bi se u budućnosti provesti, a potom i ispitati njene rezultate među učenicima sudjelovateljima.

9. Prilozi

9.1. Vremenik

Radionica: **Olfaktorna umjetnost u teoriji i praksi**

Prvi dio: **teorijski dio**

1. tjedan: Uvodni sat

2. tjedan: nema radionice

3. tjedan: *Olfaktornost kroz povijest, filozofiju i kulturu*

4. tjedan: *Neurološka podloga olfaktivnih senzacija*

5. tjedan: *Olfaktorna umjetnost do 2000. godine*

6. tjedan: *Olfaktorna umjetnost nakon 2000.* godine i *Destilacija i ekstrakcija*

7. tjedan: nema radionice

8. tjedan: *Mikroenkapsulacija, headspace i scratch&sniff tehnologija te njihova primjena u olfaktornoj umjetnosti*

9. tjedan: nema radionice

Drugi dio: **praktični dio**

10. tjedan: Razgovor s umjetnikom

11. tjedan: Posjet Institutu Ruđera Boškovića

12. tjedan: Radionica destilacije

13. tjedan: Završavanje radova za postav izložbe

14. tjedan: Postavljanje izložbe u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu

9.2. Preporučena literatura i izvori za pripremu učeničkih predavanja

Nastavna tema: ***Olfaktornost kroz povijest, filozofiju i kulturu***

1. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma: The Cultural History of Smell*, Taylor & Francis e-Library, 2003.

Nastavna tema: ***Neurološka podloga olfaktivnih senzacija***

1. Daniel Goleman, „Čemu služe emocije?“, *Emocionalna inteligencija. Zašto je važnija od kvocijenta inteligencije*, Zagreb, Mozaik knjiga, 1997.
2. Richard E. Cytowic, *Phenomenology And Neuropsychology A Review of Current Knowledge*, 1995.
3. *Olfaction- structure and function* (video), https://www.khanacademy.org/science/health-and-medicine/nervous-system-and-sensory-infor/taste-gustation-and-smell-olfaction-2014-03-27t18:46:12.074z/v/olfaction-structure-and-function
4. Gil Morrot, Frédéric Brochet, Denis Dubourdieu, *The Color of Odors*, 2001.

Nastavna tema: ***Olfaktorna umjetnost do 2000. godine***

1. Ashraf Osman, *Olfactory Art*, CAS Seminar Paper, 14. lipnja 2013. (https://www.academia.edu/4608919/Historical_Overview_of_Olfactory_Art_in_the_20th_Century)
2. Mrežne stranice o pojedinim umjetnicima

Nastavna tema: ***Olfaktorna umjetnost nakon 2000.*** **godine i** ***Destilacija i ekstrakcija***

1. Linda Solay, *Scent in Contemporary Art: An Investigation into Challenges & Exhibition Strategies*, diplomski rad, Singapur, LASALLE College of the Arts i London, Goldsmiths College, 2012.
2. Mrežne stranice pojedinih umjetnika
3. *What is Distillation? – Principles and Uses* (https://www.thoughtco.com/what-is-distillation-601964)

Nastavna tema: ***Mikroenkapsulacija, headspace i scratch&sniff tehnologija te njihova primjena u olfaktornoj umjetnosti***

1. Linda Solay, „2.5. Scent art methods“, u: *Scent in Contemporary Art: An Investigation into Challenges & Exhibition Strategies*, diplomski rad, Singapur, LASALLE College of the Arts i London, Goldsmiths College, 2012., str. ?
2. Mrežne stranice pojedinih umjetnika.
3. *How scratch and sniff is made: materials, ingredients of, making, history, used, industry, machine* (http://www.madehow.com/Volume-3/Scratch-and-Sniff.html)
4. Heike Rose, *Scent Encapsulated in Printed Products, New Technologies and Economic Developments,* 2007., (https://projekt.beuth-hochschule.de/fileadmin/projekt/sprachen/sprachenpreis/erfolgreiche_beitraege_2007/1._Preis_07_-_Scent_Encapsulated_in_Printed_Products_-_Heike__Rose.pdf)

Razgovor s umjetnikom

1. Mrežna stranica Oswalda Macie (http://www.oswaldomacia.com/)

Radionica destilacije i pripreme za izložbu

1. *What is Distillation? – Principles and Uses* (https://www.thoughtco.com/what-is-distillation-601964)
2. Bilješke s posjeta Institutu Ruđera Boškovića

9.3. Intervju (predložak na engleskom jeziku)

1. What are the reasons for your occupation with olfactory art?

2. Which methods do You use to create Your olfactory artwork?

3. What limitations have You encountered while creating scent artwork and how you manage to solve them?

4. What are the main challenges of making scent artwork?

5. Do You cooperate with experts from other fields while making the artwork and if yes, do you think that they can credibly transfer Your idea into an artwork?

6. How do people react to Your artwork?

7. What are your recommendations on how to present (and teach) olfactory artwork to a teenage pupils who are not in direct contact with it?

8. Do You have anything to add regarding your experience in olfactory art or something that You find useful for this study?

9.4. Intervju (predložak na hrvatskom jeziku)

Koji je razlog Vaše zainteresiranosti za olfaktornu umjetnost?

Koje metode koristite pri izradi umjetničkog rada?

S kakvim ograničenjima ste se susreli pri izradi olfaktornih radova i na koji način ste ih uspjeli riješiti?

Koji su glavni izazovi pri izradi umjetničkog olfaktornog djela?

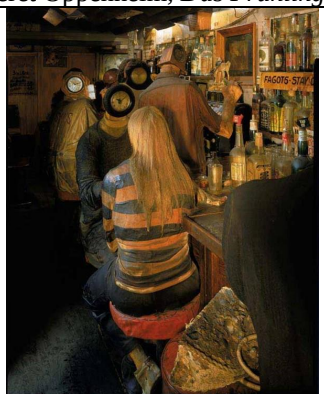
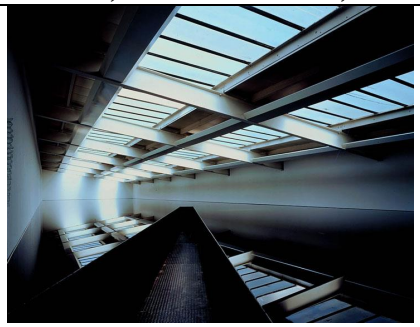
Surađujete li sa stručnjacima s drugih polja pri izradi rada i ako da, mislite li da mogu vjerodostojno predočiti Vašu ideju?

Na koji način ljudi reagiraju na Vaša olfaktorna djela?

Koje su Vaše preporuke na koji način podučavati srednjoškolske učenike, koji nisu u direktnom kontaktu s radom, olfaktornoj umjetnosti?

Imate li što nadodati o olfaktornoj umjetnosti ovisno o Vašem iskustvu i ukoliko smatrate da bi moglo biti korisno u ovom istraživanju?

9.5. Vježba 4

Vježba 4: Promatrajući reproducirana djela, razmisli i u kategoriju *Komentar* napiši koji bi dio rada mogao predstavljati njegov olfaktorni aspekt te na koji način se on manifestira.	
Reprodukcija, autor i naziv djela	Komentar
 Meret Oppenheim, *Das Frühlingsfest*, 1959.	
 Ed Kienholz, *The Beanery*, 1965.	
 Mario Merz, *Che fare?*, 1902.	
 Jan Fabre, *De lente komt eraan*, 1975.	
 Richard Wilson, *20:50*, 1987.	

9.6. Vježba 5

Vježba 5: Iduća djela razvrstaj u tri kategorije prema sličnosti koju uočavaš te u redak *Pojašnjenje kategorije* objasni po kojem principu sličnosti si djela razvrstao/la:

Gayil Nalls – *Fire, Air, Earth, Water*

Oswaldo Macia – *Calumny, The Library of Cynicism, Confession*

Christina „Goldie" Poblador – *The Fragrance of Marikina River*

Ernesto Neto – *Anthropodino*

Clara Ursitti – *Pheromone Link TM*

Maki Ueda – *Olfactory Labyrinth Ver. 1.1*

Shin Mee- Kyoung – *Toilette Project,*

Anna Sabina- Zürrer – *Solitude, Sich Sammeln*

Napomena: Svaka kategorija ne sadržava jednak broj umjetničkih djela.

	1. kategorija	2. kategorija	3. kategorija
POJAŠNJENJE KATEGORIJE			
IME UMJETNIKA INAZIV RADA			

9.7. Prijedlozi pitanja za intervju

Koji je razlog Vaše zainteresiranosti za olfaktornu umjetnost? S kakvim ograničenjima ste se susreli pri izradi olfaktornih radova i na koji način ste ih uspjeli riješiti?

Koji su glavni izazovi pri izradi umjetničkog olfaktornog djela? Na koji način ljudi reagiraju na Vaša olfaktorna djela?

Koje je bilo Vaše najzahtjevnije djelo?

U suradnji s parfumerima i ostalim stručnjacima koliko ste skloni mijenjati njegovu ideju?

Sudjelujete li i u produkciji mirisa?

Smatrate li da suradnja sa stručnjacima ima svoje nedostatke?

U kojoj mjeri se izvorna umjetnikova ideja može prenijeti ukoliko uzmemo u obzir suradnju s drugim ljudima?

Kako objašnjavate činjenicu da je olfaktorna umjetnost još uvijek poprilično strana u širim umjetničkim krugovima?

Kako vidite budućnost olfaktorne umjetnosti?

10. Popis literature

10.1. Knjige

1. Anne Nieuwhof, *Olfactory Experiences in Museums of Modern and Contemporary Art, SMELL AS A NEW CURATORIAL STRATEGY*, diplomski rad, Leiden, Arts & Culture, 2016.-2017.
2. Constance Classen, David Howes, Anthony Synnott, *Aroma: The Cultural History of Smell*, Taylor & Francis e-Library, 2003. (prvo izdanje 1994.). Preuzeto s mrežne stranice: www.faulknerfornewyork.com/library/download/asin=041511473X&type=full
3. Linda Solay, *Scent in Contemporary Art: An Investigation into Challenges & Exhibition Strategies*, diplomski rad, Singapur, LASALLE College of the Arts i London, Goldsmiths College, 2012.
4. Patrick Süskind, *Perfume. The story of a murderer*. Preuzeto s mrežne stranice: http://kadebg.com/wp-content/uploads/2010/07/perfume-patrick-suskind.pdf

10.2. Poglavlja u knjigama:

1. Charles Sell, „Perfumery Materials of Natural Origin, Extraction of Natural Perfume Ingredient“, u: Charles Sell (ur.), *The Chemistry of Fragrances, From Perfumer to Consumer 2nd Edition*, The Royal Society of Chemistry Cambridge, UK, 2006., str. 24-52.
2. David H. Pybus, „The History of Aroma Chemistry and Perfume, The Age of Alchemy“, u: Charles Sell (ur.),, *The Chemistry of Fragrances, From Perfumer to Consumer 2nd Edition*, The Royal Society of Chemistry Cambridge, UK, 2006., str. 3-24.
3. Hippolyte Etienne Dussauce, „History of Perfumes“, u: Hyppolyte Etienne Dessauce: *A Practical Guide for the Perfumer: being a new treatise on perfumery the most favorable to beauty without being injurious to the health, comprising a description of the substances used in perfumery, and the forumae of more than one thousand preparations such as cosmetics,perfumed oils, tooth powders, waters extracts, tinctures, infusions,spirits, vinegars, essential oils,pastils, creams, soaps, and many new hygienic products not hitherto described*, Philadelphia, Henry Carey Baird, Industrial Pupblisher, 1868., str. 214-228. Knjigu je moguće naći na mrežnoj stranici:

http://www.icsarchive.org/paperback/receipts/a_practical_guide_for_the_perfumer_1868.pdf

4. Pierre Cabanne, „A Window onto Something Else“ u: Pierre Cabanne, *Dialogues with Marcel Duchamp*, Da Capo Press, SAD, 1987., str. 28-50. Pruzeto s mrežne stranice: https://monoskop.org/images/5/55/Cabanne_Pierre_Dialogues_with_Marcel_Duchamp.pdf
5. Platon*, „*Hippias Major*“*, u: *The Dialogues of Plato (428/27 - 348/47 BCE)* (prijevod Benjamin Jowett), str. 409-422. Dostupno na mrežnoj stranici: http://pendientedemigracion.ucm.es/info/diciex/gente/agf/plato/The_Dialogues_of_Plato_v0.1.pdf (posjećeno 20. lipnja 2017.)
6. Robin Clery, „Natural Product Analysis in the Fragrance Industry, Headspace Collection“, u: Charles Sell (ur.), *The Chemistry of Fragrances, From Perfumer to Consumer 2nd Edition*, The Royal Society of Chemistry Cambridge, UK, 2006., str. 214-228.
7. Stribor Marković, „Ketoni“, u: Stribor Marković, *Fitoaromaterapija: Monografije esencijalnih ulja i ljekovitih biljaka: Temelji fitoaromaterapije*, Zagreb: Centar Cedrus, 2005., str. 237-257.
8. Yulia Kriskovets, Larry Shiner, „The Aesthetics of Smelly Art“, u: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Svezak 65, Broj 3 (2007.), str. 273-286. Članak je dostupan na mrežnoj stranici https://www.jstor.org/stable/4622240?seq=1#page_scan_tab_contents (posjećeno 13. prosinca 2016.)

10.3. Članci:

1. Alex Russell, Stevenson, Richard J., Rich , Anina N., *Chocolate smells pink and stripy: Exploring olfactory-visual synesthesia, Cognitive Neuroscience*, 2015., str. 1-12. Preuzeto s mrežne stranice:
2. http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17588928.2015.1035245
3. Ashraf Osman, *Olfactory Art*, CAS Seminar Paper, 14. lipnja 2013, str. 1-21. Preuzeto s mrežne stranice: https://www.academia.edu/4608919/Historical_Overview_of_Olfactory_Art_in_the_20th_Century
4. C. Bushdid, *Humans Can Discriminate More than 1 Trillion Olfactory Stimuli,* 2014., str. 1370-1372. Preuzeto s mrežne stranice:

https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4483192/

5. David Howes, *The Aesthetics of Mixing the Senses*, str. 77.- 78. Preuzeto s mrežne stranice: http://www.david-howes.com/senses/aestheticsofmixingthesenses.pdf
6. Gil Morrot, Frédéric Brochet, Denis Dubourdieu, *The Color of Odors*, 2001., str. 309-320. Preuzeto s mrežne stranice: https://web.stanford.edu/class/linguist62n/morrot01colorofodors.pdf
7. Heike Rose, *Scent Encapsulated in Printed Products, New Technologies and Economic Developments,* 2007., str. 5. Članak dostupan na mrežnoj stranici: https://projekt.beuth-hochschule.de/fileadmin/projekt/sprachen/sprachenpreis/erfolgreiche_beitraege_2007/1._Preis_07_-_Scent_Encapsulated_in_Printed_Products_-_Heike__Rose.pdf (posjećeno 15. svibnja 2017.)
8. Jim Drobnick, *Reveries, Assaults and Evaporating Presences: Olfactory Dimensions in Contemporary Art*, iz*:* PARACHUTE, br. 89, 1998., str. 10- 19. http://www.david-howes.com/senses/Drobnick.htm (posjećeno 8. lipnja 2017.)
9. Kate McLean, *Smellmap: Amsterdam – Olfactory Art & Smell Visualisation*, 2014. Tekst je dostupan na mrežnoj stranici: http://visap.uic.edu/2014/papers/18_McLean_Smellmap_VISAP2014.pdf (posjećeno 7. srpnja 2017.)
10. Mark Hughes," Olfaction, Emotion & the Amygdala: arousal-dependent modulation of long-term autobiographical memory and its association with olfaction: beginning to unravel the Proust phenomenon?", u: *The Premier Journal for Undergraduate Publications in the Neurosciences,* 2004., str. 18-37. Preuzeto s mrežne stranice: https://pdfs.semanticscholar.org/5a9e/ffcaf9c4e7f74b76409b37a1afcbfa3fc23b.pdf?_ga=2.100667975.773480714.1502212625-1884864069.1502212625
11. Mark S. R. Jenner, „Follow Your Nose? Smell, Smelling and Their Histories", u: *The American Historical Review*, Vol. 116, No. 2 (2011.), str. 335- 351. Članak preuzet s mrežne stranice: http://www.jstor.org/stable/23307699
12. Pablo Teixeria da Silva, Leadir Luy Martinis Fries, Cristiano Ragagnin de Menezes, Augusto Tasch Holkem, Carla Luisa Schwan, Évelin Francine Wigmann, Juliana de Olivera Bastos, Cristiane de Bona da Silva, „Microencapsulation: concepts, mechanisms, methods and some applications in food technology", u: *Ciência Rural*, 2014., str. 1304-1311. Članak je dostupan na mrežnoj stranici: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-84782014000701304 (posjećeno 6. srpnja 2017.)

13. R. L. Doty, P. Shaman, S. L. Applebaum, R.Giberson, L. Siksorski, L. Rosenberg, „Smell identification ability: Changes with age“, u: *Science* 226 (4681), 1984., str. 1441-1442. Preuzeto s mrežne stranice: http://science.sciencemag.org/content/226/4681/1441
14. Richard E. Cytowic, „Synesthesia: Phenomenology And Neuropsychology A Review of Current Knowledge“, u: *PSYCHE,* 2 (10), 1995., str. ? Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.yumpu.com/en/document/view/11637574/synesthesia-phenomenology-and-neuropsychology-assc (posjećeno 3. kolovoza 2017.)
15. Richard J. Stevenson, Caroline Tomiczek, „Olfactory-Induced Synesthesias: A Review and Model“, u: *Psychological Bulletin*, svezak. 133, br. 2, 2007., str. 294-309. Preuzeto s mrežne stranice: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17338601

10.4. Internetski izvori:

1. */7S/*, http://compressedart.com/7S/index.html (posjećeno 24. lipnja 2017.)
2. About- Goldie Poblador, http://work.goldieland.com/About (posjećeno 22. lipnja 2017.)
3. *Ambra,* http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2171, (posjećeno 17.travnja 2017.)
4. Amy Linn, *These Artists Create Microcosmos with Suitcase as Art,* 2016., http://www.widewalls.ch/suitcase-art/dieter-roth-staple-cheese-a-race-1970/ (posjećeno 18. lipnja 2017.)
5. Anna Schughart, *Diese Designerin erschafft Blumen, die nach Mensch duften*, 2017., https://www.wired.de/collection/design/ani-liu-mit-interview-smelfie-biotechnologie-parfum-duft-geruch-blume (posjećeno 23. lipnja 2017.)
6. *Angela Ellsworth*, http://www.aellsworth.com/about-bio/ (posjećeno 24. lipnja 2017.)
7. *Angela Ellsworth - contemporary art journal*, https://lewisgrassickcontextualisation.wordpress.com/2015/10/15/angela-ellsworth/ (posjećeno 24. lipnja 2017.)
8. *Ani Liu*, http://ani-liu.com/hello/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)
9. *Animal Architecture: Ernesto Neto*, https://www.youtube.com/watch?v=y0MSbpiXs1w (23. lipnja 2017.)
10. Andreas Keller, Leslie B. Vosshall, *Human olfactory psychophisics*, (http://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822(04)00780-8?_returnURL=http%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS0960982204007808%3Fshowall%3Dtrue (posjećeno 1. kolovoza. 2017.)
11. *Anthropodino: A converstation with Ernesto Neto,*

http://www.artinamericamagazine.com/news-features/interviews/interview-with-ernesto-neto-/ (posjećeno 30. lipnja 2017.)

12. *Anna-Sabina Zürrer, Forest*, http://www.annasabinazuerrer.ch/index.php/en/2-arbeiten/33-2011-wald (posjećeno 26. lipnja 2017.)
13. *Anna-Sabina Zürrer, Sich sammeln*, http://www.annasabinazuerrer.ch/index.php/en/2-arbeiten/10-2015-sich-sammeln (posjećeno 26. lipnja 2017.)
14. *Anna-Sabina Zürrer, Solitude*, http://www.annasabinazuerrer.ch/index.php/en/2-arbeiten/11-2014-solitude (posjećeno 26. lipnja 2017.)
15. Barbara Pollack, *Scents & Sensibility*, 2011., http://www.artnews.com/2011/03/01/scents-sensibility/ (posjećeno. 18. lipnja 2017.)
16. *Bio, Maki Ueda*, http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=94&Itemid=757&lang=en (posjećeno 26. Lipnja 2017.)
17. CAFLO YROT 1874-1970 „Solve et Coagula“ Dissolve and Unite, http://www.theolfactory.org/en/olfactory-art-exhibitions/43-caflo-yrot-1874-1970-solve-et-coagula-dissolve-and-unite (posjećeno 24. lipnja 2017.)
18. Calumny text, http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Calumny%20-%20text.html (posjećeno 25. lipnja .2017.)
19. Civet perfume ingredient, Civet fragrance and essential oils, https://www.fragrantica.com/notes/Civet-104.html, (posjećeno 12. travnja 2017.)
20. *„Che Fare?“, Mario Merz, 1968-73, Tate*, http://www.tate.org.uk/art/artworks/merz-che-fare-ar00598 (posjećeno 19. lipnja 2017.)
21. *Clara Ursitti*, http://glasgowinternational.org/artists/clara-ursitti/ (posjećeno 25.lipnja 2017.)
22. *Clara Ursitti „Pheromone Link TM“* http://www.claraursitti.com/pheromonelink.html (posjećeno 25 . lipnja 2017.)
23. Clara Ursitti, *The Smell of Fear*, http://www.claraursitti.com/smelloffear.htm (posjećeno 25. lipnja 2017.)
24. *Confession*,http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Confession%20-%20text.html (posjećeno 25. lipnja 2017.)
25. Dan Tranberg, *The Plain Dealer*, 2003., http://compressedart.com/7S/dantranberg.html (posjećeno 24. lipnja 2017)

26. *Destilacija*, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14783 , posjećeno 27. srpnja 2017.
27. Eduardo Kac, *Aromapoetry*, 2011., http://www.ekac.org/aromapoetry.html (posjećeno 22.lipnja 2017)
28. *Eduardo Kac - Biographical Note*, http://www.ekac.org/kacbio600.html (posjećeno 22.6.2017)
29. Elizabeth Mangini, *Solitary/ Solidary: Mario Merz's Autonomous Artist*, 2016., http://artjournal.collegearFFFFFFFFFFFFt.org/?p=7866 (posjećeno 20. lipnja 2017.)
30. Erdal Mršić, *Destilacija eteričnih ulja*, 2015., https://documents.tips/documents/destilacija-etericnih-ulja.html (posjećeno 27. srpnja 2017.)
31. *Fluxus,* http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=19975 (posjećeno. 18. lipnja 2017.)
32. *Garbage City Holiday Park in Exh Green Summer*, http://www.peterdecupere.net/index.php?view=article&catid=1%3Aexhibition-news&id=83%3Agreen-summer&format=pdf&option=com_content, (posjećeno 23. lipnja 2017.)
33. Gayil Nalls, http://www.gayilnalls.com/bio.html (posjećeno 25. lipnja .2017.)
34. Gayil Nalls, *What It's Like to Be an Ant,* 2017., http://nautil.us/blog/what-its-like-to-be-an-ant (posjećeno 1. kolovoza 2017.)
35. Gayil Nalls, *World Sensorium: Nature and Culture*, http://www.worldsensorium.com/nature_culture.htm (posjećeno 25. lipnja 2017.)
36. *Ghost Skin*, http://nipan2007.blogspot.hr/search/label/Site%20-specific%20Installation (posjećeno 21. lipnja 2017.)
37. Giorgia Cantarini, *Nobi Shioya the artist that „sculpts" the scents of S-perfume*, 2014., https://www.averyperfumegallery.com/eu_en/journal/nobi-shioya-the-artist-that-sculpts-the-scents-of-s-perfume.html (posjećeno 21. lipnja 2017.)
38. *Guggneheim Bilbao Museoa- Ernesto Neto*, http://ernestoneto.guggenheim-bilbao.eus/en/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)
39. *Inovation in Fragrance*, https://www.air-aroma.com/blog/innovation-in-fragrance (posjećeno 17. svibnja 2017.)
40. *In Tune Both Poles of East and West- Goldie Poblador*, http://work.goldieland.com/In-Tune-Both-Poles-of-East-and-West (posjećeno 22. lipnja 2017.)

41. *Invisible (SCENT) Paintings in Martha Museum- Herford, Museum in Motin, Peter de Cupere*, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&catid=1:exhibition-news&id=142:invisible-scent-paintings-in-marta-museum-herford-museum-in-motion (posjećeno 24. lipnja 2017.)
42. Jenn Savedge*, Thanks to „headspace" technology you'll soon know what Mars smells like, MNN*, 2016., https://www.mnn.com/green-tech/research-innovations/blogs/thanks-headspace-technology-youll-soon-know-what-mars-smells (posjećeno 17. svibnja 2017.)
43. Karen Rosenberg, *Scent of 100 Women: Artist Anicka Yi on Her New Viral Feminism Campaign at the Kitchen*, 2015., http://www.artspace.com/magazine/interviews_features/meet_the_artist/scent-of-100-women-anicka-yis-viral-feminism-52678/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)
44. Katherine Brooks, *Artist 'Scent Engineers' Plants To Smell Like Dead Bodies, Sperm And Air Pollution*, 2017., http://www.huffingtonpost.com/2015/05/13/peter-de-cupere-scent_n_7274034.html (posjećeno 7. srpnja 2017.)
45. Kathleen Vanesian, *Angela Ellsworth on Being Gay, the Mormon Church, and Her Increasing Artistic Success*, 2010. http://www.phoenixnewtimes.com/arts/angela-ellsworth-on-being-gay-the-mormon-church-and-her-increasing-artistic-success-6445427 (posjećeno 25. rujna 2017.)
46. *Luca Vitone, Imperium*, http://www.nbk.org/en/ausstellungen/vitone.html (posjećeno 23. lipnja. 2017.)
47. Lucrezia De Domizio Durini , *Joseph Beuys -Sculptor of Forms, Sculptor of Souls*, 2011., http://www.furrer.it/uk/n-3-june-11/joseph-beuys-sculptor-of-forms-sculptor-of-soul.asp (posjećeno 20. lipnja 2017.)
48. Maki Ueda, *Olfactory Labirynth*, 2013. http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=292&Itemid=837&lang=en (posjećeno 26. lipnja 2017.)
49. Maki Ueda, *OLFACTOSCAPE – Deconstructing Channel No. 5*, 2012., http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=100&Itemid=782&lang=en (posjećeno 26. lipnja 2017.)
50. Maki Ueda, *The Juice of War*, 2015., http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=285&Itemid=844&lang=en (posjećeno 26. lipnja 2017.)
51. Maki Ueda, *Walk'n Sniff*, 2009.,

http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&id=117&Itemid=834&lang=en (posjećeno 18.kolovoza 2017.)

52. *Manifesto for olfactory-acoustic sculpture (A guide to creating an uncomfortable question),* http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20Web%20-%20about%20-%20manifesto.html (25. svibnja 2017.)
53. *May Puno sa Dibdib Kamatayan,* http://work.goldieland.com/May-Puno-sa-Dibdib-ng-Kamatayan (posjećeno 22. lipnja 2017.)
54. *med.mefmo.ba*, http://med.mefmo.ba/eucenje/claroline/backends/download.php?url=L1ByZWRhdmFuamEvVE5aX09zamV0bmlfc3VzdGF2X01pcmlzaV9va3VzaV8yMDE2LnBkZg%3D%3D&cidReset=true&cidReq=TNZ_001 (posjećeno 1. kolovoza 2017.)
55. *Mitralna stanica*, http://struna.ihjj.hr/naziv/mitralna-stanica/26837/ (posjećeno 1. kolovoza 2017.)
56. *Musk*, https://www.fragrantica.com/notes/Musk-4.html, (posjećeno 12. travnja 2017.)
57. *Nadia Wagner: „Recent addition to the permanent collection“*, http://cabinetmagazine.org/events/wagner.php (posjećeno 21. lipnja 2017.)
58. Nature Now, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&catid=2:upcoming-exhibitions&id=123:nature-now (posjećeno 23. lipnja 2017.)
59. Nicola Anthony, *What is silence, is it more solid than a stone?,* 2013., http://nicolaanthony.squarespace.com/blog/2013/1/4/what-is-silence-is-it-more-solid-than-a-stone.html (23. lipnja 2017.)
60. *Olfaction- structure and function* (video), https://www.khanacademy.org/science/health-and-medicine/nervous-system-and-sensory-infor/taste-gustation-and-smell-olfaction-2014-03-27t18:46:12.074z/v/olfaction-structure-and-function (posjećeno 24. lipnja 2017.)
61. Eduardo Kac, *Olfactory Art - Osmoboxes,* 2014., http://www.ekac.org/osmobox.html (posjećeno 23. lipnja 2017.)
62. Oswaldo Maciá, *Introduction,* 2017., http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20Web%20-%20about.html (posjećeno 25. svibnja 2017.)

63. Oswaldo Maciá, *Ten Notes for a Human Simphony*, 2009., http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Ten%20Notes%20-%20text.html (posjećeno 25.lipnja 2017.)
64. Oswaldo Maciá, *Transition,* 2014., http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Transition%20-%20text.html (posjećeno 18. kolovoza 2017.)
65. Oswaldo Macia, *Trilogy fot Three Timbres*, 2016., http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Trilogia%20-%20text.html (posjećeno 25. lipnja 2017.)
66. Paul Bennet, *Curious About... Hedspace Technology*, 2011., http://curiositychronicles.tumblr.com/post/6171760725/curious-about-headspace-technology (posjećeno 17. svibnja 2017.)
67. *Peppertreeduplicateballs PTDB- Tree Virus,* http://www.peterdecupere.net/?option=com_content&view=article&id=26&Itemid&font-size=smaller (posjećeno 23. lipnja 2017.)
68. Perfumes for Proust- Ani Liu, http://ani-liu.com/human-perfume/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)
69. *Peter de Cupere*, https://www.saatchiart.com/peterdecupere (posjećeno 24.lipnja 2017.)
70. *Richard Wilson, 20:50,* http://www.saatchigallery.com/artists/artpages/richard_wilson_2050.htm (posjećeno 20. lipnja 2017.)
71. *Riverscapes INFLUX Project- Goldie Poblador,* http://work.goldieland.com/Riverscapes-INFLUX-project posjećeno 22. lipnja 2017.)
72. Ruth Renders, *FASTEN YOUR NOSTRILS, The exploration of the aesthetical potential of odors in the work of Peter De Cupere*, 2010., tekst baziran na dužem eseju napisanom 2008. godine, https://www.saatchiart.com/peterdecupere (posjećeno 24.lipnja 2017.),
73. *Scratch and Sniff*, http://www.madehow.com/Volume-3/Scratch-and-Sniff.html (posjećeno 6. srpnja 2017.)
74. Sergey Borisov, *Interview with Nobi Shioya of S-Perfume*, 2015. https://www.fragrantica.com/news/Interview-with-Nobi-Shioya-of-S-Perfume-6446.html (posjećeno 24. lipnja 2017.)
75. *Silvio Vujičić*, http://www.silviovujicic.com/Biography%20Silvio%20Vujicic%202014.pdf (posjećeno 25. lipnja 2017.)

76. *Siromašna umjetnost*, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=69294 (posjećeno 19.lipnja 2017.)
77. *Sissel Tolaas, scent artist- Out of the bottle*, http://www.nstperfume.com/2011/02/15/sissel-tolaas-scent-artist-out-of-the-bottle/ (posjećeno 17. lipnja 2017)
78. Sissel Tolaas, *The Smell of FEAR*, 2006., https://www.mediamatic.net/en/page/21095/the-smell-of-fear (video) (posjećeno (posjećeno 17. lipnja 2017)
79. *Smoke Flowers in Venice*, http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&id=187:smoke-flowers-in-venice&catid=1:exhibition-news&Itemid=98 (posjećeno 23. lipnja 2017.)
80. *Soap City Sculpture by Peter De Cupere*, https://www.saatchiart.com/art/Sculpture-Soap-City/98361/1212103/view (posjećeno 23. lipnja 2017.)
81. *Synesthesia*, http://www.daysyn.com/Types-of-Syn.html (posjećeno 3. kolovoza 2017.)
82. *The Hugo Boss Prize 2016: Anicka Yi, Life Is Cheap* https://www.guggenheim.org/video/the-hugo-boss-prize-2016-anicka-yi-life-is-cheap (video),, (posjećeno 28. lipnja. 2017.)
83. *The Library of Cynicism*, http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Cynics%20-%20text.html (25. Svibnja 2017.)
84. *The olfactory art of Eduardo Kac*, https://vida.fundaciontelefonica.com/en/2014/11/04/the-olfactory-art-of-eduardo-kac/ (posjećeno 22.6.2017)
85. *The Sights, Sounds and Smells of the Vikings are back in York*, http://www.medievalists.net/2017/04/sights-sounds-smells-vikings-back-york/ (posjećeno 8. lipnja 2017.)
86. *The Smell Report- The human sense of smell*, http://www.sirc.org/publik/smell_human.html (posjećeno 14. kolovoza 2017.)
87. *The Smelling Test: The genetics of olfaction*, http://www.independent.co.uk/news/science/the-smelling-test-the-genetics-of-olfaction-2192370.html (posjećeno 14. kolovoza 2017.)
88. *The Story of Daphne (bay leaf)*, http://www.turkishbayleaf.com/the-story-of-daphne/ (posjećeno 6. travnja 2017.)
89. Susie Rushton, *The Sweat Hog*, 2006.,

http://www.nytimes.com/2006/08/27/style/tmagazine/t_w_1530_1531_face_smells_.html?mcubz=1 (posjećeno 17. lipnja 2017)

90. *Unfixed: A Solo Exhibition by Shin Mee-Kyoung*, http://sumgyeojingem.com/unfixed-a-solo-exhibition-by-shin-mee-kyoung/ (posjećeno 21. lipnja 20107.)
91. *Venus Freed*, http://work.goldieland.com/Venus-Freed (posjećeno 28. lipnja. 2017.)
92. *Vladimir Ilych Lenin, What is to be done?, Burning Questions of Our Movement*, https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1901/witbd/ (posjećeno 19. lipnja 2017.)
93. *We Colonised the Moon*, https://schloss-post.com/we-colonised-the-moon/ (posjećeno 23. lipnja 2017.)
94. *What are top notes, heart notes and base notes? Fragrance notes explained*., http://www.perfume.org/all-about-perfume/what-are-top-notes-heart-notes-and-base-notes-fragrance-notes-explained
95. Gayil Nalls, *WORLD SENSORIUM: The World Olfactory Social Sculpture Psychology Today*, 2011., https://www.psychologytoday.com/blog/sensoria/201101/world-sensorium-the-world-olfactory-social-sculpture (posjećeno 25. lipnja 2017.)

11. Popis slikovnih priloga

Slika 1: Olfaktorni sustav. Izvor: https://subaromatherapy.blogspot.hr/2016/11/njuh-tajni-svijet-podcijenjenog-osjeta.html (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 2: Marcel Duchamp, *Belle Haleine- Eau de Voilette;* 1921.; parfemska bočica s oznakom marke unutar ovalne ljubičaste kutije; bočica 2 cm visoka; kutija 16.3 x 11.2 cm; privatna kolekcija, Pariz, Francuska.
Izvor: http://www.toutfait.com/unmaking_the_museum/belle.color.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 3: Caflo Yrot, *Le parfum de sang*, 1899.; kombinirani materijali; privatna kolekcija. Izvor: http://www.theolfactory.org/en/olfactory-art-exhibitions/43-caflo-yrot-1874-1970-solve-et-coagula-dissolve-and-unite (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 4: Caflo Yrot, *Odorgraph*, 1912.; Kodak fotoaparat, lijevak, sapun; privatna kolekcija. Izvor: http://www.theolfactory.org/en/olfactory-art-exhibitions/43-caflo-yrot-1874-1970-solve-et-coagula-dissolve-and-unite (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 5: Meret Oppenheim, *Das Frühlingsfest* 1959.; kombinirani materijali. Izvor: http://lunettesrouges.blog.lemonde.fr/files/2007/10/bellon3.1193577129.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 6: Takako Saite, *Smell Chess* 1965.; šahovska ploča, bočice s različitim tekućinama; 6.5 x 15 x 15 cm; MoMA, New York, SAD.
Izvor: https://www.moma.org/collection/works/130571?locale=en (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 7: Ed Kienholz, *The Beanery* (1965.; asamblaž; 253 x 670 x 190 cm; Stedelijk Museum Amsterdam, Nizozemska. Izvor: http://www.stedelijk.nl/en/artwork/1019-the-beanery (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 8: Dieter Roth, *Staple Cheese (A Race)*, 1970.; sir, aktovke. Izvor: https://eastofborneo.org/wp-content/uploads/2017/07/Dieter-roth-580x864.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 9: Roelof Louw, *Soul City* ,1967.; naranče, drvo, plastika; 152,4 x 166,7 x 166,7 cm; Tate Britain, London, UK. Izvor: http://www.tate.org.uk/art/artworks/louw-soul-city-pyramid-of-oranges-t13881 (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 10: Mario Merz, *Che Fare?*, 1968.- 73.; aluminij vosak, neonska svijetla; 12.5 x 66.8 x 19.1 cm, 2.8 kg; Tate/ National Galleries of Schotland, UK.
Izvor: http://www.tate.org.uk/art/images/work/AR/AR00598_10.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 11: Jan Fabre, *De lente komt eraan*, 2008.; krumpiri, luk, prezervativi; Museum van Hedendaagste, Antwerpen, Belgija. Izvor: https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/81/5a/78/815a78232436c8029058bf05637a8a46.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 12: Bill Viola, *Il Vapore* 1975.; drvo, rogozina, električni štednjak, tava od lijevanog željeza, destilirana voda, eukaliptus, zaslon, video kamera, crno bijeli video sa zvukom; MAXXI Museo Nazionale delle ArtI del XXI secolo, Rim, Italija. Izvor: http://www.artequando.it/wp-content/uploads/2017/02/Bill-Viola-Il-Vapore.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 13: Joseph Beuys, 1984.; kamen, maslinovo ulje. Izvor: http://www.studija.lv/?parent=4370 (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 14: Wolfgang Laib, *20:50*, 1987.; motorno ulje, čelik; varijabilne dimenzije; Saatchi Gallery, London, UK. Izvor:
http://06df3c73d0fa516f9153-907965fc79c9900a93c12efeb23103bd.r33.cf1.rackcdn.com/artworks/richard_wilson_2050.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 15: Damien Hirst, *Crematorium*, 1996.; asamblaž ; 58.4 x 243,8 x 243,8 cm; Tate Modern, London, UK. Izvor: http://www.damienhirst.com/crematorium (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 16: Mona Hatoum, *Present Tense*,1996.; sapun, staklene perle; 4.5 × 299 × 241 cm; Anadiel Gallery, Jerusalem. Izvor: https://sarahceramics.files.wordpress.com/2014/04/mona-hatoum-present-tense-1996.png (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 17: Clara Ursitti, *The Smell of Fear* ,1996.; raspršivači mirisa, ružičasti reflektori, video; Transmission Gallery, Glasgow, Škotska. Izvor: http://www.claraursitti.com/graphics/Smell-of-Fear.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 18: Eduardo Kac, *Aromapoetry* , 2011.; knjiga u fasciklu , 12 originalnih mirisa apliciranih u nanosloju polupropusnog stakla, otisnut tekst i ugravirani nazivi; 29,7 x 21 x 5,08 cm. Izvor:
http://www.ekac.org/aromapoetry.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 19: Eduardo Kac,*Osmoboxes* , 2014.; kutije, mirisi; dimenzije svake kutije: 35,8 x 54.6 x 13,65 cm; Galerie Charlot, Paris, Francuska (od 16. listopada do 22. studenoga 2014.). Izvor: http://www.ekac.org/osmobox_charlot_2014_3.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 20: Gayil Nalls, *Fire, Air, Earth & Water*, 2004., staklene bočice, miris. Izvor: http://www.gayilnalls.com/fire-air-earth-water.html (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 21: Oswaldo Macia, *Ten Notes for a Human Symphony* , 2009.; platna, mirisi; prezentirano na *II Thessaloniki Biennale- u Grčkoj. Izvor:* http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Ten%20Notes%20-%20image3.html (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 22: Maki Ueda, *Olfactoscape*, 2012.; platno, miris; premijera: V2_ Institute for Unstable Media, Rotterdam, Nizozemska.

Izvor: http://www.ueda.nl/index.php?option=com_content&view=category&id=100&lang=en (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 23: Silvio Vujičić, *Perfume*, 2006.; laboratorijska oprema, kemikalije, tjelesne tekućine; varijabilne dimenzije; rad se izvodio u Galeriji Miroslava Kraljevića, Zagreb, Hrvatska. Izvor: http://www.silviovujicic.com/1%20works/perfume/Perfume_03_silviovujicic.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 24: Christina „Goldie" Poblador, *May Puno sa Dibdib ng Kamatayan*, mirisi i zvuk; instalacija varijabilnih dimenzija; autoričina privatna kolekcija. Izvor: https://www.google.hr/search?q=May+Puno+sa+Dibdib+ng+Kamatayan&rlz=1C1TLCE_enHR723HR725&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjY88vgsObVAhVBUhQKHRWCD2kQ_AUICigB&biw=1366&bih=662#imgrc=cJRMnJKdVR76iM (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 25: Christina „Goldie" Poblador, *The Fragrance of Marikina River*, oko 2009.; staklene bočice, mirisi, drvo. Izvor: http://work.goldieland.com/filter/glass/Riverscapes-INFLUX-project (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 26: Nobi Shioya, */7S/*, 2003.; gipsani odljevi impregnirani mirisom, platna impregnirana mirisom; instalacija je bila izložena u Art Gallery-ju Cleveland State University-ja, Ohio, SAD. Izvor: https://scentsciences.files.wordpress.com/2012/07/7deadlysins1.jpeg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 27: Clara Ursitti, *Pheromone Link TM*, 2011.; kombinirani materijal; YYZ Artist's Outlet, Toronto, Kanada. Izvor: http://www.claraursitti.com/graphics/Pl-install.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 28: Ani Liu, *Perfumes for Proust,* ? ;parfem od ljudske kose, akril, ljudska kosa, staklo, aluminij; 33 x 43; 10 cm. Izvor: https://static1.squarespace.com/static/52cd9799e4b00ae3ac706ed4/t/584ae6c11b631b40738e1ca1/1481303761861/ (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 29: Oswaldo Macia, *Confession,* 2015.; akvarij, klor, pumpa. Izvor: http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Confession%20-%20image2.html (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 30: Oswaldo Macia, *Library of Cynicism* 2013.; mirisi, zvuk, akvariji. Izvor: http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Cynics%20-%20image7.html (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 31: Oswaldo Macia, *Calumny,* 2007.; kugle, miris. Izvor: http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Calumny%20-%20image1.html (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 32: Maki Ueda, djelo *The Juice of War,* 2015.; akrilne kugle, konopci, miris. Izvor: http://2.bp.blogspot.com/-5w8L8tKsCoA/VUTkWFv6s6I/AAAAAAAAJFY/r-TUvgskY_8/s1600/IMG_5482.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 33: Maki Ueda, *Olfactory Labyrinth Ver. 1.1*, 2013.; staklene bočice, mirisi, konopci. Izvor: http://farm6.staticflickr.com/5507/10798965144_31ae0f6eb9.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 34: Peter de Cupere, *Garbage City- Holiday Park* , 2010. ; otpad, miris peperminta. Izvor: http://www.peterdecupere.net/images/stories/exhibitions/2010/greensummer/overview/installationview06.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 35: Peter de Cupere, *PTDB- Tree Virus,* 2017.; kombinirani materijali, miris mente i papra; ø 7 m and visina 3,70 m. Izvor: http://www.peterdecupere.net/index.php?option=com_content&view=article&catid=1:exhibition-news&id=16:exoten (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 36: Peter de Cupere, *Soap City*; sapun, zemlja. Izvor: http://saimg-a.akamaihd.net/saatchi/98361/art/1375424/651568-7.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 37: Peter de Cupere, *Flower Fragum Cardamomi*, 2011.; visina 9 m. Izvor: http://www.peterdecupere.net/images/stories/exhibitions/2011/creativityworldforum/gallery1/fragumcardamomi01.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 38: Oswaldo Macia, *Trilogy for Three Timbers*, 2016.; miris, zvuk, kombinirani materijali. Izvor: http://www.oswaldomacia.com/Oswaldo%20Macia%20-%20Trilogia%20-%20image1.html (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 39: Ernesto Neto; *Anthropodino,* 2009.; kombinirani materijali. Izvor: http://images.tanyabonakdargallery.com/www_tanyabonakdargallery_com/DSC_9229_copy1.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 40: Christina „Goldie“ Poblador, *In Tune Both Poles of East and West,* 2013.; performans; trajanje 41:45 min, 32:39 min; Cité Internationale des Arts, Pariz, Francuska, Tadu Contemporary Art Space, Bangkok, Tajland. Izvor: http://work.goldieland.com/In-Tune-Both-Poles-of-East-and-West (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 41: Christina „Goldie“ Poblador, *Venus Freed* (2015.; performans, cvijeće, zemlja, miris, zvuk, staklo; 304 x 304 m. Izvor: http://work.goldieland.com/Venus-Freed (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 42: Shin Mee- Kyoung, *Toilette Project,* 2013.; sapun; razne dimenzije. Izvor: http://sumgyeojingem.com/wp-content/uploads/2013/11/P1300172.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 43: Pojednostavljeni prikaz procesa mikroenkapsulacije. Izvor: http://uploads.watson-inc.com/2016/02/04162421/Microencapsulation-Technology.png (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 44: Pojednostavljeni prikaz aparature za destilaciju. Izvor: http://www.koval.hr/blogeky/ulja/destilacija/images2/destilator-5.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

11.1. Popis slikovnih priloga za *Vježbu 4*

Slika 1: Meret Oppenheim, *Das Frühlingsfest* 1959.; kombinirani materijali. Izvor: http://lunettesrouges.blog.lemonde.fr/files/2007/10/bellon3.1193577129.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 2: Ed Kienholz, *The Beanery* (1965.; asamblaž; 253 x 670 x 190 cm; Stedelijk Museum Amsterdam, Nizozemska. Izvor: http://www.stedelijk.nl/en/artwork/1019-the-beanery (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 3: Mario Merz, *Che Fare?,* 1968.-1973.; aluminij vosak, neonska svijetla; 12.5 x 66.8 x 19.1 cm, 2.8 kg; Tate/ National Galleries of Schotland, UK. Izvor: - http://www.tate.org.uk/art/images/work/AR/AR00598_10.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 4: Jan Fabre, *De lente komt eraan*, 2008.; krumpiri, luk, prezervativi; Museum van Hedendaagste, Antwerpen, Belgija. Izvor: https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/81/5a/78/815a78232436c8029058bf05637a8a46.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

Slika 5: Wolfgang Laib, *20:50*, 1987.; motorno ulje, čelik; varijabilne dimenzije; Saatchi Gallery, London, UK. Izvor:

http://06df3c73d0fa516f9153-907965fc79c9900a93c12efeb23103bd.r33.cf1.rackcdn.com/artworks/richard_wilson_2050.jpg (posjećeno 19. kolovoza 2017.)

12. Sažetak/Summary

Diplomski rad bavi se teorijskim istraživanjem olfaktorne umjetnosti i sastoji se od nekoliko poglavlja koji su pokušaj da se obuhvate sva područja relevantna za shvaćanje ovog vida umjetnosti. Obrađuje se pitanje važnosti mirisa prvenstveno kroz povijest zapadne kulture u kojem se navode promjene u poimanju značenja mirisa. Također objašnjava se i biološka podloga ovog osjetila te neurološka pozadina procesa. Tumačenje osjetila mirisa kroz znanstvene discipline potrebno je kako bi se pobliže razumjeli i motivi za stvaranje radova kod pojedinih umjetnika. Najopširnije poglavlje navodi činjenice iz povijesti olfaktorne umjetnosti, počinjući s njenim začetnikom Marcel Duchampom te se nastavlja kroz 20. i 21. stoljeće. U ovom poglavlju navodi se mnogo umjetnika te dio njihovih djela koja su nastajala različitim metodama od kojih su one manje poznate opisane u idućem poglavlju. U tom dijelu opisuju se tehnološki napredne metode kao što su mikroenkapsulacija, *scratch&sniff, headspace* tehnologija te destilacija. Posljednje poglavlje u teorijskom istraživanju bavi se problemima pri izlaganju olfaktornih umjetničkih djela koji nastaju kao posljedica nedovoljne edukacije stručnog kadra i posjetioca ili zbog tehničkih problema prilikom izlaganja. Slijedi posljednje poglavlje u kojem se predlaže projektna nastava u trajanju od četrnaest tjedana u kojima se učenici intenzivno bave interdisciplinarnim proučavanjem olfaktorne umjetnosti čiji je konačni cilj organiziranje izložbe tijekom koje će izložiti rezultate svojih istraživanja te amaterske umjetničke radove kao reference na umjetnička djela nekoliko autora koje će sami odabrati.

Ključne riječi: *Likovna umjetnosti, olfaktorna umjetnost, miris, projektna nastava, radionički tip nastave*

This thesis deals with theoretical research of olfactory art and consists of several chapters which attempt to cover all areas relevant to understanding this aspect of art. The question of importance of scents is primarily dealt with through history of western culture where the changes in perception of meaning of scents are stated. The biological basis of this sense along with the neurological background of the process is also explained. The interpretation of the sense of smell through scientific disciplines is needed for better understanding of motives of particular artists for creating works of art. The most extensive chapter of the thesis cites facts from the history of olfactory art, starting with its founding father Marcel Duchamp and continuing through the 20th

and 21st century. This chapter lists many artists along with the portion of their works which were created using various methods – of which those less known are described in the following chapter. In that part of the thesis, the technologically advanced methods such as microencapsulation, *scratch & sniff*, headspace technology and distillation are depicted. The last chapter of the theoretical research deals with problems that arise during the exhibition of olfactory works of art as a result of inadequate education of expert personnel and visitors, or as a result of technical difficulties during the exhibition. It is followed by the last chapter in which project-based learning in duration of fourteen weeks is suggested. During these fourteen weeks students would intensely work on interdisciplinary examination of olfactory art, which would have the end goal of organizing an exhibition where they could display the results of their research, as well as their amateur works of art as references to works of art of several artists of their own choosing.

Key words: fine art, olfactory art, scent, project-based learning, workshop teaching model